

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE**



**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**

obor sociální a kulturní ekologie

**Bc. Lucie Matějovská**

**Případová studie zahrádkové osady Klecánky  
aneb není zahrádkář jako zahrádkář**

*Diplomová práce*

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák

Praha 2012

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 6. ledna 2012

Lucie Matějovská

## **Poděkování**

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce Mgr. Arnoštu Novákovi a konzultantovi Mgr. Martinu Veselému za jejich trpělivost a cenné rady, které mi v psaní práce velmi pomohly. Zároveň děkuji všem respondentům, kteří se účastnili mého výzkumu v zahrádkové kolonii Klecánky a jejímu vedení, které mi umožnilo přístup jak k tamní kronice, tak k historickým fotografiím osady.

## Obsah

|  |    |
|--|----|
| Anotace .....  | 6  |
| Abstrakt .....   | 7  |
| Abstract .....   | 8  |
| 1. ÚVOD .....  | 9  |
| 2. TEORETICKÁ ČÁST .....   | 10 |
| 2.1. Historie zahrádkaření ve světě a u nás .....                    | 10 |
| 2.1.1. Počátky zahrádkaření ve světě .....                           | 10 |
| 2.1.2. Zahrádkaření na našem území od počátků po současnost .....    | 11 |
| 2.2. Zahrádková osada Klecánky .....                                 | 14 |
| 2.2.1. Poloha osady a její okolí .....                               | 14 |
| 2.2.2. Přírodní podmínky .....                                       | 14 |
| 2.2.3. Historie osady .....  | 15 |
| 2.2.4. Budování kolonie .....  | 16 |
| 2.2.5. Vývoj vlastnických vztahů v kolonii .....                     | 17 |
| 2.2.6. Uspořádání a chod zahrádkové kolonie .....                    | 17 |
| 2.2.7. Sociální život v kolonii .....                                | 18 |
| 2.3. Význam zahrádkových osad v kontextu udržitelného rozvoje .....  | 19 |
| 2.3.1. Udržitelný rozvoj .....                                       | 19 |
| 2.3.2. Environmentální pilíř .....                                   | 21 |
| 2.3.3. Ekonomický pilíř .....  | 22 |
| 2.3.4. Sociální pilíř .....  | 23 |
| 2.4. Hodnoty .....   | 25 |
| 2.4.1. Koncepty hodnot v sociologii .....                            | 26 |
| 2.4.2. Koncept postmaterialistických hodnot Ronalda Ingleharta ..... | 26 |
| 2.4.3. Jiné koncepty postmaterialismu .....                          | 28 |
| 2.4.4. Inglehartova hypotéza vzácnosti a hypotéza socializace .....  | 29 |
| 2.4.5. Inglehartova měření .....                                     | 30 |

|  |    |
|--|----|
| 2.4.6. Inglehartova kritika.....   | 31 |
| 2.4.7. Způsob využití Inglehartových myšlenek v této práci .....                 | 32 |
| 2.5. Metodologie .....   | 33 |
| 2.5.1. Kvalitativní výzkum.....  | 33 |
| 2.5.2. Výzkumné otázky.....  | 33 |
| 2.5.3. Případová studie.....   | 34 |
| 2.5.4. Polostrukturovaný rozhovor.....   | 35 |
| 2.5.5. Pozorování.....   | 36 |
| 2.5.6. Metody výběru respondentů, gatekeeper .....                               | 36 |
| 2.5.7. Kvalita kvalitativního výzkumu – validita, etické otázky, předvýzkum..... | 37 |
| 2.5.8. Analýza získaných dat.....  | 38 |
| 3. PRAKTICKÁ ČÁST.....   | 39 |
| 3.1. Úvod praktické části .....  | 39 |
| 3.1.1. Průběh terénu .....   | 39 |
| 3.1.2. Analýza získaných dat a jejich struktura.....                             | 40 |
| 3.2. Hlavní zjištění o zahrádkářích.....   | 41 |
| 3.2.1. Klecánští zahrádkáři jako sociální skupina .....                          | 41 |
| 3.2.2. Motivace zahrádkářů pro pobyt v kolonii .....                             | 42 |
| 3.2.3. Není zahrádkář jako zahrádkář.....  | 43 |
| 3.2.4. Sociální život osady.....   | 44 |
| 3.3. Specifické rozdíly mezi jednotlivými skupinami zahrádkářů .....             | 46 |
| 3.3.1. Intenzivně pěstující zahrádkáři.....                                      | 46 |
| 3.3.2. Méně intenzivně pěstující zahrádkáři .....                                | 49 |
| 3.3.3. Nepěstující zahrádkáři.....   | 52 |
| 4. ZÁVĚRY .....  | 57 |
| 5. ÚVAHA NAD ZÁVĚRY .....  | 61 |
| 6. LITERATURA.....   | 62 |
| 7. PŘÍLOHY .....   | 67 |

## **Anotace**

Diplomová práce *Případová studie zahrádkové osady Klecánky aneb není zahrádkář jako zahrádkář* se věnuje osadníkům kolonie Klecánky. Zabývá se tím, kdo jsou, jaké jsou jejich motivace pro pobývání v osadě, jaké vyznávají hodnoty a jaké funkce pro ně zahrádka plní. Pro zevrubné porozumění tématu byl zvolen kvalitativní výzkum s metodou polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování.

### Klíčová slova:

zahrádková osada, Klecánky, hodnoty, udržitelný rozvoj, polostrukturovaný rozhovor, zúčastněné pozorování

## Abstrakt

Diplomová práce *Případová studie zahrádkové osady Klecánky aneb není zahrádkář jako zahrádkář* je případovou studií jedné z velkých zahrádkových osad nacházející se u obce Zdiby na severní periférii Prahy. Cílem práce je zjistit, kdo jsou uživatelé zahrádek a jaké jsou jejich motivace pro pobyt v kolonii, jakou koncepci svých zahrádek zvolili a jaké funkce pro ně zahrádka plní. Práce klade zvláštní důraz na aspekty udržitelného rozvoje zahrádkaření a na hodnoty a hodnotové orientace jednotlivých uživatelů zahrádek.

Výzkum byl prováděn metodami zúčastněného pozorování a polostrukturovaných rozhovorů. V průběhu výzkumu se ukázalo, že zahrádkáři sice vykazují množství společných rysů, jejich postoje a hodnoty se však v zásadních aspektech liší, a to v závislosti na míře, v jaké se věnují pěstování ovoce a zeleniny na svých zahrádkách. Dále se ukázalo, že tento fakt koreluje s věkem a pracovní vytížeností respondentů. Analýza tato zjištění reflektuje a kromě zahrádkářů jako jedné sociální skupiny se hlouběji zabývá každou skupinou respondentů zvlášť.

Výsledky práce mohou napomoci porozumět zahrádkovým koloniím v 21. století a tomu, jak se tyto kolonie neustále proměňují a přizpůsobují svým uživatelům. Rozšířením dosavadních znalostí o fenoménu zahrádkaření může práce poskytnout podkladová data pro širší kvantitativní měření nebo navazující kvalitativní výzkumy v dalších zahrádkových koloniích. V neposlední řadě je práce určena samotným klecánským zahrádkářům, kterým nabízí jiný pohled na jejich kolonii.

## **Abstract**

The diploma thesis *Case study of Klecánky allotment site or there is not one gardener like the other* is a case study of one of the huge allotment sites located near the village Zdíby on the north periphery of Prague. The aim of the thesis is to find out who the garden plot users are and what motivations for being in the allotment site they have. Furthermore to find out which concept of their garden plots they have chosen and which functions the allotment site satisfies. The thesis puts special emphasis on sustainable development aspects of gardening and on the values and value orientations of the garden plot users.

The research was conducted with methods of participant observations and semi-structured interviews. In the course of the research it turned out that the gardeners demonstrate lots of common characteristics, however, their attitudes and values are different in substantial aspects. This is connected with the extent of their cultivation of fruits and vegetables. It also appeared that this fact is strongly related to the age and to the extent of busyness of the garden plot users. The analysis reflects these findings and besides the description of the gardeners as one social group it also refers deeply to each of the gardener groups.

The outcomes of the thesis can help to understand to the allotment sites in the 21<sup>st</sup> century and to the permanent transformation they are going through and how they are adjusted to their users. The paper also widens the knowledge of the allotment sites phenomenon and it can provide a data basis for more extensive quantitative measurements or follow-up for qualitative researches in other allotment sites. In addition the thesis is meant for the garden plot users in Klecánky who can find there a different view on their allotment site.



## 1. ÚVOD

Zahrádkové kolonie v současnosti patří mezi často skloňované téma. Pozornost je ve většině případů věnována pozemkům kolonií a dávána do spojitosti s investičními možnostmi developerských společností, které na osady vyvíjejí velký tlak. Ostatní aspekty zahrádkových osad však zůstávají v pozadí. Tato diplomová práce se proto zabývá především sociálním životem zahrádkové osady Klecánky, zahrádkaření dává do souvislosti s udržitelným rozvojem a zjišťuje také, jaké jsou hodnoty zahrádkářů.

Teoretická část práce shrnuje vývoj zahrádkaření ve světě a u nás, který je zároveň důležitý pro porozumění vzniku kolonie Klecánky. Následující kapitola se zabývá samotnou osadou, jejími přírodními podmínkami, historií od jejího založení v roce 1957 až po současnost, ale i nynější podobou, organizací a sociálním životem.

Jedním z cílů práce je zasadit zahrádkovou osadu do souvislosti s udržitelným rozvojem. Teoretická část proto pokračuje nejprve shrnutím různých koncepcí trvalé udržitelnosti, posléze se blíže zabývá třemi pilíři udržitelnosti, environmentálním, sociálním a ekonomickým, a každý z nich dává do kontextu se zahrádkařením. Dalším z cílů je porozumět hodnotám a postojům osadníků, proto je v práci představen koncept hodnot Ronalda Ingleharta, s jehož myšlenkami materialistických a postmaterialistických hodnot a hypotézami vzácnosti a socializace je dále pracováno. Teoretická část práce je zakončena metodologií, jež je v případové studii použita, a položením čtyřech výzkumných otázek, na něž má výzkum v osadě Klecánky odpovědět.

Praktická část práce přibližuje průběh terénního výzkumu a způsob, jakým byla data analyzována. Samotná analýza je rozdělena do dvou částí. První přináší nejdůležitější zjištění o Klecánských zahrádkářích, které výzkum přinesl a zahrádkáře představuje jako jednu sociální skupinu. Druhá část se podrobně zabývá třemi skupinami zahrádkářů, které se během výzkumu vyprofilovaly a přináší bližší pohled na jednotlivce. Závěr práce zodpovídá výzkumné otázky a následující kapitola, úvaha nad závěry, přináší zamyšlení nad získanými informacemi.

## 2. TEORETICKÁ ČÁST

### 2.1. Historie zahrádkaření ve světě a u nás

Pro zevrubné porozumění sociálnímu životu zahrádkové kolonie Klecánky, je třeba zasadit fenomén zahrádkaření do širšího kulturněhistorického kontextu a ve stručnosti nastínit jeho proměny od počátků po současnost.

#### 2.1.1. Počátky zahrádkaření ve světě

O prvenství myšlenky zakládání zahrádkářských osad se dělí Dánsko s Německem, jejich zájmy byly v tomto směru lehce odlišné.

Dánská myšlenka zakládání zahrádek sahá do roku 1826: „Byl vydán královský výnos, jímž nařízeno bylo všem chudinským úřadům městským, aby na občinách zakládaly zahrádky, aby tak nemajetní řemeslníci a měšťané mohli nabýti malého vedlejšího příjmu“ (Procházka, 1926: 204). Cílem této dánské idey tudíž bylo zlepšit ekonomickou a sociální situaci občanů tím, že jim byla poskytnuta zahrádka pro jejich hmotné zabezpečení. Díky zahrádce se rodina najedla, mohla prodat přebytky a navíc měly zahrádky i silnou funkci sociální: „Myslete si takovou ženu, jak nedávno muž v neděli vyprázdnil láhev piva za lahví, jak děti se toulaly, ona nevěděla kde... a řekněte, není-li šťastna“ (Pletánek, 1923: 13). S postupným utěšováním sociální a ekonomické situace se dánské zahrádky stávají více spíš zahrádkami okrasnými – na počátku 20. století se v knize Zahrádkové kolonie v cizině a u nás můžeme dočíst: „Zahrádky v Kodani, většinou okrasné, věnovány jsou jen z malé části k pěstování zeleniny. Ve většině případů bývá to žena, jež v touze po půdě a rostlinstvu přesvědčí muže o hospodářském významu zahrádky“ (Pletánek, 1923: 13).

Zahrádkářské hnutí v Německu se datuje od roku 1820. Tehdy byly v Kielu pronajaty dělníkům, řemeslníkům a úředníkům pozemky k pěstování ovoce a zeleniny (Pletánek, 1923:13). Tyto zahrádky se pak šířily po Německu poměrně rychle: „Neboť dělník, jenž po celý den prodí v blízkosti hučících strojů, rád si oddychne po práci v tichu a klidu přírody“ (Pletánek, 1923:6). Za velkým rozšířením zahrádek v Německu stojí lipský doktor Schreber (1808-1861) a jeho myšlenka dětských zahrádek: „Dr. Schreber ve svých spisech o výchově dětí doporučoval zřizování zahrádkových kolonií, v nichž by nabyla mládež tělesné i duševní výchovy“ (Pletánek, 1923:6). Tento přístup byl však naplno uplatňován až od roku 1864, kdy ji plně rozvinul Dr. Hausschildrem (Procházka, 1926: 207). Zahrádky rostly v okolí velkých měst jako Berlín, Drážďany, Lipsko či Hamburk (Pletánek, 1923:15). V roce 1901 se v Berlíně konala ustavující schůze Svazu zahrádkářů, který založilo 8 zahrádkářských spolků. Od té doby počet členů Svazu rychle rostl: v roce 1911 ho tvořilo 14 spolků s 945 členy, o tři roky později, v roce 1914, ho pak tvořilo 125 spolků s 10 000 členy, do konce roku 1920 stoupl počet spolků na 727 a členská základna dosáhla počtu přes 50 000 (Pletánek, 1923:15).

Kromě Dánska a Německa nezůstávala v myšlence zakládání zahrádkářských osad pozadu ani Anglie. Hlavními pohnutkami pro tuto činnost byla většinou snaha továrníků, aby jejich dělníci byli výkonní a plní energie, což se posléze odráželo v jejich pracovní aktivitě. Příkladem tohoto jednání je továrník Lewer: „Postavil zároveň pro své dělníky, zřízence a úředníky kolonii rodinných domů se zahrádkami a zlepšil tím hmotné a zdravotní poměry a výkonnost svých zaměstnanců. Osvěžující

*práce na zahrádkách zvýšila chuť k povolání, čímž zvětšen byl též prospěch závodu“ (Pletánek, 1923:11). Dalším příkladem může být zahradní město Bournewill: „Zbudování zahradního města stalo se zásluhou továrníka George Cadburyho, který dobře postřehl, že většina dělníků planě utrácí svůj volný čas a těžce vydělané peníze. Proto věnoval část rozsáhlých svých pozemků k založení zahradní kolonie. Roku 1895 dal postavit 200 rodinných domků se zahrádkami“ (Pletánek, 1923:12).*

V zemích Habsburské monarchie došlo k zakládání prvních zahrádkových osad ve srovnání se západní Evropou opožděně. *„Zakladatelem první zahrádkové kolonie ve Vídni byl vídeňský přírodoléčebný spolek, jehož předseda August Bronold přednesl roku 1903 návrh na zřízení zahrádkové kolonie“ (Pletánek, 1923:15). Do války se zahrádky sice rozvíjely, jejich raketový vzestup ale nastal až během ní, v době krize a nedostatku: „V podzimu roku 1915, když nedostatek bramborů poprvé byl pocíten, vzrostl počet zahrádkářů a zahrádek netušenou měrou... Povstaly tak zvané ‘válečné zelinářské zahrádky’, jež jako nouzová vyživovací svépomoc plnily svůj úkol“ (Pletánek, 1923:15). Jak je z předchozího úryvku vidět, za války plnily zahrádky roli spíše ekonomickou, jejich funkce ozdravovací a estetická stála v té době v pozadí.*

### **2.1.2. Zahrádkaření na našem území od počátků po současnost**

Na našem území byl rozvoj zahrádkaření, stejně jako ve Vídni, podněcován neutěšenou hospodářskou situací během války a po ní. Zahrádky, které vznikaly, následovaly spíše vzor Schreberových dětských zahrádek (Procházka, 1926: 207). Vznik zahrádek vítaly i tehdejší politické špičky: *„Rakouská vláda ocenila význam zahrádek po stránce zásobovací a vydala zvláštní ministerské nařízení, jímž ochraňovala zahrádkové kolonie“ (Pletánek, 1923: 8).*

Po vzoru dětských zahrádek v cizině vznikla také na našem území iniciativa usilující o totéž. Povedlo se jí to v roce 1909, kdy došlo k ustavení zahrádkového odboru Svazu Čechovy květnice, kterému byl pro zahradničení školních dětí pronajat pozemek na Maninách (Procházka, 1926: 207). Do oficiálního vzniku Svazu spolků pro zakládání a udržování zahrádkových kolonií, které se datuje na 28. 2. 1917, probíhalo zakládání zahrádkářských kolonií dosti divoce: *„Drahota a nedostatek potravin nutily samy pracující lid k využití ladem ležících pozemků na periferiích měst se nalézajících“ (Pletánek, 1923: 8). Cílem tudíž v danou chvíli nebyla primárně snaha o mravní a zdravou výchovu mládeže, ale ekonomická pomoc obyvatelstvu v době, která se dá bez přehánění nazvat kritická. V roce 1914 tak vznikla například kolonie Spolku rodinných zahrádek na Žižkově - jednalo se o 63 zahrádek po 200 m<sup>2</sup> (Procházka, 1926: 207).*

Krátce po vzniku Svazu byl založen spolek Jaro, který si od města pronajal pozemek, na jehož 3800 m<sup>2</sup> se brzy začalo zahradničit. Již na podzim téhož roku (1917) vzniká kolonie spolku Vesna ve Vysočanech (42 zahrádek). V roce 1918 byla zřízena kolonie Spolku rodinných zahrádek ve Vršovcích, která již byla větší, čítala na 400 zahrádek (Pletánek, 1923: 36). O dva roky později vznikla kolonie Na Vorlíku v Bubenči, v níž se nacházelo 65 zahrad či osada Na Zátorce, která nabízela k nájmu 54 pozemků (Pletánek, 1923: 40).

S narůstajícím množstvím zahrádkářských kolonií však postupně vystávaly i některé nepříjemnosti. Největší z nich bylo nepochopení těchto osad obecními samosprávami (především pražské) a snahy o jejich rušení. V roce 1922 proto musel Ústřední svaz spolků proti této aktivitě veřejně protestovat, pro velké množství nájemníků pozemků úspěšně - důležitost zahrádkových

kolonií byla Zemskou politickou správou plně uznána. Jednotlivé obce navíc byly vyzvány, aby Spolku vycházely v jeho činnostech vstříc a podporovaly ho (Pletánek, 1923: 42).

Jak je vidět, činnost zahrádkářů nebyla v meziválečných letech představiteli obecních správ často přijímána s pochopením. Ve své knize Zahrádkové kolonie v cizině a u nás její autor podotýká zajímavý fakt: „*Je charakteristické, že správy německých měst v Čechách mají větší pochopení pro důležitost zahrádek městského obyvatelstva, než správy měst v českých rukách*“ (Pletánek, 1923: 47). Toto tvrzení může být doloženo tím, že německá města sama zřizovala velké zahrádkové kolonie – např. Most na ploše 14 300 m<sup>2</sup>, Jablonec 7200 m<sup>2</sup>, Rumburk cca 48 500 m<sup>2</sup>, Liberec 53 000 m<sup>2</sup>.

Vývojová dynamika zakládání zahrádkových osad se dá dobře vysledovat ze soupisu, který v roce 1920 provedlo Statistické oddělení ministerstva zásobování<sup>1</sup>:

|         | Do 1914 | 1915 - 1918 | 1919 | 1920 |
|---------|---------|-------------|------|------|
| Čechy   | 18      | 29          | 13   | 5    |
| Morava  | 8       | 24          | 3    | 7    |
| Slezsko | 3       | 22          | 4    | 5    |

Čísla, která jsou uvedena u každého roku, ukazují, kolik nových kolonií v daném období bylo založeno (kromě roku 1914, který udává, kolik zahrádkových kolonií do tohoto roku vzniklo). Na území Čech se tak do roku 1920 jednalo o vznik 65 kolonií, na Moravě o 42 a ve Slezsku o 34 zahrádkových kolonií.

Následující tabulka, která též vychází z přehledu Statistického oddělení ministerstva zásobování, uvádí, kým bylo kolik kolonií založeno<sup>2</sup>:

|        | Obce | Korporace | Spolky/<br>družstva | Podniky/<br>jednotlivci |
|--------|------|-----------|---------------------|-------------------------|
| Čechy  | 15   | 9         | 21                  | 20                      |
| Morava | 25   | 2         | 7                   | 8                       |

Spolky zakládající zahrádkové kolonie vznikaly hojně až do okupace v letech 1939 - 1945, kdy byl společenský život silně omezen: „*Okupanti vydali zákaz shromažďování a neměli zájem na spolčování lidí*“ (Macl, 1999: 1). Jedním z projevů této snahy byl také vznik **Svazu zahrádkářů**, organizace, do níž musely všechny zahrádkářské spolky buď vstoupit a být pod kontrolou, nebo nevstoupit a de facto tak ukončit (či přerušit) svou existenci. Ve svých poznámkách k vývoji zahrádkářského hnutí však Macl poznamenává, že „*existence zmiňovaného Svazu zahrádkářů umožnila v obtížných podmínkách Protektorátu spolkový život zahrádkářů*“ (Macl, 1999: 1).

<sup>1</sup> Údaje z knihy Zahrádkové kolonie v cizině a u nás (Pletánek, 1923: 47) byly pro větší přehlednost dány do tabulky.

<sup>2</sup> Údaje z knihy Zahrádkové kolonie v cizině a u nás (Pletánek, 1923: 47) byly pro větší přehlednost dány do tabulky. Informace dostupné pouze pro Čechy a Moravu.

Po druhé světové válce a nástupu reálného socialismu byl Svaz zahrádkářů přejmenován na **Jednotu zahrádkářů** působící pod Jednotným svazem českých zemědělců. Do Jednoty vstoupily mimo jiné i spolky, které musely kvůli okupaci svou činnost přerušit. S blížící se socializací zemědělství byl však Jednotný svaz českých zemědělců pro představitele státu spíše nežádoucím elementem. Proto byl v roce 1954 zrušen. Jednota zahrádkářů se v té době ocitla v určitém vakuu, neboť oficiálně nespadala pod ničí pravomoc (krátkodobě spadala pod Ministerstvo zemědělství), které bylo ukončeno až 29. 9. 1957. Tehdy byla ustavena celostátní organizace **Československý svaz zahrádkářů a ovocnářů** patřící do Národní fronty (Macl, 1999: 1). O zahrádkaření byl v padesátých proječován zájem: *„Na nevyužitě a ladem ležící půdě byly zakládány zahrádkářské osady... lidé si mohli vypěstovat produkty, které jim tehdejší společnost nebyla schopna v dostatečném množství zajistit“* (Macl, 1999: 1).

Normalizace 70. a 80. let znamenala pro zahrádkáře tvrdou kontrolu nad jejich společenským životem a politizace zasáhla jak do Svazu, tak do jednotlivých kolonií – není překvapením, že vedení ve všech zahrádkářských orgánech bylo v rukou komunistů. V téže době však členská základna zahrádkářů dosahuje půl milionu. Macl vysvětluje: *„Možnosti společenského vyžití a cestování byly v té době omezené a zahrádkaření bylo jednou z mála forem společenského uplatnění i těch, kterým to režim tehdy neumožňoval“* (Macl, 1999: 2). V podstatě ke stejnému závěru dochází i Veronika Zapletalová ve své knize Chatařství: *„Po roce 1968, nazývaném též dobou temna, se ve všeobecné depresi lidé s ještě větší intenzitou vracejí k chatám, které představují únik z bezvýchodné situace ve společnosti a dovolují částečně zapomenout na uzavřené hranice znemožňující cestování. Téměř naprosto se ztrácí možnost seberealizace v zaměstnání, které je povinné, žije se pro chaty, pro páteční útěky na ně. Režim chatařství zároveň toleruje: kdo zahradníčí, nerebeluje“* (Zapletalová, 2007: 131).

Porevoluční vývoj zahrádkaření se nesl ve znamení demokratizace a kompletní výměny vedení Svazu. Největšími změnami, k nimž v **Českém zahrádkářském svazu** po roce 1989 došlo, dle Macla jsou: posílení významu a pravomocí základních organizací, které se staly samostatnými právními subjekty. Dále redukce aparátu ústředí, zrušení ústředního a okresních výborů. A v neposlední řadě zrušení bombastických čtyřletých sjezdů a jejich nahrazení zasedáními Republikové rady (Macl, 1999: 2). Český zahrádkářský svaz jako pokračovatel Jednoty zahrádkářů a následně Československého svazu zahrádkářů a ovocnářů v současné době sdružuje 170 000 členů ve 2700 základních a 17 specializovaných organizacích<sup>3</sup>. Český zahrádkářský svaz *„usiluje o ochranu životního prostředí a o uplatňování metod ekologického hospodaření v podmínkách individuálních zahrádek či zahrádkových kolonií“* (Ekologické zahrádkaření, 1996: 9). Kromě toho svaz pravidelně pořádá výstavy, soutěže, zajišťuje odbornou pomoc svým členům či vydává odborné příručky. Známy je jeho měsíční časopis Zahrádkář, který vychází již od roku 1969<sup>4</sup>.

Chatařství, ať už v podobě čistě rekreačních nebo zahrádkových osad tak pokračuje svůj vývoj i po revoluci. Václav Cílek se dokonce domnívá, že chata v současné době nabývá podoby pracoviště či druhého domova: *„V posledních několika letech ožívají chaty a chalupy jako snad nikdy před tím. Populace stárne, je víc důchodců, kteří na celé měsíce odcházejí mimo město... studenti a mladí lidé pracující na částečné úvazky si z chalup vytvářejí druhá pracoviště. Na chaty se přemísťují dílny a sklady, odehrávají se zde mateřské dovolené“* (Zapletalová, 2007: 390).

<sup>3</sup> Dostupné z <[http://www.zahradkari.cz/czs/uvod\\_cz.php](http://www.zahradkari.cz/czs/uvod_cz.php)>, citováno 25. 6. 2011.

<sup>4</sup> Dostupné z <[http://www.zahradkari.cz/czs/uvod\\_cz.php](http://www.zahradkari.cz/czs/uvod_cz.php)>, citováno 25. 6. 2011.

## 2.2. Zahrádková osada Klecánky

### 2.2.1. Poloha osady a její okolí

Osada Klecánky je spolu s dalšími zahrádkovými koloniemi (Holosmetky I a III, Brnky, Zlatý kopec) situována za obcí Zdiby na svahu k vltavskému údolí. Přístupná je ze dvou stran – z údolí Vltavy, které znamená překonání poměrně prudkého kopce, nebo ze Zdib, které nabízí rovný terén a poměrně udržovanou komunikaci. Právě cesta ze Zdib, která plynule navazuje na výjezd z Prahy a je dobře dostupná městskou hromadnou dopravou, vedla ještě donedávna mezi poli na jedné a lesy na druhé straně. V roce 2006 započala v těchto místech výstavba rodinných domů „Vilapark Zdiby“ společnosti Reality Unistav<sup>5</sup>, která pokračuje dodnes. Cesta ze Zdib do osady je tak lemována poměrně velkým množstvím téměř totožných jednopodlažních vilek. Se zvýšením počtu obyvatel se v oblasti začínají objevovat problémy spojené s větším množstvím aut, ale i s produkcí odpadu.

### 2.2.2. Přírodní podmínky

Zahrádková osada spadá do mírně teplé klimatické oblasti. Léto se dá charakterizovat jako dlouhé, teplé a suché, zima jako mírně teplá a suchá až velmi suchá s krátkým trváním sněhové pokrývky. Průměrný roční úhrn srážek je 520 mm, průměrná roční teplota 8,2°C s maximem v červenci (17,8°C) a minimem v lednu (-1,7°C) (Konopásek, 2006: 26).



Území spadá do západní části Středočeské tabule, vyznačuje se velmi mírně členitým parovinným reliéfem vzniklým zejména díky vlivům větrné a vodní eroze. V oblasti převládá především zemědělsky využívaná půda, protože většina lesů byla v minulosti vymýcena. Svahy údolí Vltavy, kde se nachází jak Klecánky, tak i ostatní zahrádkové osady, jsou jediné zalesněné (Konopásek, 2006: 48-53).

Fauna oblasti je primárně vázána na zemědělsky obhospodařovanou krajinu – najít se zde dá hraboš polní, zajíc polní, krtek obecný, srnec obecný, koroptev polní či bažant obecný. Kromě toho v okolí Klecánek žije užovka podplamatá, slepýš křehký, ještěrka obecná, z ptáků káně lesní, kos černý, straka obecná, vrabec domácí a z hmyzu například stěvlíček obecný, páteříček žlutý, svižník, cvrček polní, kobylka zelená, čmelák skalní či včela medonosná (Konopásek, 2006: 56-57).

Flora údolí Vltavy je charakterizována společenstvy jilmových doubrav, břekových doubrav a černýšových dubohabřin. Zaznamenáno v oblasti bylo na 450 druhů vyšších rostlin, například bělozářka liliovitá, dvojštítek hladký, chrpa Triumfettiho, jalovec obecný, koniklec luční, tařice skalní, třemdava bílá, modřenec tenkokvětý, prvosenka jarní, divizna fialová, hořeček brvitý či vemeník dvoulistý (Škoda, 1978: 34-35).

<sup>5</sup> Internetová adresa firmy [http://www.realityunistav.cz/goodsdetail\\_ls.asp?nGoodsID=40&nLanguageID=1](http://www.realityunistav.cz/goodsdetail_ls.asp?nGoodsID=40&nLanguageID=1)

### 2.2.3. Historie osady

Základní organizace Českého zahrádkářského svazu Klecánky č. 109037, která je osadníky nazývána též Holosmetky II<sup>6</sup>, byla založena na podzim roku 1957. Tvoří ji celkem 92 chat a spadá do katastrálního území obce Zdiby<sup>7</sup>. Zahrádková osada byla vybudována částí zahrádkářů, kteří museli odejít z kolonie na Trojském ostrově z důvodu výstavby čističky odpadních vod. Kromě Klecánek, kam přišlo největší množství těchto trojských zahrádkářů, se ostatní usadili také v Suchdole a Čimicích (Navrátil, 1957: 5).

Historii zahrádkové osady nám velmi dobře pomáhá rekonstruovat kronika, která je vedena od samého založení osady až doposud. Původně ji začal psát Ing. Bohumír Navrátil, od roku 1999 v ní pokračuje jeho syn Ing. Libor Navrátil, jenž mi pro tuto práci poskytl velké množství nashromážděných fotografií.

Za zakladatele zahrádkové osady Klecánky je považován Antonín Schmiedberger (*viz fotografie*). Byl to on, kdo vedl jednání o získání pozemku pro osadu s oběma stranami – jak s městem, tak se samotnými zahrádkáři. První informační schůzku členů, kteří o pozemek v kolonii měli zájem, svolal na 11. října roku 1957. Kromě něj vedli jednání i Josef Pavliš, Josef Urbánek a Jan Vácha. Pozemek na Holosmetkách, bývalý třešňový sad, byl pronajat na následujících třicet let za 10 haléřů/m<sup>2</sup>. V kronice osady se k tomu píše: „Přestárlá třešňovka, půda III. bonity... Obec byla ráda, že někdo má ještě zájem o tuto neúrodnou půdu“ (Navrátil, 1957: 54).



Již 13. října, dva dny po informační schůzce zahrádkářů, se v budoucí osadě konaly první práce a několik dní na to se začalo s přidělováním pozemků, které tehdy stály 2400,- Kč, tedy zhruba 30,- Kčs na každého člena (Navrátil, 1957: 5).



*Panorama osady v létě roku 1958*

<sup>6</sup> Výraz Holosmetky je užíván často především proto, že se v blízkém okolí ZO Klecánky nacházejí dvě další osady s oficiálním názvem Holosmetky (Holosmetky I a Holosmetky III). ZO Klecánky, neboli Holosmetky II, vznikla z tří osad nejdříve.

<sup>7</sup> Územní a katastrální mapa v příloze.

## 2.2.4. Budování kolonie

Chaty se začaly stavět na jaře roku 1958. V Přídělovacím dekretu zahrádek z 20. 11. 1957 byly stanoveny rozměry chat: „*Chaty dle usnesení KNV mohou být postaveny v rozměru 4 x 4 m t.j. 16 m<sup>2</sup> a to bez verandy a kůlny na náradí. Chaty musí být postaveny 4 m od hranic pozemku... Stromy musí být vzdáleny 3 m od hranic pozemku a keře jen kolem hranic pozemku. Vzdálenost mezi stromy vždy 4 až 5 m.*“<sup>8</sup> Kromě toho musela být chata vysoká maximálně 3,80 m a musela mít sedlovou střechu.



Momentka z přidělování zahrádek, 20. 10. 1957.

Situaci stavění chat dobře dokresluje výpověď osadníků v kronice: „*Začínali jsme 12 let po válce. Stavební materiál byl těžko k sehnání, proto se stavělo ze všeho, co bylo dostupné. V r. 1960 jsme chodili brigádně bourat na náměstí do Klecan hospodu a přilehlé hospodářské stavení (na místě, kde pak postavili obchodní dům – dnes nevyužitý); za práci jsme dostali z bouračky cihly a dřevo. Koupit se dal jen písek, vápno a cement, s obtížemi nové cihly nebo tvárnice. To bylo vše. Mnozí si dovezli škváru a vlastnoručně si vyrobili škvárobetonové tvárnice*“ (Navrátil, 1958: 55).



První voda z vlastní studny, léto 1959.

Velkým problémem pro osadu byla v jejích počátcích voda. Aby osadníci mohli začít kolonii budovat, začali již v říjnu 1957 s výkopem studny. Avšak voda, kterou našli, byla pouze povrchová, nejednalo se o vydatný spodní pramen, který by byl dostačující po celý rok. Studna byla nakonec vyhloubena až rok a půl poté, a to v údolí na břehu Vltavy odkud se s výškovým rozdílem sta metrů čerpala do vodojemu v kolonii. V mezidobí let 1957-1959 se voda získávala z místní studánky: „*Pitná voda se nosila v konvích ze studánky v údolí pod Masarykovou skálou, užitková voda a voda na stavbu chat se vozila v sudech na vozících z Přemyšlenského potoka pod osadou*“ (Navrátil, 1959: 55).

Ačkoliv byla osada založena roku 1957, elektřina byla do chat zavedena až o patnáct let později – v roce 1972. O této akci se zmiňuje i kronika: „*Do té doby se na chatách svítilo petrolejkou, vařilo na lihových vaříčích a petrolejových Primusech, později na propan-butanu. A samozřejmě také na plotnách, v kterých se spalovalo dříví nebo dovezené uhlí*“ (Navrátil, 1972: 58).

<sup>8</sup> Přídělovací dekret zahrádek z 20. 11. 1957. Citováno 18. 8. 2011. Dostupný z: <<http://www.klecanky.wz.cz/>>.



### 2.2.5. Vývoj vlastnických vztahů v kolonii

Pozemek zahrádkové kolonie Klecánky o rozloze 4,22 ha byl osadou koupen v roce 1964 za 14 660 Kčs (Navrátil, 1964: 56). Až do sametové revoluce se na této situaci nic neměnilo. V roce 1992 kronikář konstatuje, že „majetkové poměry zůstávají dle současných informací výboru při starém, tj. nikdo se o restituci pozemků, na kterých se naše osada nachází, nepřihlásil“ (Navrátil, 1992: 48).

Následující rok začíná být v tomto ohledu aktivní sám výbor: „Výbor uskutečnil několik jednání ve věci majetnictví pozemků na Katastrálním úřadě Praha-východ, dále se starosty místního úřadu Klecany a místního úřadu Zdiby a s akc. spol. Lesy Mělník. Také bylo informativně jednáno s Energetickými rozvodnými závody Kralupy nad Vltavou o možnosti převzetí elektrorozvodné sítě naší osady do jejich majetku. Zatím nedošlo k závěrům, obě záležitosti zůstávají otevřené“ (Navrátil, 1993: 48). Tato jednání probíhají i po celý následující rok. Nakonec jsou zahrádky v letech 1995-1997 z vlastnictví organizace prodány do vlastnictví uživatelů zahrádek. Kronika z roku 1998 tuto část uzavírá: „Od nynějška je celý areál, který obhospodařuje naše organizace výslovně po stránce pozemků majetkem jejím a jejích členů“ (Navrátil, 1998: 57).

V Klecánkách tak vidíme situaci v jiných osadách neobvyklou – osadníci mají jak chatu, tak pozemek v osobním vlastnictví. Tento fakt je pro vývoj osady velmi důležitý, především proto, že jednotliví zahrádkáři nemusí žít ve stresu a nejistotě z budoucnosti.

### 2.2.6. Uspořádání a chod zahrádkové kolonie

Již od roku 1958 je kolonie Klecánky oplocená a vstoupit se do ní dá třemi uzamykatelnými branami. Po většinu sezóny však bývají otevřené, protože fluktuace osadníků je v té době poměrně velká.

Uživatelům dvaadvadesáti chat osada nabízí poměrně dobré zázemí – kulturní dům, hřiště, parkoviště a kontejnery na směsný odpad. Jednou ročně je přistaven velkoobjemový kontejner.

Cesty v osadě jsou většinou prašné, některé vyštěrkované či vyasfaltované, obecně však platí, že jsou ve velmi špatném stavu. Zajímavostí je, že všechny ulice mají již od roku 1970 svůj název (Navrátil, 1970: 58). Setkat se zde návštěvník může s ulicemi jako je Hlavní, Východní, Západní, Lesní, K Dubům, Příčná, Jitřní nebo Koncová.



Oplocování osady, léto 1958.

Každý majitel chaty v Klecánkách je členem Českého zahrádkářského svazu. Zároveň se převodem pozemku i chaty do osobního vlastnictví každý člen kolonie stává majitelem poměrné části majetku osady. Jedná se o „společné pozemky s oplocením a vstupními bránami a brankami, veškeré cesty a odvodňovací systémy v prostorách osady, spolkový dům, studnu s vodárnou u Vltavy, výtlačné vodovodní potrubí k zásobníkové vodárně v osadě, společné vodovodní rozvody po osadě, společné elektrické rozvody s kiosky, různé další technické vybavení, náradí, stroje, vitríny, sportovní náčiní a

dětské hračky.<sup>9</sup> Současným předsedou kolonie je Jiří Dvořák, jednatelem je Zdeněk Hříbal. Členské schůze se konají v kulturním domě vždy jednou do roka.

### 2.2.7. Sociální život v kolonii

Ačkoliv kronika od roku 1957 do sametové revoluce hovoří o větším množství akcí, které se v osadě společně pořádaly, do současnosti přežily dva instituty – společné brigády a dětský den.

Již v počáteční fázi budování kolonie byla jasně stanovena povinnost odpracování určitého množství brigádních hodin zástupci každé z chat. Zmiňuje se o nich i Přídělovací dekret zahrádek z 20. 11. 1957: „Člen jest povinen zúčastnit se všech prací týkajících se výstavby kolonie.“<sup>10</sup> Tento institut vydržel dodnes.

První brigáda (viz fotografie) proběhla v říjnu roku 1957. Naplno se tento systém rozběhl rok následující, kdy bylo odpracováno celkem 3639 brigádních hodin, rok poté dokonce 5248 brigádních hodin (Navrátil, 1959: 55). Po splnění počátečních povinností začal počet odpracovaných brigádních hodin klesat. Jak se lze dočíst v kronice, osadníci postupně přestávají na tuto povinnost dbát, mohou se z ní totiž vykoupit. Tato možnost, zamýšlená především pro starší z nich, začala být využívána v hojné míře i mezi aktivními mladými zahrádkáři. Na jubilejní členské schůzi v roce 1968 se k tomu dokonce vyjádřil i tehdejší předseda kolonie: „Předseda Ant. Schmiedberger kriticky hodnotil stav organizace po 10 letech jejího trvání a označil ho za neuspokojivý. Zejména poukazyval na lhostejnost členstva k dění v kolonii a liknavé plnění základních povinností. Řada členů nemá splněnu brigádní povinnost za několik let“ (Navrátil, 1968: 57). Poplatek za neodpracovanou brigádní hodinu činil zpočátku 20 Kčs, v roce 1976 byl zvýšen na 25 Kčs. Tato částka se postupně navyšovala, v současnosti je za každou neodpracovanou brigádní hodinu nutno zaplatit 100,- Kč, povinností každé chaty potom je odpracovat 6 brigádních hodin (Navrátil, 2000: 7-8).



Hřiště a kulturní dům je využíván v rámci dětského dne, který se v osadě koná již od roku 1960 (kontinuita byla přerušena jen jednou). Dětský den jako oslava konce školního roku je pořádán poslední sobotu letních prázdnin, kdy se na něm schází několik desítek dětí v maskách a převlecích. Po celodenním hraní a soutěžení, kterého se pravidelně účastní několik desítek osadních dětí, je den zakončen společným posezením dětí a dospělých u ohně a opékáním buřtů.

<sup>9</sup> Základní informace pro nové členy osady Klecánky. Citováno 19. 8. 2011. Dostupné z: <http://www.klecanky.wz.cz/>.

<sup>10</sup> Přídělovací dekret zahrádek z 20. 11. 1957. Citováno 18. 8. 2011. Dostupný z: <http://www.klecanky.wz.cz/>.

## 2.3. Význam zahrádkových osad v kontextu udržitelného rozvoje

Zahrádkové osady mají v udržitelném rozvoji díky své dlouhé a pevné tradici nezastupitelnou roli, a to navzdory své malé a na první pohled skromné povaze: „*Bývají tak nenápadné a zároveň jsou natolik všudypřítomné, že nás ani nenapadne, co všechno by se v nich mohlo skrývat*“ (Keller, 2000: 1). Kromě produkční funkce jsou zahrádky významné i tím, že představují lokality s druhovou rozmanitostí jak fauny, tak flory. Také mají značný sociální a psychosociální význam: „*Představují smysluplné naplnění volného času v relativně přirozeném prostředí bez typických urbánních stresů*“ (Buček, 2007: 8). Keller dává navíc zahrádky do souvislosti s projevem nesouhlasného postoje vůči současnému globalizovanému trhu: „*Výnos ze zahrádek představuje konkurenci průmyslovému zemědělství... V zásadě tak působí proti tržní logice*“ (Keller, 2000: 2).

Udržitelným rozvojem a možnými významy zahrádkářských osad právě v jeho kontextu se zabývám na následujících stránkách.

### 2.3.1. Udržitelný rozvoj

S ohledem na zaměření této práce pokládám za nezbytné na úvod připomenout základní koncepci trvale udržitelného rozvoje.

První pokus o přiblížení a definování pojmu trvale udržitelný rozvoj sahá do roku 1987, kdy Světová komise pro životní prostředí a rozvoj vedená norskou ministerskou předsedkyní Gro Harlem Brundtlandovou vydalo zprávu *Naše společná budoucnost*. Komise byla ustavena valným shromážděním OSN v roce 1983, které se snažilo o „*vyřešení rozporu mezi hospodářským růstem a ničením základny přírodních zdrojů*“ (Moldan, 2009: 91), přičemž navazovalo na konferenci ve Stockholmu v roce 1972. Nejčastěji používaná definice udržitelného rozvoje zní: „*Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby*“ (Naše společná budoucnost, 1991: 47).

Tato definice explicitně neobsahuje konkrétní pilíře udržitelného rozvoje. Naše společná budoucnost však jasně uvádí, že nejvyšším cílem rozvoje je uspokojování lidských potřeb a tužeb. Kromě toho by měl trvale udržitelný rozvoj „*preferovat takové hodnoty, které nepřekračují ekologicky přijatelnou úroveň spotřeby a které se pro všechny mohou stát předmětem rozumného snažení*“ (Naše společná budoucnost, 1991: 47). Komise dále zdůrazňuje, že je třeba snížit materiálovou a energetickou náročnost hospodářství, a že ekonomické a ekologické zájmy nejsou nezbytně protikladné (Naše společná budoucnost, 1991: 60).

Principy udržitelného rozvoje byly podrobně rozpracovány na Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji (jinak zvané Summit Země), která se konala 3. - 14. června 1992 v Riu de Janeiro. Konference dala vzniknout velmi obsáhlému akčnímu plánu Agenda 21 – dokumentu, v němž se mimo jiné jasně konstatuje, že ekonomický rozvoj je možný pouze v souladu s ekologickými principy, a zároveň musí být sociálně spravedlivý (Moldan, 2009: 94).

Evropská unie přijala strategii udržitelného rozvoje v roce 2001. Obnovená verze byla na základě Světového summitu o udržitelném rozvoji v Johannesburgu rozšířena a přijata v roce 2006. Strategie obsahuje definici Gro Harlem Brundtlandové, kterou dále rozvíjí s tím, že určuje hlavní cíle udržitelného rozvoje: ochranu životního prostředí, sociální spravedlnost a soudržnost, hospodářskou

prosperitu a plnění mezinárodních povinností (Obnovená strategie udržitelného rozvoje Evropské unie, 2006: 3-4)<sup>11</sup>. Navíc strategie konstatuje: „*Stále přetrvávají neudržitelné trendy, pokud jde o změnu klimatu a využívání energie, hrozby pro veřejné zdraví, chudobu a sociální vyloučení, demografický tlak a stárnutí obyvatelstva, řízení přírodních zdrojů, ztrátu biologické rozmanitosti, využívání půdy a dopravu*“ (Strategie EU, 2006: 2).

V roce 2002 se konal Světový summit o udržitelném rozvoji v Johannesburgu, mezinárodní zasedání „*mělo dále potvrdit a zkontrolovat dosažené výsledky od posledního zasedání v Riu de Janeiro v roce 1992.*“<sup>12</sup> Tématem summitu byla integrace ekonomické, environmentální a sociální politiky. Konference se v programu zabývala pěti klíčovými tématy, jimiž byly globalizace, harmonizace rozvoje a životního prostředí, chudoba a miléniové cíle rozvoje, model spotřeby a výroby a ochrana biodiverzity a přírodních zdrojů. Zároveň stejně jako předchozí summity a konference potvrdila, že „*cílem je takový rozvoj, který zajistí rovnováhu mezi třemi základními pilíři: sociálním, ekonomickým a environmentálním, jak symbolicky vyjádřilo heslo: lidé, planeta, prosperita*“ (Strategie udržitelného rozvoje České republiky, 2004: 3)<sup>13</sup>.

Česká republika přijala Strategii udržitelného rozvoje koncem roku 2004 (platná do roku 2009). Strategie přímo navazovala na závěry summitu v Johannesburgu. Podstatou udržitelnosti je dle ní naplnění třech základních cílů: „*Sociální rozvoj, který respektuje potřeby všech, účinná ochrana životního prostředí a šetrné využívání přírodních zdrojů a udržení vysoké a stabilní úrovně ekonomického růstu a zaměstnanosti*“ (Strategie UR ČR, 2004: 3). Strategie přitom klade důraz jak na environmentální limity, tak na limity ekonomické a sociální, které vznikají z čím dál vyšších konkurenčních tlaků globální ekonomiky (Strategie UR ČR, 2004: 3). Hlavními úkoly Strategie jsou upozornění jak na existující, tak na potenciální problémy, které mohou při přechodu k udržitelnosti nastávat a snaha iniciovat opatření, která by těmto problémům mohla předejít či zmírnit jejich dopad. Rozlišuje přitom pilíř ekonomický, sociální a environmentální.

Od roku 2010 v České republice platí Strategický rámec udržitelného rozvoje, který určuje cíle pro ekonomickou, environmentální a sociální oblast společnosti v pěti prioritních osách: Společnost, člověk a zdraví; Ekonomika a inovace; Rozvoj území; Krajina, ekosystémy a biodiverzita; Stabilní a bezpečná společnost (Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky, 2010: 7)<sup>14</sup>. Strategický rámec si klade za cíl být „*východiskem pro strategické rozhodování v rámci jednotlivých resortů i pro meziresortní spolupráci a spolupráci se zájmovými skupinami*“ (Strategický rámec UR ČR, 2010: 8). Aktualizace Strategie udržitelného rozvoje se snaží „*určit možné hrozby (sociální, ekonomické a environmentální) pro další vývoj České republiky a zároveň najít cesty (nástroje), jak se těmto hrozbám vyhnout s maximálním možným využitím synergií mezi sociální, environmentální a ekonomickou oblastí*“ (Strategický rámec UR ČR, 2010: 9).

Z českých sociálních vědců a ekologů zabývajících se pojmem udržitelného rozvoje jmenujme především Josefa Vavrouška, jenž rozšířil definici Brundtlandové o „*ideály humanismu a harmonie vztahů mezi člověkem a přírodou a úctu k živé i neživé přírodě*“ (Rynda, 2000: 14). Jan Keller

<sup>11</sup> Obnovená strategie udržitelného rozvoje Evropské unie dále uváděna jako Strategie EU.

<sup>12</sup> Dokument České informační agentury životního prostředí. *Konference OSN "Světový summit o udržitelném rozvoji" Johannesburg 2002*. Citováno 14. 8. 2011. Dostupné z: <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHXLDSX/\\$FILE/summit\\_2002.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHXLDSX/$FILE/summit_2002.pdf)>.

<sup>13</sup> Strategie udržitelného rozvoje České republiky dále uváděn jako Strategie UR ČR.

<sup>14</sup> Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky dále uváděn jako Strategický rámec UR ČR.

Vavrouškův koncept přibližuje: „*Základem Vavrouškovy analýzy se staly převažující vztahy evropsko-americké civilizace ke klíčovým aspektům lidského života a naše postoje ke světu obecně*“ (Keller, 1996: 48). Idea trvale udržitelného života, Vavrouškova pojmu, stojí proti zaběhaným stereotypům naší společnosti. Jak sám Keller přiznává, je často v konfliktu především se stereotypy ekonomického myšlení. Vavroušek navrhuje „*způsob života hledajícího rovnováhu mezi svobodami a právy každého jednotlivce a jeho odpovědností vůči jiným lidem i přírodě jako celku, a to včetně odpovědnosti vůči budoucím generacím. Měli bychom přijmout zásadu, že svoboda každého jednotlivce končí nejen tam, kde začíná svoboda druhého, ale také tam, kde dochází k ničení přírody*“ (Keller, 1996: 61).

Jiný čelný představitel české sociální ekologie, Ivan Rynda, chápe trvale udržitelný rozvoj jako: „*Komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických nástrojů a technologií uspokojovat sociální potřeby lidí, materiální i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů. Aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné nově redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich instituce a procesy*“ (Rynda, 2000: 15).

Přes svou různorodost lze konstatovat, že společným rysem všech těchto koncepcí je rozlišování tří základních pilířů trvale udržitelného rozvoje – environmentálního, sociálního a ekonomického. Přestože tyto pilíře v jednotlivých koncepcích varíují nebo nejsou explicitně zmíněny, jsou obecně akceptovány. Budu s nimi proto pracovat i ve své analýze postojů a aktivit zahrádkářů.

### **2.3.2. Environmentální pilíř**

Environmentální pilíř udržitelného rozvoje stojí na šetrnosti k přírodě a životnímu prostředí. „*Vztah člověka k přírodě se stal značně nepřátelským... Dobýváme ji a přetváříme k našim vlastním cílům. Náš dobovačský duch a nepřátelství nás učinily slepými vůči faktům, že přírodní zdroje mají své meze a mohou být eventuálně vyčerpány*“ (Fromm, 2001: 20). Cílem je „*zajistit schopnost Země udržovat život v celé jeho rozmanitosti, dodržovat omezené množství přírodních zdrojů planety a zajistit vysokou úroveň ochrany a zlepšení kvality životního prostředí*“ (Strategie EU, 2006: 3).

Ivan Rynda dále zdůrazňuje nutnost respektování environmentálních limitů od místních po planetární: „*Především jde o ochranu a zachování biotopů a funkčních ekosystémů; na další úrovni o zachování biologické rozmanitosti, biodiversity, na všech úrovních biotické komplexity... Konečně třetí úrovní jsou globální životodárné biosférické systémy (globální systém klimatu a hydrosféry, stratosférická ozónová vrstva, globální cirkulační systém atmosféry, hydrologický cyklus a cirkulace oceánů, tropické deštné pralesy a tvorba a eroze půd)*“ (Rynda, 2000: 12).

Fakt, že jsou spolu všechny pilíře udržitelného rozvoje úzce propojeny, dokládá např. Obnovená strategie Udržitelného rozvoje Evropské Unie: „*Cílem je... předcházet znečišťování životního prostředí a snižovat je a podporovat udržitelnou spotřebu a výrobu, aby hospodářský růst již nebyl spojen se zhoršováním životního prostředí*“ (Strategie EU, 2006: 3). Česká Strategie udržitelného rozvoje z roku 2004 potom uvádí, že hlavní výzvou environmentálního pilíře je v našich podmínkách „*zajištění dostatečné kvality složek životního prostředí, ekosystémů a jejich vzájemných vztahů, minimalizace střetů zájmů mezi ochranou životního prostředí a ekonomickým rozvojem, přispívání k řešení globálních environmentálních problémů (zejména ochrana klimatu a ochrana biodiverzity) a sociálních problémů (zaměstnanost, zdravotní péče)*“ (Strategie UR ČR, 2004: 17).

Jak k udržitelnému rozvoji přispívají zahrádkářské kolonie, přibližuje například Jan Keller: *„Pěstitel zná souvislosti – může sledovat proces zázraku růstu přímo před svými očima a ví, jakým způsobem spolu věci souvisejí“* (Keller, 2000: 4). Právě pobývání v přírodě, její (byť laické) porozumění, vnímání procesů, které v ní probíhají, to vše je specifikem zahrádkářů, kterým se mohou pyšnit – především ve společnosti, pro níž je charakteristický odklon od vesnice a koncentrace do měst, tolik vzdálených přírodě.

To potvrzuje i Hana Librová, když říká, že *„moderní svět je deformován mimo jiné zrušením přirozené sezónnosti, konstantní nabídkou zeleniny a ovoce, transportované ze všech klimatických pásem“* (Librová, 2002: 168). Znamená to, že kromě určitého souladu s přírodou znají zahrádkáři realitu velice vzdálenou lidem běžně konzumujícím, slovy Jaroslava Huka, *„jahody v lednu a zimní hrušky vprostřed července“* (Huk, 2002: 32). Zahrádkáři vědí, že pěstování je nesmírně časově náročné, vyžaduje velkou všímavost a rozhodnost. Navíc je pravdou, že člověk, který si sám rajče vypěstuje, si ho váží zcela jinak, než člověk, který si ho koupí v obchodě.

Kromě toho Librová zdůrazňuje i nákladnost celého procesu dovozu zeleniny ze všech koutů světa do České republiky. Zahrádkáři, pokud jsou do jisté míry samozásobitelé, zcela zásadním způsobem snižují svou uhlíkovou stopu, nejsou to oni, kdo má „na svědomí“ převozy zeleniny přes půlku planety, naopak se vůči přírodě chovají šetrněji.

Mnoho zahrádkářů se navíc kromě zeleniny věnuje pěstování ovocných stromů a květin. Právě zachování starých odrůd ovocných stromů, především jabloní, které nepodléhají tolika škůdcům jako ty současné, je dalším kladným bodem ve výčtu všeho, čím zahrádkáři přispívají do environmentálního pilíře udržitelného rozvoje. Konečně Librová zdůrazňuje ještě jeden velmi důležitý argument: *„Pěstování zeleniny prospívá sousedské solidaritě. Lidé se vzájemně inspirují, přirozeně soutěží, vyměňují si řízky a semena“* (Librová, 2002: 166). Podstatou zahrádkářství je radost z pěstování samotného, o to větší, pokud se na plodech vynaložená práce odrazí.

### 2.3.3. Ekonomický pilíř

Cílem ekonomického pilíře je dle Ivana Ryndy přispívat k ochraně životního prostředí přírody a krajiny na straně výrobce i spotřebitele, vytvářet finanční zdroje k jejich sekundární sanaci a ochraně a podporovat inovační cyklus směrem ke zlepšení nejen environmentální šetrnosti, ale také ke zlepšení užitné hodnoty výrobku. Tento pilíř má obsahovat jak pobídkové nástroje (pro ty, kdo se dobrovolně nechtějí přizpůsobit udržitelnosti), tak mechanismy umožňující trhu chránit životní prostředí (Rynda, 2000: 12).

Státní i unijní strategické dokumenty zdůrazňují především dosažení vysoké životní úrovně a kvalitní zaměstnanosti, ale například i podporu *„prosperující, inovační, konkurenceschopné a ekologické ekonomiky založené na bohatých znalostech“* (Strategie EU, 2006: 4). Česká Strategie udržitelného rozvoje považuje za hlavní výzvu ekonomického pilíře udržení stability ekonomiky a zvýšení její odolnosti vůči negativním vlivům, technologické inovace, a ve spojení s dalšími dvěma pilíři i vytváření podmínek pro environmentálně a sociálně udržitelný ekonomický růst či *„dodržování zásady nepřekročení meze regeneračních schopností životního prostředí, zachování jeho schopnosti absorbovat negativní efekty ekonomického růstu a postupného odstraňování vzniklých ekologických škod (neabsorbovatelných ekonomických externalit)“* (Strategie UR ČR, 2004: 11).

Ekonomika hraje v udržitelném rozvoji velmi silnou roli. Vavroušek se domnívá, že „pokud by skutečně mělo dojít k zásadní hodnotové reorientaci směrem k hodnotám udržitelného vývoje, bylo by nutno znovu promyslet mnohé naše představy o povaze skutečně udržitelné ekonomiky“ (Keller, 1996: 62). Vavroušek tím má na mysli převládající paradigma nutnosti neustálého ekonomického růstu a dominující princip zaměnitelnosti - z čistě ekonomického hlediska nejsou totiž některé naše zásahy do přírody žádnou škodou, dokážeme-li docházející statek nahradit jiným (např. vybití velryb a nahrazení jejich tuku syntetickým). Podle Vavrouška ekonomickému myšlení chybí prosazování úcty k přírodě, která by mohla být nastolena pouze vyjmutím celé jedné kategorie – kategorie zdrojů přírody (Keller, 1996: 63).

Jednou z výhod zahrádkových osad je, že „zahrádky jsou na fungování trhu dalekosáhle nezávislé. Umožňují člověku, aby si alespoň něco vypěstoval pro sebe sám a se svou rodinou... Drobné samozásobitelství představuje ne-li přímo třetí cestu, tedy alespoň schůdnou alternativní pěšinku, která se vine mezi abstraktním systémem trhu a úředním systémem státní sociální péče“ (Keller, 2000: 2). Výhoda určité autonomie, kterou zahrádka danému člověku skýtá, je nepopíratelná. V průzkumu z roku 2002, kde byla položena otázka „Kryje vaše domácnost část potřeb na výživu z domácího hospodářství (pěstování plodin, chov domácího zvířectva)?“ na otázku kladně odpovědělo 39% respondentů. Z toho z těch, kdo mají chatu nebo chalupu pak 36% (Huk, 2002: 32).

Jak již bylo částečně řečeno v pojednání o environmentálním pilíři udržitelného rozvoje, zahrádkáři „mají kontakt s půdou a s rytmy přírody i s její vrtkavostí, znají cenu potravin vyjádřenou prací a umem... Navíc dnes mnohdy pěstují biopotraviny“ (Blažek, 2002: 26). V podstatě se tak zahrádkáři zasazují o opravdovost a lokálnost. Librová jejich činnost chválí, protože za velký problém dneška považuje to, že „v supermarketech zavládla speciální nuda. Po celý rok tam leží ty nezajímavé papriky, rajčata, okurky, brokolice a hrozny – produkty ekonomické globalizace“ (Librová, 2002: 168).

Zahrádkáři jsou často velmi šetrní. Kvantita spotřebovávaných statků u nich nehraje prim. Erich Fromm si v knize Mít, nebo být? posteskl: „Ve starším období člověk o to, co vlastnil, pečoval, staral se o to a užíval to až po samu mez funkčnosti... Dnes je těžiště ve spotřebování, nikoliv v uchování, a nakupování se stává nakupováním pro „vyhazování“. Ať je předmětem nákupu vůz, šaty, nástroj, po několikerém použití jich máme dost a chceme je odložit do starého železa a koupit si nejnovější model“ (Fromm, 2001: 90). Zahrádkáři jsou dle mého názoru ukázkou přístupu, který Fromm vyzdvihuje. I Hana Librová oceňuje jejich schopnost vytěžit věci, dokud to jde a pokud je to možné, přetvořit je na něco jiného: „Vrata ze staré postele, plot z vyřazených lyží, staré vany jako vodní rezervoáry. Spíš než o ekonomickou recyklaci jde o schopnost improvizace a originálního řešení, je to projev smyslu pro humor“ (Librová, 2002: 167).

#### **2.3.4. Sociální pilíř**

Sociální pilíř udržitelného rozvoje stojí na kombinaci naplnění základních lidských potřeb, ale také potřeb duchovních „s plným respektem ke kulturním a civilizačním zvláštnostem a požadavkům“ (Rynda, 2000: 13). Tento pilíř usiluje o rozvoj lidské osobnosti, v ideálním případě jejich dobrých vlastností, které by přispívaly k podpoře „demokratické, soudržné, zdravé, bezpečné a spravedlivé společnosti, v níž by se tak přirozeně podporovalo sociální začlenění, dodržovala lidská práva a podporovala kulturní rozmanitost“ (Strategie EU, 2006: 4). Sociální pilíř nelze v praxi oddělit od

zbylých dvou - je závislý na vývoji ekonomiky a v dlouhodobém horizontu i na stavu životního prostředí (zdravotní stav obyvatelstva, možnosti k odpočinku, turistika, zaměstnanost) (Strategie UR ČR, 2004:20).

Nezbytnou podmínkou pro rozvoj sociálního pilíře je vzdělání, výchova a osvěta. Pilíř usiluje o vyšší kvalitu života jedince. Již citovaní Rynda, Librová či Vavroušek kvalitu nevidí toliko v množství statků nabízeném moderní společnosti, jako spíše v aktivním a tvořivém přístupu ke světu (Rynda, 2000: 14). Rynda hovoří o uvědomělé skromnosti, uvážlivém zřikání se zbytného, a výběrové náročnosti, využívání výtěžků moderní společnosti tam, kde pomohou individuálnímu sebezdokonalení. V žádném případě se však nejedná pouze o askezi a odříkání.

Strategie udržitelného rozvoje ČR zdůrazňuje nutnost reformy penzijního systému, systému sociální péče, systému zdravotní péče a zároveň „*udržení stabilního počtu obyvatel a dlouhodobě postupný nárůst a zlepšování věkové struktury, snižování nezaměstnanosti, podporu rozvoje lidských zdrojů včetně dobře dostupných veřejných služeb kultury a zvyšování sociální soudržnosti*“ (Strategie UR ČR, 2004: 21).

Zahrádkové kolonie jsou specifickým druhem society. Především za socialismu představovaly velmi blízké a soudržné společenství: „*Lidé z města po léta jezdili do této ‚rodiny‘. Vzájemně si důvěřovali, měli si co říci, měli o sebe zájem. Navzájem se svých životních způsobů neštítali ani si nebyli pro smích*“ (Blažek, 2002: 26). V uvedené citaci je ještě několik zajímavých postřehů. V zahrádkářské kolonii jsou si všichni rovni bez ohledu na své ekonomické zázemí. Nikdo se nepovyšuje nad ostatní, protože všichni jsou „zahrádkáři“. Navíc mezi sebou mají tato sociální uskupení jedinečné vztahy, vytváří se zde „*nové typy solidarity, které vznikají dobrovolně a na základě nejrůznějších příležitostí, bez výrazného pocitu závazku a patosu pomoci*“ (Librová, 2010: 134).

Michel Maffesoli mluví o určité formě neotribalismu, jenž je pro taková sociální uskupení, charakteristický: „*Zatímco v mase jedinec nemá cíl a roli, v kmeni jej na čas nalézá*“ (Librová, 2010: 134). Librová dává zahrádkaření do souvislosti s procesem kvalitativní individualizace (potřebou utváření vlastní identity), jež se ve srovnání s většinovou společností projevuje především změnami v každodenním chování mimo jiné i v oblasti volného času (Librová, 2010: 142).

Zahrádkaření je navíc silně spojeno s vystoupením ze stereotypu všedních dní: „*Vyvázat se, abychom lépe vychutnávali blízkost věcí. Nemusíme si toho být nutně vědomi, ale každý z nás to v každodenním životě dělá: cestování, turistika, odchody do ústraní, léčebné kúry – existuje nespočet různých příležitostí, kdy ‚zdviháme kotvy‘, kdy odcházíme, abychom znovu dodali svěžesti tomu, co ji pod prudkými údery všednosti ztratilo*“ (Maffesoli, 2002: 95). Právě pravidelné dojíždění do zahrádky představuje toto vyvázání se, o němž Maffesoli mluví. Zahrádkaření tak může představovat „únik“ z města. Dušan Lužný se pozastavuje nad tím, že „*odejde-li někdo z města, hovoříme o úniku... To naznačuje nevyjádřený pocit, že z města lze (a je žádoucí) utéci stejně jako vězeň utíká ze své cely. Z města nejde ‚odejít‘, lze jen ‚utéct‘ či ‚uniknout‘*“ (Lužný, 2002: 34).

V minulosti byly zahrádkové kolonie jedním z mála míst, kde se mohli lidé realizovat. Zahrádkaření navíc otevírá prostor pro osobitý individuální, rodinný i skupinový projev: „*Proti pseudoprofesionalitě bez zájmu o věc staví oddaný amatérismus a neskrývané laictví... Navíc v totalitních dobách umožňoval vůči exaltované řeči moci zachovat ironickou střízlivost. Oproti ideologii hlásající kácení mrtvých mýtů nastoloval tento živý mýtus toleranci vůči pluralitě života*“ (Blažek,



2002: 26). Zahrádkáři či chataři v zahrádkových koloniích vyvíjejí spoustu činností, od přímého zahrádkaření, přes kutilství, zkrášlování nejen zahrady, ale i své chaty, to vše po poradách se sousedy a často i s jejich výpomocí (ať již fyzickou či zapůjčením nářadí). Blažek podotýká, že „dnes už nejde jen o volný čas, chataření má vliv i na celkový životní styl jednotlivců, strukturu jejich spotřeby, celý týdenní harmonogram, náplň dovolených... Samotné chaty jsou víc než jen místem, kde člověk pobývá o dovolené a o většině víkendů, jsou oním druhým bydlením a dokonce i druhým domovem“ (Blažek, 2002: 26).

Vzájemná spolupráce jednotlivých zahrádkářů je z hlediska sociální soudržnosti klíčová. Jan Keller zdůrazňuje, že „vlastní parcela v rámci zahrádkářské kolonie umožňuje všem hledat a udržovat onu křehkou rovnováhu mezi autonomií – samostatností a naprosto dobrovolnou kooperací“ (Keller, 2000: 3). Zahrádkové osady tak podle něj představují zárodky modelů žádoucích pro vznik zdravé společnosti. S tím souhlasí i Librová: „Při vši skepsi můžeme těžko zpochybnit, že individualizované snažení o ekologicky příznivou změnu životního způsobu, ať původu racionálního či intuitivního, má i v pozdně moderní společnosti význam hodnotový a symbolický“ (Librová, 2010: 149).

## 2.4. Hodnoty

Tato práce se kromě aspektu trvalé udržitelnosti v kontextu zahrádkářů zabývá i jejich hodnotami. Vychází přitom z konceptu hodnot Ronalda Ingleharta, konkrétně z jeho pojetí materialismu, postmaterialismu a z jeho hypotéz vzácnosti a socializace.

Pojem hodnota je velmi mnohoznačný a těžko vysvětlitelný, parafrází Augustina: „Víme co to je, dokud se nás na to nikdo neptá“ (in Skýbová, 2008: 11). Podle Prudkého „v zásadě není možné jednoznačně a jednou provždy říci, co hodnoty jsou. Je však možné zachycovat z různých hledisek to, jaké obsahy mohou hodnoty mít, v jakých souvislostech se tyto obsahy mohou vyjevovat a jaké důsledky s sebou obsahy toho, co za hodnoty považujeme, mohou pro společnost přinášet“ (Prudký, 2009: 17).

R. Lautman (1981) rozlišil na 180 odlišných definic tohoto pojmu a zaznamenal na čtyři tisíce statí k otázkám hodnot (Petrušek et. al, 1996: 96). Například dle Maxe Webera je hodnota „to, co je schopno stát se obsahem postoje vyjádřeného ve vědomě členěném pozitivním nebo negativním soudu. Něco, co se u nás uchází o platnost a čehož platnost jako hodnotu uznáváme, odmítáme nebo hodnotově posuzujeme v nejrozmanitějších spletitých souvislostech“ (Petrušek et. al, 1996: 96). Clyde Kluckhohn hodnotu definuje jako „explicitní nebo implicitní pojetí toho, co je žádoucí, pojetí příznačné pro jednotlivce i pro skupinu, ovlivňující výběr přístupných prostředků a cílů jednání“ (Petrušek et. al, 1996: 96).

Hodnota je velmi úzce spojena s hodnocením, „toto substantivum je vlastně jen strnulým zachycením procesu hodnocení, jakoby šlo o nějakou věc nebo vlastnost“ (Skýbová, 2008: 11). Hodnoty, které jsou výsledkem hodnocení, jsou však, jak poznamenává Prudký, zároveň zdrojem dalšího hodnocení. „Avšak vzhledem k tomu, že hodnocení je předpokladem hodnot, nemohou být hodnoty hodnoceny. Předpokladem jejich plného poznání je poznat i jejich hodnotící dimenzi“ (Prudký, 2009: 23).

Ve společnosti jsou potom hodnoty „*koncepty toho, co je žádoucí, náležité, dobré či špatné, fungují jako regulační mechanismy lidského chování*“ (Rabušic, 2001:10). Hodnoty jsou podstatnou součástí lidského společenství, kultury, civilizace, jsou nutné pro existenci člověka a pro rozpoznání toho, kdo jsme (Prudký, 2009: 27). Hodnoty se od sebe liší tím, že se rozlišují na kladné a záporné, je jim přisouzeno „znaménko“, dále tím, že mají určitý status (zaujímají v hierarchii hodnot konkrétního člověka konkrétní místo) a konečně tím, že spolu určité hodnoty vytvářejí specifická uskupení či subsystémy (Petrusek et. al, 1996: 96).

Výzkum hodnot a hodnotových orientací není jednoduchý. Je spojen s řadou problémů, které vyplývají z toho, že „*hodnoty jsou konstruktem, který není přímo pozorovatelný... a z metodologického hlediska neexistuje jasný návod na to, jak hodnoty zjišťovat*“ (Rabušic, 2001:10).

V České republice se výzkumu hodnot v kontextu ekologie zabývá nejvíce Hana Librová. V knize Pestří a zelení poznamenává, že většina z nás se ve svém každodenním životě orientuje především na zájmy své rodiny a svých nejbližších, a to v omezeném fyzickém prostoru. Většina lidí tak „*nebere v úvahu ekologické dopady svého jednání na sociálně a geograficky vzdálenější okruh lidí... naše evoluční výbava nás neorientuje ke globálním souvislostem a důsledkům našeho jednání*“ (Librová, 1994: 18). Výsledkem těchto převažujících hodnot je prohlubující se ekologická krize, jejíž řešení tkví právě ve změně lidských hodnot. Slovy Ericha Fromma: „*Poprvé v dějinách přežití lidského rodu závisí na radikální změně lidského srdce*“ (Fromm, 2001: 22).

Vlastnictví zahrádky je v lidské mysli hluboce zakořeněno „*není jistě náhodou, že biblický ráj má podobu zahrady*“ (Bažant, 2007: 8). Zahrádky jsou prostorem, v němž je možné se plně realizovat a cítit se osvobozeně od tlaku vnějšího světa, navíc se zahrádky často stávají objektem druhého bydlení (Vágner, 2004: 2). Librová dává zahrádkářskou činnost do souvislosti s kladením velkého důrazu na nemateriální hodnoty (Librová, 2002: 165). A konečně, slovy Andreje Bažanta: „*Zkušenost práce na zahrádce znamená nejpravdivější poznání počátku života v původní matérii, do níž je zaseto semeno a do níž se pravidelně vše navrací, aby započal život nový....*“ (Bažant, 2007: 9).

#### **2.4.1. Koncepty hodnot v sociologii**

Hodnoty a jejich proměny byly a jsou rozšířeným předmětem zájmu sociologie. Lze rozlišovat čtyři základní (nejrozšířenější) koncepce zkoumání hodnot, jejichž autory jsou Ronalda Inglehart, Geert Hofstede, Shalom H. Schwartz a Michael Rokeach. Proměny hodnot v postindustriálních společnostech byly nicméně zejména v 70. a 80. letech tématem výzkumu dalších sociálních vědců - Lafertyho a Knutsena, De Graafa či Lesthaeghe a Surkyna (Rabušic, 2000: 4).

Ve svém výzkumu sociálního života zahrádkové osady Klecánky se budu při zjišťování hodnot inspirovat především konceptem Ronalda Ingleharta, jenž je představen na následujících stránkách.

#### **2.4.2. Koncept postmaterialistických hodnot Ronalda Ingleharta**

Inglehartova východiska stojí na snaze „*zkoumat hodnoty samy o sobě pomocí empiricky uchopitelného přístupu*“ (Prudký, 2009: 74). Jinými slovy, Inglehart věří, že hodnoty lze poznat samy o sobě jako existující jsoucno. Toto paradigma označované jako ontologické (někdy také realistické) tvoří spolu s paradigmatem materialistickým a lingvistickým základní filosofickou trojici. Všechna tři paradigma jsou stejně hodnotná a oprávněná: „*Rozhodnutí o přijetí toho kterého není záležitost*

*argumentativní, nýbrž spíše kulturní nebo mentální“ (Havelka, 2004: 200). Ontologický (realistický) přístup k poznání, jehož představitelem je právě Ronald Inglehart, vychází z údivu nad světem a ze snahy jsoucno pravdivě poznat. Jádrem ontologického paradigmatu je přesvědčení, že „obecniny existují jako zvláštní substance a podobně jednoznačně jako v realitě existují jednotlivé předměty a události“ (Havelka, 2004: 201).*

Inglehartovým stěžejním dílem je Tichá revoluce vydaná v roce 1977, která představuje a rozvádí myšlenku tzv. postmaterialistických hodnot, termínu, který Inglehart používá k označení „*syndromu hodnotových preferencí v současných vyspělých západních společnostech vstupujících do postindustriální vývojové fáze*“ (Petrusek et. al, 1996: 810).

Při artikulaci své stěžejní hypotézy o tiché revoluci vyvolané přechodem společnosti na postmateriální hodnoty, vycházel Inglehart z Maslowova konceptu potřeb. Abraham H. Maslow spojil svou teorii „*s teorií osobnosti, teorií motivace, ale i s problémy lidské destruktivity*“ (Petrusek et. al, 1996: 817). Rozdělil tak pět základních potřeb každého individua, které na sebe navazují a jsou na sobě závislé – základní fyziologické potřeby (hlad, žízeň, sex), potřeby bezpečí (jistota, stabilita, spolehlivost, potřeby pořádku, zákona, mezí), potřeby sounáležitosti a lásky (někam patřit, být milován), potřeby uznání (sebeúcta, být respektován, obdivován, status) a potřeby seberealizace (rozvoj vlastní osobnosti, realizace svých záměrů, estetické potřeby).



Inglehart dává hodnotovou proměnu do souvislosti s existenciálními podmínkami po druhé světové válce (Inglehart, 2008: 130). Generace, která se narodila po jejím skončení, zažívala nové, pro mnohé do té doby nezvyklé podmínky. Došlo k dosud nevídanému ekonomickému rozvoji, průmyslové společnosti v té době dosahovaly nejvyššího příjmu ve své historii. Lidé přestali palčivě pociťovat nedostatek, naopak stále častěji zažívali situace, kdy jim nic nechybí (Inglehart, 2000: 216-217). Kromě uspokojení základních fyziologických potřeb, potřeb bezpečí (nejen fyzického, ale i ekonomického) a společenských potřeb, začali uspokojovat i své potřeby sebevyjádření, účasti v sociálním a politickém životě. Na hodnotové orientace kohort<sup>15</sup> narozených v době dostatku, prosperity a bezpečí, měl dle Ingleharta tento fakt zcela zásadní vliv. Výsledkem tohoto vývoje je hodnotová proměna především ve srovnání mladých a starších lidí, přičemž ti první kladou podle Ingleharta důraz na hodnoty postmaterialistické, zaujímající vršek Maslowovy pyramidy, druzí na materialistické, nacházející se ve spodní části pyramidy potřeb.

Nejedná se přitom jen o důraz na hmotné statky, jak by pojem „materialistický“ mohl naznačovat. Pro materialisty je důležitá ekonomická a fyzická bezpečnost, stabilita (nejen svá vlastní, ale i svého okolí, která jim dává v životě jistotu) a respektování řádu věcí (Inglehart, 2008: 139). Jakékoli odchylky od tohoto uspořádání jsou nežádoucí. Prudký dodává: „*Materialisté více než postmaterialisté zmiňují, že je důležité vést děti k dobrým mravům a tvrdé práci*“ (Prudký, 2009: 213).

Postmaterialisté oproti tomu kladou důraz spíše na vlastní rozvoj a uplatnění, na společenskou participaci – často jsou jejich hodnotami dobré mezilidské vztahy (přátelství, osobní vztahy s okolím),

<sup>15</sup> Kohorta: „Věková kohorta je soubor osob, u nichž v určitém kalendářním roce došlo ke stejné demografické události, např. sňatku, narození prvního dítěte, rozvodu apod.“ (Petrusek et. al, 1996: 61).

či podílení se na moci, ať je to začlenění do místní komunitní politiky či začleňování se do vedení např. v zaměstnání. Vysoce si cení vlastní autonomie a sebevyjádření, často mají intelektuální zájmy, podporují novinky a nové typy politických stran. Silněji než u materialistů se u nich objevuje sociální citění. V neposlední řadě jsou to právě postmaterialisté, kdo zdůrazňuje ochranu životního prostředí (Inglehart, 2008: 139-143).

Pro snazší porovnání a větší přehled jsou nejrelevantnější hodnoty každé skupiny uvedeny v následujících tabulkách.<sup>16</sup>

| MATERIALISTICKÉ HODNOTY                        | POSTMATERIALISTICKÉ HODNOTY                  |
|--|--|
| Zabezpečení                                    | Seberealizace                                |
| Bezpečí - boj proti kriminalitě                | Svoboda projevu                              |
| Jistota  | Estetické a intelektuální uspokojení         |
| Stabilní ekonomika                             | Osobní mezilidské vztahy                     |
| Boj proti růstu cen                            | Autonomie                                    |
| Trvalost řádu                                  | Kvalita života                               |
| Respektování sociálního řádu                   | Potřeba někam patřit, úcta                   |
| Zajištění základních hmotných potřeb pro život | Participace na řízení (zaměstnání, politika) |

### 2.4.3. Jiné koncepty postmaterialismu

O postmaterialismu hovoří i David Brooks v knize Bobos (2001), často s dosti cynickým nádechem. Postmaterialismus spojuje s měnicími se vzorci spotřeby, jejichž kořeny v Americe nachází již koncem 18. století. Podle Brooksova názoru jsou materialistické hodnoty v určitých kruzích na ústupu a jsou stříhány hodnotami postmaterialistickými, jež jsou však v porovnání s Inglehartovou koncepcí značně modifikovány. Výsledkem je postmaterialismus, který v praxi sice znamená seberealizaci, udržování dobrých vztahů s okolím a intelektuální rozvoj, nicméně všechny tyto hodnoty jsou spíše pseudohodnotami. Brooks uvádí několik příkladů, které nachází v americkém městečku Wayne, a které jsou dávány do souvislosti mimo jiné i s environmentálním chováním: „*Jen povrchní člověk může utratit stovky dolarů za kaviár, ale hlubokomyslný, ten vysází stejné peníze třeba za naprosto úžasnou mulčovací směs na zahradu. Stejně tak můžete dát stovky dolarů za naprosto nejdokonalejší trekkingové boty, avšak bylo by opravdu neomalené koupit si nejlepší značkové kožené boty k obleku*“ (Brooks, 2001: 87). Tuto pokřivenou postmaterialistickou kulturu vidí i v jiných oblastech – ve francouzských kavárnách s domácí atmosférou na americkém předměstí, nutností mít doma bedýnku na pečivo ozdobenou terakotou a především „okázalou skromností“, kterou musí tito postmaterialisté splňovat (Brooks, 2001: 86-95).

Také environmentální sociolog MacNaghten se zabývá tímto tématem. Dává do souvislosti rostoucí zájem o environmentální dění a Inglehartovy postmaterialistické hodnoty (MacNaghten, Urry, 1998: 81). V jednom z kvalitativních výzkumů MacNaghten přichází s následujícími zjištěními (MacNaghten, 2003: 69):

- 1) Lidé se obecně začínají zaobírat ve větší míře spíše problémy ve svém okolí, které sami pociťují, protože spíše věří, že je mohou řešit.

<sup>16</sup> Tabulky byly vytvořeny na základě následující literatury - Inglehart, 2008: 139-143, Prudký 2009: 78.

- 2) Víra v instituce a „experty“ slábne, lidé jsou vůči nim čím dál více skeptičtí.
- 3) Lidé začínají chápat přírodu spíše jako něco, co je ochraňuje od nejistoty a tlaku moderního života.
- 4) Nastává odklon od přímé participace v politice (prostřednictvím občanských iniciativ a sdružení), současná „participace“ je založena spíše na osobní identifikaci s myšlenkami a vyjadřována chováním jednotlivců.

MacNaghtenova zjištění se dají vztáhnout i na Inglehartovu koncepci hodnot. Jako materialistické se jeví zjištění, že společnost tíhne spíše ke skepticismu vůči velkým institucím, které začínají být považovány za nedůvěryhodné. Zároveň klesající aktivní participace v politice a občanských iniciativách indikuje spíše materialismus, je však třeba říci, že toto zjištění je dle mého názoru platné především pro Spojené státy americké. V české společnosti posledních let zažíváme jakousi vlnu vzestupu občanských iniciativ, kterou lze interpretovat spíše jako reakci postmaterialisticky orientovaných občanů.

Postmaterialistické se zdá být také MacNaghtenovo první zjištění, vzrůstající orientace lidí na lokální problémy, protože věří, že je mohou řešit a situaci změnit, a také třetí zjištění, že příroda je opakem rychlého životního stylu současné globální společnosti.

Ve výzkumu sociálního života zahrádkové osady Klecánky mě bude zajímat, do jaké míry se dají mezi zahrádkáři najít materialisté, do jaké postmaterialisté, čím se tito lidé vyznačují a jak se ve vztahu k zahrádce chovají. Za materialisty budu považovat respondenty, kteří ve svém světě vyžadují řád, stabilitu a jistotu, ale do jisté míry také lpění na hmotných statcích, které mohou dotvářet status a zařazovat své nositele do určitých společenských kategorií. Za postmaterialisty budu potom považovat respondenty s postojem otevřeným, liberálním, jenž vychází z oproštění se od hmotného a přesouváním pozornosti a důrazu na statky nehmotné, často intelektuální.

#### **2.4.4. Inglehartova hypotéza vzácnosti a hypotéza socializace**

Další Inglehartovy myšlenky, jimiž se chci inspirovat, jsou jeho hypotéza vzácnosti a hypotéza socializace. První z nich stojí na domněnce, že dlouhá období prosperity jsou základem pro rozšiřování postmaterialistických hodnot (Inglehart, 2000: 219). Znamená to, že prožívání delších období dostatku, kdy dochází k uspokojení základních fyziologických potřeb, potřeby bezpečí a ekonomické stability, jedince postupně směřuje k touze uspokojit potřeby „vzácnější“, tzn. potřeby seberealizace, projevu, participace, člověk chce být přirozeně sociálně a politicky aktivní (Prudký, 2009: 78). Jak Inglehart zdůrazňuje, v touze po svobodě a autonomii není klíčová ani tak výše HDP připadající na osobu, jako spíše subjektivní pocity bezpečí a uspokojování vlastních potřeb (Inglehart, 2008: 132). Pokud dojde k narušení těchto pocitů, je samozřejmé, že celý proces vývoje od materialistických hodnot k postmaterialistickým nabírá zpětný chod.

Hypotéza socializace *„vychází z důležitosti naučeného při tvorbě hodnot, především v období adolescence. Zkušenost s převahou materialistických či postmaterialistických hodnot v období adolescence je dle Ingleharta stěžejní pro vytvoření hodnotových struktur dospívajících. Tento základ hodnotových struktur mají jednotlivci tendenci uchovávat si po celý jejich život“* (Prudký, 2009: 78). Naše hodnotová orientace tak do velké míry reflektuje podmínky našeho „nejtvárnějšího“ období. Vzhledem k tomu, že se naše hodnoty v průběhu života příliš nemění, je hodnotová proměna celé

společnosti velmi dlouhodobým procesem, k němuž dle Rabušice do značné míry přispívá i rozmach industriální společnosti a rozvoj demokracie (Rabušic, 2000: 3).

Inglehart zároveň klade důraz na úzkou propojenost těchto dvou hypotéz: „*Mezigenerační změna hodnot nastane ve chvíli, kdy mladší generace vyrostou do dospělosti za působení vhodných podmínek, které jsou v mnohém jiné než podmínky, které utvářely starší generaci*“ (Inglehart, 2008: 132).

Domnívám se, že obě dvě hypotézy, vzácnosti i socializace, jsou v kontextu zahrádkářské osady Klecánky relevantní. Zajímat mě bude, do jaké míry se hodnoty zahrádkářů utvářely v souvislosti s jejich obdobím sociálního učení: „*Sociální učení představuje složitý proces učení, který znamená nejen výběr a ohodnocování, ale také vzájemné doplňování, vylučování, přijímání, odmítání, usazování a kumulování hodnot, významů, postojů a norem*“ (Prudký, 2009: 39). Respondenti se dle mého předpokladu v kolonii nacházejí z velké části právě proto, že v období svého dětství a dospívání byli vedeni k velmi pozitivnímu vztahu k přírodě, pobývání v ní a někteří z nich možná i k tomu, aby se zajímali o zahrádkářství.

Druhá Inglehartova hypotéza, hypotéza vzácnosti, souvisí především se subjektivním vnímáním materiálního dostatku. Ten se od doby vzniku kolonie v šedesátých letech mění. Většinu času materiální zázemí podle mého názoru roste a u některých zahrádkářů tak může způsobovat, že nepocítují potřebu něco pěstovat, protože je v jejich okolí dostupné vše co potřebují, a to za ceny, které jim připadají adekvátní. Nicméně je také možné, že v kontextu stále se zvyšujících cen (potravin, energie) a globální ekonomické krize mohou někteří zahrádkáři pocítovat svou ekonomickou situaci jako tíživou. Zahrádka pro ně potom může představovat onu Kellerovu třetí cestu a nezávislost, která jim pomáhá přežít (Keller, 2000: 2).

#### 2.4.5. Inglehartova měření

Veškerá Inglehartova měření jsou ryze kvantitativní povahy. Ve svých výzkumech pracoval zpočátku s hodnocením čtveřice výroků týkajících se budoucnosti země (jednalo se o nejbližších 10 let). Respondenti hodnotili výroky dvakrát, nejprve vybírali pro ně nejdůležitější výrok, posléze určovali druhý nejdůležitější. Výsledkem tak byla ordinální stupnice „materialista“ „smíšený“, „postmaterialista“ (Rabušic, 2000: 5).

Pro lepší představu následuje ukázka části jednoho z Inglehartových dotazníků<sup>17</sup>:

|  |                         |             |
|--|-------------------------|-------------|
| <i>POKYN: PŘEDLOŽTE LÍSTEK č. ...</i>  |                         |             |
| A532: Hodně se dnes hovoří o tom, k jakým cílům by naše země měla směřovat v nejbližších deseti letech. Na tomto listku jsou uvedeny některé z cílů, jimž by různí lidé dali přednost. Kdybyste si musel(a) vybrat, kterou ze snah na tomto listku byste označil(a) za nejdůležitější?<br><i>(POKYN: VYZNAČTE POUZE JEDNU ODPOVĚD VE SLOUPCI „a“ DOLE)</i> |                         |             |
| A533: A který z cílů by byl druhý nejdůležitější?<br><i>(POKYN: VYZNAČTE POUZE JEDNU ODPOVĚD VE SLOUPCI „b“ DOLE)</i>  |                         |             |
|  | A532<br>(a)             | A533<br>(b) |
|  | První výběr Druhý výběr |             |
| Udržet pořádek ve státě  | 1                       | 1           |
| Dát lidem větší možnost hovořit do důležitých vládních rozhodnutí  | 2                       | 2           |
| Bojovat proti růstu cen  | 3                       | 3           |
| Bránit svobodu projevu   | 4                       | 4           |
| Neví   | 9                       | 9           |

<sup>17</sup> Ukázka převzata z Rabušice a jeho článku „Je česká společnost postmaterialistická?“ (Rabušic, 2000: 5).

Ze čtyř výroků jsou první a třetí výrok považovány za reprezentanty materialismu, druhý a čtvrtý výrok za reprezentanty postmaterialismu (Prudký, 2009: 79):

- 1) udržet pořádek ve státě** (tzn. řád, zachování stavu) - materialismus
- 2) dát lidem více možností hovořit do důležitých vládních rozhodnutí** (demokracie, otevřenost, participace) - postmaterialismus
- 3) bojovat proti růstu cen** (ekonomické a materialistické hodnoty, uchování současných hodnot) - materialismus
- 4) bránit svobodu projevu** (otevřenost, svoboda, demokracie) - postmaterialismus

Postupně začíná Inglehart pracovat s dalšími dvěma čtveřicemi výroků, vznikají tak tři čtyřpoložkové řady, které umožňují „jemnější a hlubší pochopení... přibývají totiž indikace týkající se cílů, které by měla daná země dosáhnout v příštích deseti letech“ (Prudký, 2009: 80). Jedná se o následující baterii otázek:

- 5) dosáhnout vysoké úrovně ekonomického růstu**
- 6) zajistit spolehlivou obranu země**
- 7) dbát na to, aby lidé mohli víc zasahovat do rozhodování v zaměstnání a v místě bydliště**
- 8) pokusit se zkrášlit naše město a venkov**
- 9) stabilní ekonomika**
- 10) směřování k humánnější, lidštější společnosti**
- 11) směřování ke společnosti, ve které myšlenky mají větší hodnotu než peníze**
- 12) boj proti kriminalitě**

V této dvanáctipolozkové baterii již Inglehart rozlišuje i kategorie „silný“ a „slabý“ materialista/postmaterialista.

I v současnosti je Inglehartova baterie otázek častou součástí mnoha výzkumů zabývajících se zjišťováním hodnot. Rabušic uvádí, že je navíc kombinována i s dalšími technikami měření: „Lafferty s Knutsenem kombinují Inglehartovu škálu se škálou demokratických hodnot a s tzv. personálním postmaterialismem. De Graaf spojil ve svém výzkumu životního stylu postmaterialistickou škálu Inglehartovu s Bourdieuvou koncepcí kulturního kapitálu. V jiných pracích byla Inglehartova škála použita k analýze environmentálních postojů, viz např. Rohrschneider. Škála postmaterialismu... byla také součástí mezinárodního výzkumného programu FFS (Family and Fertility Survey), který se uskutečnil v dvaceti evropských zemích a USA v průběhu 90. let, a zapomenout nesmíme ani na výzkumy Eurobarometru, který se koná v evropských zemích každý druhý rok, a v nichž se původní čtyřpoložková Inglehartova baterie objevuje pravidelně od poloviny 70. let“ (Rabušic, 2000: 9).

#### **2.4.6. Inglehartova kritika**

Inglehartův přístup ke zjišťování hodnot je opakovaně terčem kritik. Nejčastějším důvodem je přílišné zjednodušování, kterého se ve svých výzkumech dopouští - z pouhých čtyř výroků ve svých dotaznících zjišťuje hodnoty celých kultur a vyvozuje z nich obecně platné charakteristiky. Rabušic uvádí, že například Flanagan, Bean a Papadakis namítají, že respondenti musí výroky v baterii seřazovat, místo aby ke každému výroku přiřadili určitý počet bodů dle subjektivní důležitosti. To znamená, že dochází spíše k rankingu místo ratingu, který se všeobecně více preferuje (Rabušic 2000:

15). Další kritiky, jejichž zástupcem je například Hana Librova, se týkají toho, že Inglehartova baterie otázek měří spíše žádoucí sociální klima, než skutečné postoje respondentů. Může tak docházet ke zkreslení vyvolaným určitým stupněm autostylizace a k tomu, že výsledkem měření bude zjištění „*hodnotových preferencí z hlediska celkového sociálního a ekonomicko-politického kontextu*“ (Rabušic 2000: 15).

Duch, Taylor nebo Trump kritizují také Inglehartovo přesvědčení o síle vlivu ekonomického rozvoje na hodnotový systém člověka v období socializace (Rabušic 2000: 16). Podle těchto kritiků totiž respondenty mnohem více ovlivňuje jejich ekonomická situace v době, kdy jsou dotazováni, a dochází tak ke zkreslení. V kritice pokračuje i Clark, jenž tvrdí, že výrok „bojovat proti růstu cen“ byl validní především v 70. a 80. letech, kdy svět zachvátila poměrně silná inflační vlna. V současnosti, kdy se problematika inflace ztrácí a vynořují se jiné celospolečenské problémy (např. vysoká míra nezaměstnanosti), již nemá smysl a respondenti jsou tak „nuceni“ vybírat si ve čtyřpoložkové baterii pouze ze třech otázek.

#### **2.4.7. Způsob využití Inglehartových myšlenek v této práci**

Jak jsem uvedla již na začátku této kapitoly, Inglehartovými myšlenkami se nechám ve svém výzkumu pouze inspirovat. Velmi mě zaujal jeho koncept postmaterialismu a materialismu a jeho dvě hypotézy – vzácnosti a socializace. Hodnoty zahrádkářů však v žádném případě nebudu zjišťovat Inglehartovou metodikou, především proto, že kvantitativní měření jsou ve zjišťování hodnot a postojů obecně kritizována a ve spojení s Inglehartovou koncepcí snad ještě více.

Například autoři MacNaghten a Urry ve své knize *Contested natures* konstatují, že výzkumy zjišťující postoje, hodnoty a chování lidí v kontextu životního prostředí probíhají již více jak dvacet let, nicméně drtivá většina z nich je kvantitativních. Proti této povaze výzkumů autoři namítají, že postoje a hodnoty je velmi složité zjistit na základě otázek položených v dotaznících, které jsou často generalizující a nejdou dostatečně do hloubky a do poznání celého kontextu situace (MacNaghten, Urry, 1998: 78 – 90). Slovy Kemptona: „*Velké kvantitativní výzkumy jsou jako satelitní snímky. Mohou vám poskytnout obecný přehled, nikoli však hlubší informace o tom, co je pod povrchem*“ (Kempton, 1995: 18).

S těmito argumenty souhlasím, můj výzkum v zahrádkové osadě Klecánky je proto ryze kvalitativní a jeho cílem je zevrubné porozumění několika jednotlivcům. Mé zjišťování hodnotových orientací zahrádkářů nebude vycházet z explicitního dotazování na ně, tak jako to dělá Inglehart. Hodnoty zahrádkářů budou v rozhovorech zakomponovány implicitně a budou do značné míry vycházet i z mého zúčastněného pozorování. Domnívám se, že tak Inglehartově myšlenky o materialismu a postmaterialismu dodám novou úroveň kvality, již v jeho velkých kvantitativních šetřeních postrádám. Výzkum v této diplomové práci může být jakousi první vlašťovkou nového přístupu k analýze hodnot.



## 2.5. Metodologie

Výzkum prováděný v zahrádkové osadě Klecánky je kvalitativní povahy. Data jsou získávána pomocí polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování. Výstupem výzkumu je případová studie.

### 2.5.1. Kvalitativní výzkum

Ačkoliv je „kvalitativní výzkum“ poměrně ustálené a často užívané spojení, je poměrně složité přesně ho specifikovat. *„Odpovědět na otázku, co všechno je kvalitativní přístup a metody, není příliš jednoduché. Značná názorová pluralita panující v rámci tohoto přístupu a často obtížně identifikovatelné hranice jednotlivých metod s sebou přinášejí úskalí v deskripci a klasifikaci“* (Miovský, 2005: 13). Hendl ho přibližuje velmi obecně následujícím způsobem: *„Je to proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému“* (Hendl, 2005: 49). Porozumění a pochopení jako hlavní specifika tohoto výzkumu zdůrazňují i jiní, například Jean-Claude Kaufmann: *„Kvalitativní metody jsou určeny spíše k pochopení, zachycení jednání, procesů či teoretických modelů než k systematickému popisu, měření či srovnávání“* (Kaufmann, 2010: 33).

Ať je definice kvalitativního výzkumu jakákoli, platí, že zůstává velmi vymezen vůči tomu kvantitativnímu. Mezi jeho největší výhody patří hloubka a množství získaných informací a porozumění kontextu, jak ve složitých situacích, tak v těch, které se na první pohled jeví být normální či banální. Další předností je podrobný popis a vhled, zkoumání fenoménu v jeho přirozeném prostředí, umožnění studia procesů či navrhování teorií (Hendl, 2005: 52). Největšími nevýhodami naopak malá schopnost získaná data ověřovat, klasifikovat a systematizovat, dále vysoký podíl intuice nad analýzou, neschopnost řešit nalezené sporné oblasti/témata a to, že příliš široký kontext může svádět k neschopnosti rozlišovat podstatné od nepodstatného (Miovský, 2005: 21). Pro správné provádění kvalitativního výzkumu, jsou dle Strausse a Corbinové zapotřebí následující dovednosti: *„Odstoupit a kriticky analyzovat situaci, rozeznat a vyhnout se zkreslení, získat platné a spolehlivé údaje a konečně schopnost abstraktního myšlení“* (Strauss, Corbinová, 1999: 11).

Standardní posloupnost jednotlivých fází kvalitativního výzkumu po výběru konkrétního přístupu (v mém výzkumu případové studie) je následující: na začátku případové studie stojí výzkumná otázka (či otázky), posléze dojde k definici toho, co pro nás znamená „případ“ včetně volby strategie výběru vzorku. Následně se vyberou metody, jimiž se data získají, proběhne terén a po jeho ukončení se data analyzují a realizuje se závěrečná zpráva (Miovský, 2005: 95).

### 2.5.2. Výzkumné otázky

Na počátku každé případové studie je nutno definovat výzkumné otázky. Způsob, jakým si je klademe, je velmi důležitý, protože do značné míry určuje volbu naší výzkumné metody (Strauss, Corbinová, 1999: 23). *„Obvykle dle potřeby formulujeme 4-8 výzkumných otázek, které musí být jasné a musí vystihovat podstatu problému, který výzkum má řešit. Výzkumná otázka musí být vnitřně bezrozporná a musí obsahovat pouze pojmy, které lze operacionalizovat“* (Miovský, 2005: 123).

První tři z mých výzkumných otázek úzce souvisí s pilíři udržitelného rozvoje – environmentálním, ekonomickým a sociálním; čtvrtá otázka je potom spojena s hodnotami zahrádkářů.

Mé výzkumné otázky jsou následující:

- 1) Jakou roli hrají v konání zahrádkářů environmentalistické/ekologické aspekty (produkce biopotravin, minimalizace ekologické stopy, ekologicky šetrné trávení volného času apod.)?
- 2) Jakou roli hrají v konání zahrádkářů ekonomické aspekty (finanční nenáročnost aktivity, úspora/profit z produkce ovoce, zeleniny či květin pro vlastní spotřebu a případně i pro maloobchod)?
- 3) Jakou roli hrají v konání zahrádkářů sociální aspekty (zahrádka jako komunita – uspokojování potřeby sociálních kontaktů, kooperace, sdílení zkušeností i nehmotných statků)?
- 4) Jaké jsou hodnoty zahrádkářů v osadě (co ovlivnilo jejich utváření, jsou osadníci orientováni spíše materialisticky, nebo postmaterialisticky)?

### 2.5.3. Případová studie

Jedním z žánrů často užívaných v kvalitativních výzkumech je případová studie. Užívá se všude tam, kde „*chceme porozumět reálným fenoménům opravdu do hloubky, toto porozumění zahrnuje poznání kontextu a podmínek, které v něm panují*“ (Yin, 2009: 18). V centru pozornosti tohoto typu výzkumu je případ: „*Případem rozumíme objekt našeho výzkumného zájmu, kterým může být osoba, skupina, organizace atd.*“ (Miovský, 2005: 94).

Případovou studii jsem vybrala z toho důvodu, že v ní jde o „*zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti... Případová studie je podobná mikroskopu: její hodnota závisí na tom, jak dobře je zaostřena*“ (Hendl, 2005: 104). Případová studie zahrádkové osady Klecánky mi, věřím, pomůže komplexně a zevrubně porozumět tamnímu sociálnímu životu.

Případových studií je několik typů. Hendl rozlišuje osobní případovou studii, studii komunity, studii organizací a institucí, dále studii událostí, rolí a vztahů a konečně – studii sociálních skupin, do níž dle mého názoru zahrádková osada spadá nejlépe (Hendl, 2005: 104-105). Miovský studium sociálních skupin popisuje následovně: „*Tuto výzkumnou strategii využíváme zejména např. tehdy, když potřebujeme zkoumat určitou jasně vymezenou skupinu osob, majících určité specifické vzájemné vazby, kde je velmi důležité sledovat vývoj vztahů v dané skupině, vývoj vztahů této skupiny vůči jiným skupinám či částem společnosti*“ (Miovský, 2005: 94). Zahrádkáři v osadě Klecánky jsou typickým představitelem této výzkumné strategie – množství dvaadevadesáti chat je jasně dané, jejich majitelé se v osadě příliš často nestřídají a mají tak díky dlouhodobému soužití mezi sebou specifické vztahy.

#### 2.5.4. Polostrukturovaný rozhovor

Ze třech typů výzkumného rozhovoru patří mezi nejrozšířenější a nejčastěji užívané polostrukturovaný rozhovor: „*Dokáže řešit mnoho nevýhod jak nestrukturovaného, tak plně strukturovaného interview*“ (Miovský, 2005: 159). Polostrukturovaný rozhovor je většinou popisován takto: „*Pořadí, v němž jsou jednotlivá témata diskutována, a přesné znění otázek je plně na tazateli. U každého tématu může tazatel vést konverzaci tak, aby plynula volně a přirozeně a klást otázky, které jsou podle něj v danou chvíli nejvhodnější. Zároveň se může doptávat na otázky, které ho před začátkem rozhovoru nenapadly*“ (Kajornboon, 2005: 5). Znamená to tedy, že tazatel vytváří schéma, v němž jsou specifikovány okruhy otázek, na které se chce zeptat, avšak jejich pořadí se upravuje podle potřeby, tak aby se maximalizovala výtěžnost interview (Miovský, 2005: 159).

Mezi hlavní výhody patří možnost nechat si respondentem dovysvětlit jeho myšlenky a položit mu doplňující otázky. „*U polostrukturovaného interview máme definované tzv. jádro interview, tj. minimum témat a otázek, které má tazatel za povinnost probrat. Máme tak určitý stupeň jistoty, že všechna tato témata probrána skutečně budou. Liší se tak obvykle pořadí, drobné nuance ve znění a stylu pokládání otázek apod. Na toto jádro se pak nabaluje množství různých doplňujících témat a otázek, které se tazateli jeví jako smysluplné či vhodně rozšiřující původní zadání*“ (Miovský, 2005: 160). Hendl dodává, že „*rozhovor s návodem dává tazateli možnost co nejvýhodněji využít čas interview. Současně umožňuje provést rozhovory s několika lidmi strukturovaněji a ulehčuje tak jejich srovnání*“ (Hendl, 205: 174).

Při rozhovoru je důležité vytvořit vztah vzájemné důvěry, vstřícnosti a zájmu. Aby byl rozhovor opravdu kvalitní, je třeba z něj učinit rozhovor „*chápací*“. Kaufmann k němu říká: „*Chápací rozhovor má mnohem blíže ke konverzaci dvou sobě rovných partnerů než ke shora řízenému dotazování... Respondent musí cítit, že to, co říká, má pro tazatele velkou cenu, že ten ho upřímně poslouchá a je ochoten odchýlit se od svých otázek, aby mu dal prostor okomentovat důležitou informaci, kterou nadnesl příliš stručně*“ (Kaufmann, 2010: 57).

Otázky je nutné formulovat tak, aby jim respondent dobře porozuměl. Platí též, že „*především úvodní otázky by měly být jednoduché a měly by dávat najevo empatii s účastníkem*“ (Švaříček, 2007: 163). Hendl jako další důležité zásady vedení rozhovoru uvádí následující: „*Klademe vždy jenom jednu otázku a jednotlivé otázky doplňujeme sondážními otázkami. Dotazovanému dáváme jasně na vědomí, jaké informace požadujeme a proč jsou důležité. Nasloucháme pozorně a odpovídáme tak, aby dotazovaný poznal, že o něj máme zájem. Necháváme dotazovanému dostatek času na odpověď. Udržíme si neutrální postoj k obsahu sdělovaných dat - sbíráme data, ale neposuzujeme osobu*“ (Hendl, 2005: 172). Výzkumník musí během rozhovoru dbát na jeho průběh, vyvarovat se rozvlklých odpovědí utíkajících daleko od tématu, protože tím se snižuje efektivnost rozhovoru a zbytečně utíká čas, který je na rozhovor vyhrazen.

Na začátku rozhovoru s respondentem se musí vždy odehrát „*představení výzkumníka a jeho projektu, ujištění o anonymitě, požádání o souhlas k participaci na výzkumu a případné požádání o souhlas rozhovor nahrávat*“ (Švaříček, 2007: 163). Velkou pomoc pro výzkumníka představuje právě audio záznam rozhovoru, pokud k němu respondent svolí. Výzkumník si tak „*nemusí dělat poznámky, aby zaznamenal celý obsah interview, ale dělá si poznámky výhradně pro své potřeby, případně poznámky týkající se zajímavých pozorování*“ (Miovský, 2005: 197). Audio záznam pro výzkumníka

představuje přesnější analýzu – při transkripci ze záznamu jsou zaznamenány všechny poznámky, takže nehrozí ztráta těch, které si výzkumník opomněl zapsat.

### 2.5.5. Pozorování

Metoda pozorování, především zúčastněného, patří spolu s rozhovorem mezi nejstarší a nejdůležitější metody kvalitativního výzkumu. „Rozhovory obsahují vždy směs toho, co je, a toho, co si o tom respondent myslí. Pozorování naproti tomu představuje snahu zjistit, co se skutečně děje“ (Hendl, 2005: 191). Otevřené zúčastněné pozorování, které doplňuje můj výzkum v zahrádkové osadě, je „pozorování, při kterém se pohybujeme v terénu, jsme přímými účastníky situací a jevů, které pozorujeme, a současně účastníci výzkumu vědí o tom, že provádíme výzkum a že za tímto účelem provádíme svá pozorování, záznamy“ (Miovský, 2005: 154). Švaříček na pozorování navíc vyzdvihuje i jeho dlouhodobost, systematičnost a „reflexivní sledování probíhajících aktivit přímo ve zkoumaném terénu s cílem objevit a reprezentovat sociální život a proces“ (Švaříček, 2007: 143).

Pozorovatel se tak stává aktivním účastníkem jednotlivých situací a jevů a mezi ním a pozorovanými objekty dochází k interakci, která mu může pomoci lépe porozumět tomu co, jak a proč jednotliví aktéři dělají. Výzkumník „je v osobním vztahu s pozorovanými, sbírá data, zatímco se účastní přirozeně se vyvíjejících životních situací. To vede k těsnějšímu přiblížení k předmětu a možnosti odhalit vnitřní perspektivy účastníků. Mnoho otázek se ozřejmí pouze tímto postupem“ (Hendl, 2005: 142).

O pozorování si výzkumník musí vést záznamy, nejčastěji pomocí terénních poznámek, a zahrnout do nich co možná nejvíce detailů: „Terénní poznámky obsahují, co výzkumník slyšel, viděl, prožil, o čem uvažoval v průběhu shromažďování a reflektování dat“ (Hendl, 2005: 197).

### 2.5.6. Metody výběru respondentů, gatekeeper

Základním předpokladem dobře provedeného výzkumu je výběr respondentů. „Jako celek metody výběru souboru v rámci aplikace kvalitativního přístupu označujeme jako nepravděpodobnostní metody výběru“ (Miovský, 2005: 127). Charvát mluví o základních požadavcích na metody výběru výzkumného vzorku: „Metoda výběru výzkumného souboru by měla být podřízena cílům výzkumu tak, aby bylo ve vztahu ke zkoumanému problému dosaženo saturace dat<sup>18</sup>, popř. alespoň dobrého pokrytí relevantních charakteristik cílové populace (princip účelového výběru)“ (in Hendl, 2005: 128). Z tohoto důvodu volím pro svůj výzkum metodu záměrného výběru a metodu sněhové koule.

Záměrný výběr je takový výběr, kdy „cíleně vyhledáváme účastníky podle jejich určitých vlastností... Znamená to, že na základě stanoveného kritéria cíleně vyhledáváme pouze ty jedince, kteří toto kritérium (nebo soubor kritérií) splňují a současně jsou ochotni se do výzkumu zapojit“

---

<sup>18</sup> Saturace: „Tento termín znamená, že při zpracování a analýze dat jsme dospěli až do momentu, kdy jsme přesvědčeni o tom, že další data již pro výsledek analýzy nepředstavují žádný podstatný přínos (nepřinášejí nic nového)“ (Hendl, 2005: 129).

(Miovský, 2005: 135). Ze třech typů záměrného výběru se na můj výzkum sociálního života v zahrádkářské osadě nejlépe hodí stratifikovaný záměrný výběr, který vychází z toho, že „základní soubor je možné dle vybraných kritérií rozdělit do určitých vrstev. Posléze pak z těchto vrstev vybíráme zástupce“ (Miovský, 2005: 135). Kritéria, která jsou pro mě relevantní, jsou věk respondenta, míra jeho zahrádkářství na pozemku a to, kolik času v osadě tráví – zda v ní je celoročně, většinu roku nebo jen během sezóny. Respondenty budu do velké míry oslovovat sama na základě těchto kritérií.

Především v počátku svého výzkumu budu uplatňovat navíc i metodu sněhové koule, jež „spočívá na výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny“ (Disman, 2002: 114). Tato metoda je vhodná především v začátku, kdy je třeba získat si důvěru zahrádkářů a kritéria výběru respondentů ještě nejsou vzhledem k malému množství provedených rozhovorů omezuující.

Důležitý je v kvalitativním výzkumu tzv. gatekeeper, tzv. dveřník, který „umožňuje výzkumníkům pobyt v terénu a přístup k zajímavým jedincům a skupinám“ (Hendl, 2005: 152). Gatekeeper mi pomůže vstoupit co nejvíce do terénu: „Právě způsob vstoupení do zkoumaného prostředí může ovlivnit přístup k datům. Nejsnadnější vstup do zkoumaného terénu mají ti výzkumníci, kteří mají osobní vztahy s účastníky“ (Švaříček, 2007: 153). Mým gatekeeperem, který mi pomůže zevrubně poznat terén zahrádkové kolonie, je jedna z osadnic, která v Klecánkách zahradničí již několik desítek let, dobře se se všemi zná a mohu u ní na zahradě trávit čas a lépe tak pozorovat sociální život v osadě.

### **2.5.7. Kvalita kvalitativního výzkumu – validita, etické otázky, předvýzkum**

Aby byla zaručena kvalita provedeného kvalitativního výzkumu, je třeba zaručit, aby byl validní, aby byly dodrženy etické otázky výzkumu a aby byl na jeho počátku proveden předvýzkum.

Pojem validita se týká pravdivosti a platnosti výzkumu a celého výzkumného procesu (Švaříček, 2007: 31). Miovský validitu výzkumu definuje následovně: „Validita je konstruktem toho, zda způsob, jakým jsme k našim zjištěním dospěli (metody, procedura), a samotná tato zjištění (argumenty, tvrzení), jsou pravdivé, tedy zda odpovídají realitě“ (Miovský, 2005: 255). Validita výzkumu úzce souvisí s tím, jak pravdivě je námi zkoumaný jev ve výzkumu reprezentován a jak přesvědčivě je doložen (Čermák, Štěpaníková in Miovský, 2005: 259).

Etické otázky se stávají relevantními již na samém počátku výzkumu, ve fázi navazování kontaktů s respondenty: „Každý výzkumník musí vysvětlit důvody svého pobytu ve zkoumaném prostředí, aby mohl důvěru respondentů vůbec získat. Měl by si dopředu připravit vysvětlení svého výzkumu, cílů výzkumu, jak dlouho mu bude výzkum trvat, jak dlouho zabere vypracování výzkumné zprávy a proč chce studovat právě toto prostředí“ (Švaříček, 2007: 153). Získání důvěry respondentů, jde důležité z několika důvodů: „Nejde pouze o zvýšení motivace k účasti na výzkumu. Jde také o motivaci účastníků k poskytování skutečně validních a přesných informací“ (Miovský, 2005: 279).

Kromě výše zmíněného je třeba respondentům zaručit jejich anonymitu. Zároveň, je-li vhodné zatajit pro účely výzkumu určité informace, je nutné, aby „bylo dodatečně zaručeno vše potřebné k ochraně, prospěchu a důstojnosti účastníků výzkumu“ (Miovský, 2005: 281). Na počátku každého rozvorou respondenty seznámím s celým průběhem výzkumu, jeho účelem a s cíly a budu je

informovat o tom, že výzkum je anonymní. Při svém představování nebudu spontánně uvádět název naší katedry, abych respondenty uměle nezaváděla k tématu ekologie, sdělím jim pouze název fakulty. Po skončení rozhovoru budou respondenti s názvem katedry Sociální a kulturní ekologie seznámeni.

Samozřejmostí celého výzkumu je provedení předvýzkumu, který by měl být nezbytnou součástí každé výzkumné akce (Disman, 2002: 122). Předvýzkum může mít různou povahu „*počínaje nedostatkem či absencí odborné literatury k tématu a konče nezkušeností výzkumníka s konkrétním problémem, který chce zkoumat*“ (Miovský, 2005: 29). Provedením předvýzkumu se seznámím s terénem, v němž budu výzkum provádět a také poznám zvyklosti a pravidla místního společenství.

### 2.5.8. Analýza získaných dat

Po ukončení terénního výzkumu nastává fáze systematické analýzy získaných dat. K analýze lze přistupovat různě. Dle Stakea se nedá přesně určit, kdy analýza začíná: „*Analýzou je již přiřazení významu prvnímu dojmu v terénu*“ (in Hendl, 2005: 226). Hendl k analýze případové studie dále dodává, že se všeobecně rozlišují dva přístupy – holistický nebo analytický: „*Holistická analýza neusiluje o rozbití nashromážděných dat na jednotlivé části, ale hledá závěry posouzením dat jako celku. Většinou se však přistupuje k analýze pomocí kódování, tedy systematickým prohledáváním dat s cílem nalézt pravidelnosti a klasifikovat jejich jednotlivé části. Na tuto fázi vždy navazuje snaha výsledky této analýzy interpretovat jako celek, aby bylo možné o nich vyprávět určitý příběh*“ (Hendl, 2005: 226). Mnou zvoleným přístupem je přístup analytický, pokusím se ale samozřejmě o určitý nadhled a práci s daty jako s jedním celkem.

Pro kvalitní zpracování analýzy je zapotřebí transkripce rozhovorů s respondenty. Aby bylo analýzu možno provádět, je třeba získaná data dále systematizovat. Jednou z technik může být barvení textu, které může výzkumníkovi pomoci s jeho segmentací: „*Pokud pracujeme s „papírovou“, a nikoli počítačovou verzí textu, můžeme v textu barevně označovat pasáže, které se týkají určitých tematických celků (které odpovídají základním výzkumným otázkám)*“ (Miovský, 2005: 211). Následuje kódování textu: „*Přiřazování klíčových slov či symbolů k částem textu tak, aby byla umožněna snadnější a rychlejší práce s těmito částmi a bylo možné prostřednictvím kódů kdykoli snadno pracovat s většími významovými celky*“ (Miovský, 2005: 219).

Pro vlastní analýzu volím metodu vytváření trsů. Tato metoda slouží k tomu, abychom „*seskupili a konceptualizovali určité výroky do skupin, např. dle rozlišení určitých jevů, místa, případů atd. Tyto skupiny (trsy) by měly vznikat na základě vzájemného překryvu (podobnosti) mezi identifikovanými jednotkami. Vznikají tak obecnější, induktivně zformované kategorie, jejichž zařazení do dané skupiny (trsu) je asociováno s určitými opakujícími se znaky, určitým charakteristickým uspořádáním*“ (Miovský, 2005: 221). Znamená to tedy, že po barevném odlišení dat týkajících se jednotlivých výzkumných otázek budu k sobě následně sdružovat podobná témata a vytvářet tak jednotlivé kategorie týkající se pilíře sociálního, environmentálního, ekonomického či tématu hodnot. Tyto kategorie budu dále rozčleňovat na menší celky.

## 3. Praktická část

### 3.1. Úvod praktické části

#### 3.1.1. Průběh terénu

Rozhovory v zahrádkové osadě Klecánky jsem prováděla v červenci a srpnu roku 2011, kdy jsem do osady pravidelně docházela. S terénem jsem se však seznámila již mnohem dříve, pronikání do něj nebylo zpočátku vůbec jednoduché. Hlavním důvodem bylo zmatení názvů místních zahrádkových osad. V jednom místě se totiž nacházejí přímo vedle sebe hned tři osady - Holosmetky I, II a III a většina lidí číslo své osady nezná.

Na jaře jsem si proto domluvila setkání s předsedou jedné z osad Holosmetky, který mi situaci objasnil a vysvětlil mi, že oficiální název Holosmetky I a Holosmetky III se vztahuje na kolonie vzniklé spíše z formálních důvodů. Tamní chataři se během socialismu v podstatě museli sjednotit, protože potřebovali požívat výhod sdružení (jako stavba vodovodu, vodojemu). Zároveň mi sdělil, že kolonie s názvem Holosmetky II se oficiálně nazývá zahrádková osada Klecánky, a že vznikla za účelem zahrádkaření. Právě v osadě Holosmetky II (neboli Klecánky) má chatu má známá, která mi v ní nabídla již od jara zázemí. Abych lépe poznala zdejší osadníky, účastnila jsem se každoroční květnové členské schůze, kde jsem se seznámila s představiteli kolonie – předsedou, místopředsedou a historikem osady, kteří mi o Klecánkách podali cenné informace.

V plánu jsem měla provést rozhovor s co nejširší varietou respondentů. Zastoupené jsem chtěla mít všechny věkové kategorie, respondenty, kteří se v různé míře věnují zahrádkaření, a také respondenty, kteří v osadě tráví různě dlouhá období - od těch, kdo jezdí do osady pouze během sezóny přes ty, kdo do ní jezdí po většinu roku až po respondenty, kteří v osadě žijí trvale. Na základě pozorování jsem zjistila, že se v osadě nacházejí především starší ročníky a že respondenty mladších věkových kategorií je složité najít, proto jich je ve vzorku méně. V létě, kdy všechny záhonky kvetou a plodí, je velmi jednoduché vyzpozorovat, jak se kdo zahrádkaření věnuje, tento výběr byl tudíž o mnoho jednodušší. Třetí kritérium – najít respondenty, kteří v kolonii tráví různě dlouhý čas, se mi také podařilo splnit. Celkově je v osadě jen málo lidí, kteří v ní žijí, na druhou stranu se v ní nachází poměrně značné množství osadníků, kteří v ní tráví tři čtvrtiny roku a těch, kdo na svou zahrádku jezdí především v sezóně. V mém výzkumu mám zastoupeny všechny tyto kategorie.

Po pilotním rozhovoru, který jsem provedla s mým gatekeeperem, jsem začala s prováděním jednotlivých rozhovorů. Na začátku terénu jsem používala především metodu sněhové koule, kdy mě jeden respondent seznámil s dalším. Jak se kritéria pro výběr respondentů zužovala, používala jsem přímého oslovení lidí, kteří do mých kategorií spadali. Velmi mě překvapilo, jak milí a přátelští zahrádkáři jsou i vůči naprosto cizímu člověku, jakým jsem pro ně byla. Oslovování potenciálních respondentů přes plot, z něhož jsem měla obavy, se tak ukázalo být velmi příjemné, většina zahrádkářů se dokonce zdála polichocena tím, že s nimi chci provést rozhovor a všichni mi vyšli vstříc.

Polostrukturované rozhovory probíhaly většinou zhruba hodinu, a ačkoliv měly společný základ (témata týkající se jednotlivých pilířů udržitelného rozvoje a hodnot), byly přizpůsobovány charakteru jednotlivých respondentů a rozvíjeny primárně v tématech, k nimž měli respondenti blízko. Stejně tak pořadí a okruhy otázek se měnily, aby rozhovor plynul co nejpřirozeněji. Provedla jsem rozhovory s obyvateli jedenácti chat. V drtivé většině případů se ho účastnila dvojice osadníků, získala jsem tak

někdy podobné, někdy velmi rozporuplné názory manželů (v jednom případě prarodičů a vnučky) na konkrétní témata, celkem jsem mluvila s devatenácti lidmi.

Všichni respondenti byli seznámeni se záměry výzkumu, souhlasili s nahráváním rozhovoru na diktafon a byli ujištěni, že jimi poskytnuté informace budou anonymizovány. Z tohoto důvodu budou v následné analýze změněna jejich příjmení a zároveň budou jejich citace převedeny z hovorového jazyka do spisovné češtiny. Po skončení rozhovoru byl každý respondent seznámen s oblastí mého studia, což mu bylo na jeho počátku zatajeno.

Během svých návštěv v kolonii jsem měla možnost vypožorovat, že osada působí již na první pohled velmi klidně, ožívá především v letních měsících a nejčastěji o víkendech. Ačkoliv do ní někteří zahrádkáři začínají jezdit již v dubnu či květnu a odjíždějí na konci října, je návštěvnost osady v jarních a podzimních měsících poměrně nízká. Zahrádkáři do ní přijíždějí pouze na jeden den, vše zkontrolovat a připravit – buď na sezónu, nebo na její konec. Během letních víkendů, kdy je v osadě plno, je i tak velmi klidná. Převládají senioři těsně následovaní staršími lidmi v ještě produktivním věku, mladých lidí je v osadě pomálu. Pokud zahrádkáři v osadě jsou, jsou téměř výhradně venku na zahradě, kde neustále pracují – ať již na svých záhoncích, nebo na opravách svých chat.

### **3.1.2. Analýza získaných dat a jejich struktura**

Pro analyzování rozhovorů jsem zvolila metodu vytváření trsů. Ve všech textech jsem barevně rozlišila „trsy“, témata, jimiž jsem se dále zabývala. Těmi byly pilíře udržitelného rozvoje - environmentální, ekonomický, sociální - a téma hodnot. Po vytýčení těchto čtyř témat jsem se zabírala každým jednotlivě a zjišťovala jeho záběr a množství podtémat. K podtématům jsem vytvořila poznámky, které mi pomáhaly se v textu orientovat a co nejjednodušeji ho propojovat jak s ostatními tématy, tak s osobou, s níž jsem rozhovor prováděla, abych tak získala kontext.

Po provedení základní analýzy se ukázalo, že respondenti vykazují mnoho shodných a zároveň odlišných charakteristik. Jakožto sociální skupina vyskytující se v zahrádkové osadě se u respondentů objevuje velké množství společných vzorců chování, jednání a postojů. O tomto společném základu pojednává první část analýzy, která se zahrádkáři zabývá jako jedním celkem, sociální skupinou vykazující stejné znaky.

Druhá část analýzy sestává z představení tří kategorií zahrádkářů – těch, kdo na svých zahrádkách intenzivně pěstují, těch, kdo pěstují mnohem méně a nakonec těch, kdo se zahrádkaření nevěnují vůbec. Příslušnost k dané kategorii je velmi úzce spjata s věkem daného respondenta. Obecně platí, že ti nejstarší se zahrádkaření věnují nejvíce a s klesajícím věkem, kdy naopak stoupá míra pracovního vytížení, zájem o pěstování klesá a prim hraje především relaxační funkce zahrádky. Věkové rozdíly mezi třemi kategoriemi zahrádkářů neodpovídají přímo generacím<sup>19</sup>, věrně však reprezentují sociodemografické složení osady. Respondenti jsou tak rozděleni na nejmladší věkovou kategorii s rozpětím od necelých třiceti let do téměř padesáti let, střední věkovou kategorii, která je mnohem užší a je zastoupena respondenty od zhruba padesáti do šedesáti let a nejstarší věkovou kategorii se zahrádkáři mezi šedesáti a osmdesáti lety.

---

<sup>19</sup> Generace je definována jako „časový úsek asi třiceti let“ (Klimeš, 1981: 219).



## 3.2. Hlavní zjištění o zahrádkářích

Tato část shrnuje hlavní zjištění mého výzkumu v zahrádkové osadě Klecánky a nejdůležitější poznatky o zahrádkářích, které jsou v následujících kapitolách rozvedeny podrobně.

### 3.2.1. Klecánští zahrádkáři jako sociální skupina

Z výzkumu vyplývá, že zahrádkáři jsou velkou, stálou a relativně otevřenou sociální skupinou. Jejím výhodou je, že svým členům nabízí kromě identifikace, sounáležitosti a akceptace také porozumění, uznání a pocit bezpečí (Řezáč, 1998: 159). Ukazuje se, že především pro starší respondenty představuje zahrádková osada dobře známý a relativně neměnný mikrosvět, v němž cítí jistotu a bezpečně se v něm orientují.

V počtu dvaadevadesáti chat je podíl zástupců první generace, která osadu zakládala, v současnosti stále ještě poměrně velký. Více se v ní však vyskytuje druhá generace – děti zakladatelů a těch, kdo do osady přišli na počátku její existence. Třetí generace, vnuci zakladatelů, tvoří minoritu a osada pro ně začíná být atraktivní většinou až v době, kdy zakládají rodinu. Nových členů v osadě přibývá ročně pouze minimum a poměrně dobře a rychle se jim daří mezi ostatní zahrádkáře proniknout.

Mezi zahrádkáři obecně vládou přátelské vztahy, k čemuž napomáhá i sama koncepce osady. Prostoru osady protkanému sítí ulic vévodí „centrum“ v podobě velkého parkoviště, hřiště a kulturního domu, které osadě dává spíše vesnické vzezření. Navíc to, že jsou zahrádky mezi sebou odděleny nízkými drátěnými ploty, osadníci tráví většinu času na zahrádce a jako příslušníci téže sociální skupiny mají společné zájmy, vytváří příznivé podmínky pro sousedskou komunikaci. Zároveň se ukazuje, že vztahy, které mezi zahrádkáři vznikají, jsou často omezeny především na přímo sousedící zahrádky (celkově má osada přes čtyři hektary), jsou však trvalé a vyznačují se mimo jiné i vzájemnou solidaritou a vstřícností. Ukazuje se, že sousedství se pro zahrádkáře stalo hodnotou, jíž ve svém každodenním životě postrádají. Všichni respondenti v Praze žijí v panelových domech, o nichž se vyjadřují jako o neosobních a chladných, zahrádková osada je naopak ztělesněním vlídných a přátelských vztahů. V osadě velmi zřídka dochází k nepříjemnostem. Příčinou je nejčastěji zasahování na pozemky ostatních zahrádkářů, ať již prorůstáním zeleně, nebo ovlivněním zeleně na cizí zahrádce (například vysazením tují dochází k ovlivnění jabloní v okolí).

Většina respondentů je v kolonii již od svého dětství, zahrádka pro ně představuje velkou část života a zásadním způsobem se podílela na formování jejich hodnot v době sociálního učení. Množství vzpomínek a zážitků především na dobu dětských her a dospívání, ale i vzpomínek na doby, kdy na zahrádkách respondenti vychovávali své děti, jejich vztah k zahrádkám posiluje. Tato osobní paměť každého respondenta je o to silnější, že se vzezření osady během let téměř nemění. Mnoho z nich si v dětství v osadě našlo přátele, z nichž někteří do ní stále jezdí a pravidelně se spolu schází. Výjimkou není ani vlastnictví vícero zahrad příslušníky téže rodiny nebo seznámení se s budoucím partnerem v osadě.

### 3.2.2. Motivace zahrádkářů pro pobyt v kolonii

Na otázku týkající se motivace zahrádkářů být v Klecánkách existuje několik možných odpovědí.

Ukazuje se, že zahrádková osada je alternativou k běžnému životu, představuje jeho zpestření, a nabízí lidem vlastní prostor. Po bytě, v němž žijí, je to jediný prostor, který jim patří, a mohou na něm svobodně dělat to, co chtějí. Současně z výzkumu vyplývá, že mnoho respondentů nemělo zájem do kolonie jezdit v době, kdy chatu a zahrádku spravovali jejich rodiče či prarodiče právě proto, že na ní nemohli být uvolnění a naopak je svazovala pravidla, která tam museli dodržovat. Důležitým momentem je volnost přecházení z chaty na zahradu a naopak. Pohyb je plynulý a zcela oproštěný od běžných rituálů oblékání/převlékání, obouvání a v neposlední řadě od očisty psa.

To, co mají respondenti na zahrádkové osadě nejraději, je zahrada. Ač zní tento fakt banálně, je nanejvýš důležitý. Do kolonie se nejedí kvůli chatě, ale kvůli kousku zeleně před ní. Zahrádkáři hodnotí pobyt na zahrádce velmi často jako pobyt v přírodě nebo poněkud upravené přírodě, k čemuž do značné míry přispívá les v okolí osady. Zahrádkáři na zahradě tráví většinu času svého pobytu v kolonii nezávisle na tom, zda jsou vášnivými pěstiteli zeleniny a ovoce, nebo ne. Prostředí Klecánek tak nabízí relaxaci v podobě klidu (rušeného jen pravidelnými přelety letadel) a kontaktu s přírodou – kromě zeleně se v osadě vyskytuje množství ptactva, běžně se na zahrádkách objevuje také bažant, srnka, zajíc či divoké prase.

Společným rysem snad všech zahrádkářů je jejich neustálá aktivita a činorodost, nikdo nepřijíždí do Klecánek, aby tam pasivně odpočíval. Zahrádka jim nabízí seberealizaci v takových podobách, které uspokojí každého a v intenzitě, kterou si sám zvolí. Zahrádkáři pořád něco tvoří, rozvíjejí svou fantazii plánováním zahrady nebo chaty, opravují, sází, a ačkoli to dělají v podstatě od rána do večera, označují tuto aktivitu jako odpočinek a radost. Odpočinkem míní primárně mentální odpočinek, fyzickou práci, při níž nemusí přemýšlet v mezích běžného pracovního dne, ale mohou se odreagovat. Radost vychází z viditelného a hmatatelného výsledku odvedené práce, který se dostaví, a z pýchy toho, že práci respondenti osobně udělali.

Zajímavé je, že se respondenti považují za horší pěstitelé či kutily než byly generace před nimi, a to i v případě starších ročníků, což do značné míry odkazuje na úctu k předkům a k minulosti. Zdůrazňují, že zahrádkaření zdaleka tolik nerozumí, protože nemají znalosti získané z knih a přednášek jako jejich rodiče a prarodiče. Na zahrádkaření je pro respondenty důležitý kontakt s přírodou, hlínou a „*se samou podstatou života*“ (Bažant, 2007: 8). Zahrádka představuje určitý druh návratu ke kořenům člověka. Přesto, že jsou v dané oblasti amatéry, usilovně se snaží udržovat svou zahrádku a chatu v dobrém stavu. Někdy dokonce explicitně vyjadřují, že je zahrádka jejich vizitkou a nechtějí se za ni stydět. Při podrobné analýze se ukazuje, že mít udržovanou zahrádku je Klecánkách normou, kterou je dobré splňovat minimálně pro udržování dobrých sousedských vztahů (plevel může z jedné zahrádky volně přerůst na druhou a způsobit tak sousedovi nepříjemnosti).

Neopomenutelným důvodem přítomnosti na zahrádkách je také samotné pěstování ovoce a zeleniny. Ačkoliv je pěstování pro některé respondenty velmi důležité a pravidelně se mu ve velké míře věnují, pro nikoho neznamena primární důvod, proč v zahrádkové osadě je.

### 3.2.3. Není zahrádkář jako zahrádkář

Tato podkapitola ve zkratce shrnuje základní rozdíly mezi zahrádkáři v Klecánkách, které jsou v následujících kapitolách rozvedeny podrobně.

Obecně se dá říci, že nejstarší ročníky se často velmi intenzivně věnují pěstování a zahrádkaření zabírá v podstatě veškerý jejich čas. Čím se věk respondentů snižuje a naopak se zvyšuje jejich pracovní vytížení, tím menší zájem o pěstování na svých zahrádkách osadníci mají a preferují zahrádku spíše jako prostředek relaxace. Zároveň platí, že se zahrádky ve srovnání s obdobím socialismu proměnily. I velcí pěstitelé se vyjadřují, že se na jejich zahrádkách v současnosti nachází menší množství záhonů a stromů než v minulosti.

Celkově se dají zahrádky podle množství záhonů a stromů v Klecánkách rozdělit do třech skupin: a) na zahrádky, jejichž majitelé se pěstování věnují opravdu zevrubně, b) na zahrádky, na nichž se pěstuje v menší míře a c) na zahrádky, jejichž majitelé se pěstování nevěnují vůbec. Ukazuje se, že tento jev velmi silně souvisí s věkem zahrádkářů, a že čím starší zahrádkáři jsou, tím spíše přestoupí z jedné kategorie zahrádkáře do jiné.

Zahrádkáři pěstitelé se vyznačují tím, že se zahradě věnují opravdu intenzivně a jsou tudíž v osadě velmi často. Sezónu začínají brzy zjara, končí ji až v druhé části podzimu a nezřídka ji téměř celou tráví v kolonii. Všichni tito respondenti jsou v důchodovém věku a zahrádka pro ně představuje hlavní způsob trávení volného času. Tito nejstarší respondenti mají k zahrádce nejsilnější vztah. Jedním z důvodů může být určitý druh osamělosti – ve většině případů jsou jejich dospělé děti příliš zaneprázdňené, než aby se s nimi často vídaly, navíc o chatu v zahrádkové kolonii nejeví zájem, protože preferují jiné trávení volného času. Nejstarší zahrádkáři, pro něž zahrádka může ve vysokém věku představovat smysl života, tak mohou pociťovat hodnotové prázdno týkající se budoucnosti své zahrádky a nezřídka projevují obavy a smutek nad tím, že jejich děti v budoucnu zahrádku prodají. Jejich zahrádka pro ně často představuje svět, jehož prostřednictvím připadají užiteční nejen sami sobě, ale zároveň i svému okolí (například zásobováním svých příbuzných čerstvým ovocem a zeleninou a výrobky z nich).

Tito zahrádkáři se vyznačují obrovskou pílí, činorodostí a produktivitou práce a výpěstků. Při pěstování ovoce a zeleniny však neváhají používat v poměrně vysoké míře chemická hnojiva a postřiky, argumentují přitom tím, že jinak se pěstovat nedá. Na druhou stranu mají silný vztah k přírodě a velmi si jí váží – z toho se dá usuzovat na převažování hodnot relevantních k zahrádkaření, nikoli ale k životnímu prostředí. Tyto hodnoty jsou hnány především utilitaristickým přístupem respondentů, kteří jsou historicky zvyklí, že vlastnictví zahrádky a pěstování ovoce a zeleniny jde ruku v ruce. Tato skupina zahrádkářů je vesměs skupinou samozásobitelskou nebo téměř samozásobitelskou a považuje zahrádku za velkou ekonomickou pomoc, protože ceny ovoce a zeleniny v obchodech jsou pro ni často velmi vysoké.

Zahrádkáři, kteří pěstují v menší míře, jsou většinou o generaci mladší než nejstarší zahrádkáři. Vzhledem k tomu, že jsou v produktivním věku, hledají v osadě klid a odpočinek po pracovním týdnu a zahrádkaření se věnují sice méně (do osady přijíždějí zpravidla jen jednou za týden a zahrada potřebuje intenzivnější péči), zato s nadšením. Zahrádkaření se u nich stává opravdovým koníčkem a volnočasovou aktivitou, která jim přináší radost. K zahrádce přistupují jako k prostředku aktivního odpočinku, díky němuž se mohou příjemným způsobem odreagovat. Tato skupina zahrádkářů nemá

potřebu pěstovat ve větší míře také proto, že je zcela spokojena s nabídkou a dostupností ovoce a zeleniny v obchodech. Na jejich záhoncích tak najdeme květiny, několik ovocných stromů jako pozůstatků hospodaření rodičů a nejčastější druhy zeleniny (rajčata, okurky). Někteří respondenti uvažují, že ve stáří, kdy budou mít čas, se budou pěstování věnovat více.

Tito respondenti zároveň poměrně negativně nahlíží na způsob zahrádkaření především svých starších kolegů-samozásobitelů v souvislosti s častou frekvencí a vysokým množstvím použitých chemických hnojiv a postřiků. Sami sice tyto prostředky někdy používají, přistupují k nim ale většinou velmi opatrně. Tato skupina zahrádkářů nepovažuje za hlavní cíl svého snažení na zahrádce dojit kvantitu výpěstků (navíc jednodušší cestou hnojením), ale především soustředit se na samotnou zahrádkářskou činnost a kvalitu své práce, na niž posléze mohou být hrdí. Jejich postoj je tak v Inglehartově terminologii spíše postmaterialistický.

Poslední skupinou zahrádkářů jsou ti, kdo se pěstování ovoce a zeleniny nevěnují. Nežřídká se jedná o mladé respondenty, někteří svým věkem zasahují do skupiny zahrádkářů druhé generace. Všem těmto respondentům je společné, že jsou v osadě primárně kvůli odpočinku v klidném prostředí, kterým si kompenzují velmi náročný pracovní život a mnoho vyčerpávajících povinností, jimž se musí věnovat. Současně s tím mají mladší z těchto respondentů malé děti a tudíž další důvod pro pravidelné pobývání v osadě.

Vzhledem k tomu, že za hlavní účel zahrádky je těmito respondenty považována relaxace, jsou zahrádka s chatou pro tyto účely uzpůsobené. Odpočinkové pojetí zahrádek se tak odráží v terasách s posezením a bazénem a udržovaným travním porostem, kterému dominují květiny s okrasnými keři. Právě tato skupina respondentů se velmi intenzivně (na rozdíl od předchozích) věnuje samotné chatě a často ji rekonstruuje za účelem zvýšení komfortu. Modernizace původního vybavení chaty, přestavby koupelen a kuchyní tak v tomto pojetí ze zahrádkové osady dělají spíše osadu chatovou.

Pěstování je těmito respondenty buď vyloženě odmítáno, nebo provozováno „pasivně“ – na pozemku nějaké druhy ovoce či zeleniny mají, vůbec se jim ale nevěnují (například maliny, angrešt). Respondentům kromě potřebných znalostí chybí především motivace pro tyto aktivity. Jsou spokojeni s nabídkou ovoce a zeleniny v obchodech nebo na trzích, u svých sousedů pěstitelů vidí, jak velké úsilí je pro zahrádkaření zapotřebí, a v neposlední řadě se jim nelíbí nutnost používání chemických prostředků. Zájem o pěstování nemají tito respondenti také z toho důvodu, že se u svých sousedů dlouhodobě setkávají s nekvalitními a nevhlednými výpěstky (především u jablek, která jsou malá, nehezká a často na nich jsou stopy působení hmyzu), které se navíc ve velké míře rodí najednou a nenachází si odbyt.

### **3.2.4. Sociální život osady**

Všemi zahrádkáři je jako problematický shodně hodnocen současný sociální život osady. Tento pocit má několik příčin, pro jejichž pochopení je nutno porozumět minulosti osady.

V období mezi založením osady v roce 1957 a sametovou revolucí v podstatě bez ustání probíhala výstavba kolonie. Ačkoliv byly chaty postaveny poměrně záhy po založení, až v průběhu dalších třech dekád bylo vybudováno plné zázemí kolonie. Osadníci se scházeli, aby společně budovali vodojem, rozvody vody, zavedli elektřinu, společně stavěli kulturní dům a hřiště. Tyto společné akce,

tzv. brigády, byly povinné, a ač na ně někteří nechodili rádi, byli přirozeně nuceni navzájem spolu komunikovat a řešit nastalé problémy. Brigády tak byly pro osadu stmelovacím prvkem.

Zároveň se v období socialismu, především pak v době populační exploze 70. let, v osadě přirozeně vyskytovalo velké množství dospělých a dětí. Nedostatek volnočasových aktivit, příjemné a čisté lesní prostředí a dobré zázemí pro děti i dospělé v podobě hřiště a kulturního domu nahrávalo tomu, aby se do osady jezdilo. Na hřištích se pořádaly volejbalové turnaje a ping-pongové stoly byly v té době neustále obsazené.

Respondenti se také shodují, že v době socialismu byly zahrádky v koloniích obecně velmi ceněné, a to především z důvodu materiálního užitku, který poskytovaly. Do sametové revoluce se na zahrádkách tvrdě pracovalo a prvořadým zájmem osadníků bylo obhospodařit velké množství stromů a záhonů se zeleninou a ovocem (připomeňme, že tato osada byla stavěna vyloženě za účelem zahrádkaření a nevznikla pouze z formálních důvodů jako například sousední Holosmetky I a Holosmetky III). Zájem o zahrádkaření se promítal mimo jiné i do aktivit osady, často se pořádaly hojně navštěvované odborné přednášky a besedy se zahrádkářskou tematikou. Kromě toho se pravidelně pořádala setkání osadníků v kulturním domě, na nichž se tančilo, a dětský den na konci prázdnin.

V současné době je situace v mnohém jiná. Po sametové revoluci se kromě celoroční dostupnosti ovoce a zeleniny na trhu objevilo i velké množství nových způsobů trávení volného času cestováním počínaje a mnoha novými koníčky konče. Specificky pro Klecánky jsou dalším důležitým momentem devadesátá léta, kdy byly pozemky jednotlivých chat převedeny do osobního vlastnictví jednotlivých zahrádkářů, kteří ji tak od té doby mohou velmi jednoduše kdykoli prodat. Na jednu stranu tak v osadě došlo k výměně majitelů, pro které kolonie přestala plnit dosavadní funkce, na druhé straně díky této změně v kolonii zůstal opravdu jen ten, kdo o to má zájem.

Problematické však je, že ne všichni majitelé chat se o své pozemky starají a jezdí na ně. Některé z nich jsou opuštěné buď z toho důvodu, že pro majitele představují pouze investici a ti čekají, až ceny chat ještě vzrostou, nebo proto, že po smrti svých blízkých o ně dědicové nemají zájem. Ačkoliv se jedná o malé procento takových chat, jsou velmi atraktivní pro zloděje a bezdomovce.

Institut brigád, který existuje dodnes, je mnohem problematičtější. Již za socialismu měli osadníci možnost se z práce vykoupit, v současnosti se tak ale děje ve velké míře. Osada, která potřebuje průběžné opravy tak kvůli tomuto vývoji začíná spíše chátrat, protože si zahrádkáři dostatečně neuvědomují, že spolu s pozemkem a chatou vlastní i poměrnou část společných prostor, za něž by také měli nést odpovědnost. Výsledkem je, že si většina mladších zahrádkářů, která není ochotná v kolonii pracovat, hodiny zaplatí (jedná se o šest hodin ročně, vykoupení pak stojí 100 Kč/hod.), a ti nejstarší z nich, kteří si vyplacení často nemohou dovolit, v osadě pracují.

Starších lidí v důchodovém věku je v současnosti v osadě jasná převaha a všichni se shodují, že nedostatek mladých lidí a především dětí, má na osadu špatný vliv. Osada, která jak již bylo zmíněno výše, působí spíše dojmem malé vesničky, se tak setkává s problémem mnoha českých obcí, mladí lidé o ni nejeví zájem, což na ni má rozkladný vliv. Ten je v současnosti vidět na chátrajícím „centru“ Klecánek - zarostlé a neudržované hřiště, zamčený kulturní dům, jemuž vévodí sice přátelská, na druhou stranu však příliš klidná a tichá atmosféra. Ačkoliv je kolonie během sezóny plná lidí, všichni jsou většinou na svých zahrádkách a udržují bližší kontakty především se sousedy. Pravidelné

scházení je omezeno již jen na každoroční členskou schůzi, které se účastní zhruba polovina osadníků. Zbytek akcí byl zrušen primárně kvůli nedostatku peněz, také o ně však přestal být postupně zájem.

Dětský den, akce, která byla pořádána po desetiletí, se předloni poprvé nekonal, protože se nenašel nikdo, kdo by ho zaštiťoval. Nakonec se ho vloni ujala jedna z nejmladších zahrádkářek, která se ho pravidelně účastnila jako dítě a nechce ho nechat z osady vymizet. Děti, a spolu s nimi jejich rodiče, jsou všemi respondenty shodně označováni jako naděje osady do budoucna. V současnosti do kolonie několik mladých lidí s dětmi pravidelně jezdí, není jich ale mnoho. Oživením pro kolonii mohou být také lidé, kteří se rozhodnou v ní žít trvale. Nyní jich je sedm a ostatními zahrádkáři jsou hodnoceni veskrze pozitivně - kromě toho, že patří mezi mladší věkové ročníky, zajišťují v osadě dohled především v zimních měsících.

### 3.3. Specifické rozdíly mezi jednotlivými skupinami zahrádkářů

Tento oddíl podrobně rozvádí odlišnosti mezi jednotlivými kategoriemi zahrádkářů. Analýza je pojata jako vysvětlení rozdílů mezi různě intenzivně zahrádkářícími respondenty a úzce souvisí s jejich věkem.

#### 3.3.1. Intenzivně pěstující zahrádkáři

Intenzivně pěstující zahrádkáři jsou většinou částeční nebo úplní samozásobitelé. Všichni patří mezi nejstarší klecánské zahrádkáře, vyznačují se velmi silným vztahem k osadě a na zahrádce tráví valnou část svého důchodu.

Tato skupina zahrádkářů vykazuje velkou emocionální spjatost s kolonií mimo jiné proto, že do osady jezdí již několik desítek let a zahrádka je většinou provází po celý jejich život. Hybnou silou pro pobyt v kolonii je (a byla) příroda a čisté prostředí: „*Já tady mám pocit pobytu v přírodě... Nebydlím tu v chatě, bydlím tu na zahradě,*“ popisuje pan Novák. Téměř osmdesátiletá respondentka paní Skálová vypráví, že její motivací byly především děti: „*Měli jsme tehdy malé děti a záviděli jsme lidem, co měli zahrádku. Po Praze byl všude prach a špína a nechtěla jsem, aby děti běžaly tam.*“

Všichni respondenti byli svými rodiči od dětství vedeni jak k lásce k přírodě, tak ke vztahu k samotnému zahrádkaření a pěstování. Na svých zahrádkách pěstují ovoce a zeleninu kontinuálně od doby, kdy do osady přišli. Většina těchto respondentů tráví v důchodovém věku v osadě téměř celý rok, odjíždí pravidelně do Prahy kvůli kontrole bytu a nejn nutnějším pochůzkám a potom se zase vrací zpět do osady. Někteří z těchto respondentů jsou úplní samozásobitelé, jiní jen v průběhu sezóny nebo u určitých odrůd ovoce a zeleniny. Pan Brukner k pěstování říká: „*Pěstujeme na zahrádce to, co potřebujeme k životu. Okurky, rajčata, cukety, kedlubny, v tom jsme úplně soběstační. Dál pěstujeme mrkev a papriky, ale to na celý rok nestačí... A taky si děláme svoji šťávu, rybízovou, angreštovou a bezinkovou, děláme toho tak 10 litrů, to nám vystačí na celý rok. Džemy taky děláme všechny a stačí nám celoročně.*“ Tito nejstarší zahrádkáři své výpěstky velmi často dále zpracovávají.

Ať se jedná o plné nebo částečné samozásobitele, platí, že respondenti z nejstarší věkové skupiny používají k pěstování kromě kompostu i syntetická hnojiva a postřiky. Hlavním argumentem je pro ně špatná kvalita půdy a přesvědčení, že jinak se v osadě pěstovat nedá: „*Tady se to musí, je tu*

*jen kolem deseti centimetrů hlíny a pak jen kameny a skála,*“ vysvětluje respondentka paní Němcová. Ve stejném duchu pokračuje i respondent Brukner: *„Hnojíme, abychom aspoň něco měli, ta půda je vyčerpaná,*“ naráží na areál bývalé třešňovky, na němž osada stojí. Z používaných hnojiv tak byly během výzkumu u těchto respondentů zaznamenány Cererit, Superfosfát, Kristalon a granulovaný drůbeží slepičinec – všechna hnojiva s vysokým obsahem fosforu, dusíku, draslíku a hořčíku: *„Je to opravdu nutné,*“ obhajuje se samozásobitel Brukner dál. Obecná akceptace hnojiv těmito respondenty může pramenit z faktu, že se jedná o skupinový jev, jenž je sdílen většinou nejstarších respondentů do té míry, že ho někteří považují za přirozený. To je dobře vidět z následujícího výroku pana Nováka: *„Nepěstuji to, co by bez chemie nešlo pěstovat, nejezdím z paneláku z Prahy, abych šel do dalšího jedovatého prostředí,*“ po chvíli však dodává: *„Nějaký ten Cererit použiju, to je běžné hnojivo, které se používá...“*

Jednou z motivací k pěstování jsou i ekonomické důvody. Většina respondentů se shoduje, že současné ceny určitých druhů ovoce a zeleniny v obchodech jsou pro ně vysoké: *„Já tady tím pěstováním na zahrádce ušetřím dost peněz,*“ odpovídá zahrádkář Brukner a pokračuje ostrou kritikou současných cen: *„Já bydlím na Jižním městě a u kostela se teď dělají farmářské trhy. A to je drahé, drahé a drahé! Třeba před čtrnácti dny tam stály papriky 60 Kč a v Lidlu jen 15 Kč!“* Zahrádkáři explicitně zmiňují rozdíl v chuti mezi jimi vypěstovanou zeleninou a tou ze supermarketů, ostatní rozdíl (zdraví, ekologičnost procesu) pro ně nejsou relevantní, což koresponduje s jejich ekonomickou situací, kterou subjektivně hodnotí jako špatnou.

Paradoxní je fakt, že respondenti nevnímají skutečnou cenu svého ovoce a zeleniny. Nevidí, kolik práce, hnojiva a vody je výpěstky stály: *„Než nakupovat předraženou zeleninu a ovoce, to je radši mám tady zadarmo,*“ zaznělo od pana Němce, ale i od jiných respondentů jeho věku. Za tímto postojem může stát mimo jiné fakt, že dnes sedmdesátiletí či osmdesátiletí respondenti prožili valnou část svého života ve schématu nedostatku (v době během a po druhé světové válce, v průběhu období socialismu, ale i po sametové revoluci) a mají návyky nevydávat „zbytečně“ peníze. Pokud tak stojí před volbou něco si koupit nebo to raději vypěstovat, většinou volí druhou možnost, díky níž jim peníze zůstanou. Samotná aktivita a práce na zahrádce jim v tomto případě nevadí, protože se skrze zahrádkaření realizují a připadají si i v důchodovém věku užiteční.

Ačkoli pěstování pro nejstarší skupinu zahrádkářů představuje ekonomickou úlevu, shodují se, že již nepěstují v takové míře jako před sametovou revolucí. Důvodem je kombinace úbytku jejich sil a příchodu opravdu levných a dostupných druhů ovoce a zeleniny, které jsou na pěstování či zpracování náročné. Situaci dobře uvádějí následující příklady pana Němce: *„V Kauflandu mají láhev okurek za 10,80 Kč, takže to se fakt už nevyplatí dělat, to stojí jen ta flaška pomalu. A pak ještě to vymývání a práce kolem toho!“* Paní Němcová dodává: *„Dřív jsem mívala moře cibule, ale vždycky se mi do toho dal ten červík drátovec a půlku mi sežral! A taky tu nemůžu pěstovat česnek a květák, to mi prostě pokaždé zplesniví... nevím čím to je.“* Výsledkem je menší množství záhonů na zahrádce. *„Některé užitkové záhony jsme předělali na okrasné. Když byly děti malé a věnovala jsem se tomu, tak jsem měla třeba 98 kilo rajčat a okurek skoro 100 lahví,*“ uzavírá respondentka Skálová.

Respondenti jsou cenově sensitivní i v jiných aspektech. Nájemné v osadě považují často za příliš vysoké: *„Já platím ročně tři tisíce... je to všechno hrozně drahé,*“ říká jedna z nejstarších obyvatelek kolonie, paní Skálová. Zároveň si stěžuje: *„A nechápu, proč musím platit odpad tady i v Praze, když ho mám tak málo!“* Nejstarší respondenti obecně produkují poměrně málo odpadu – všechnen odpad

biologického původu putuje na jejich komposty a směsný odpad do osadních popelnic, které platí. „A když jsme hodní, tak ty flašky vezmeme do Prahy a vyhodíme je do tříděného odpadu,“ dodává k tématu pan Brukner. Vzhledem k tomu, že voda v osadě je pitná, kupované vody v plastovém balení se zde téměř nevyskytují. Vodné, které se v osadě v tomto roce zvýšilo z pěti na devět korun za metr kubický, je těmito respondenty považováno za tak vysoké, že někteří zalívají nachytanou dešťovou vodou.

Na zahrádce tito nejstarší respondenti tráví většinu svého volného času v důchodu, jiné zájmy než zahrádku již často nemají. Někteří z nich na dnešní mladou generaci, kterou si primárně spojují se svým bydlištěm, pražskými panelovými domy, nahlízejí velmi negativně a s nepochopením: „*Ti mladí jsou dneska jinde, kouří, pijí a berou drogy. Je to jinde!*“ vyjadřuje se pan Němec. Zahrádka pro tyto osadníky představuje bezpečný svět, který navíc mohou sami obsáhnout, jak mentálně, tak fyzicky. Navíc je pro respondenty alternativou: „*Žije se tu sousedským způsobem, to v paneláku není,*“ říká respondent Novák. S pobytem na zahrádce silně souvisí znalost místního prostředí a vlastní prostor, který zahrádka respondentům nabízí, a v němž se mohou svobodně realizovat. Příkladem je pan Němec: „*Bydlení v Praze nedává ten klid, tady si můžu běhat v trenýrkách, to ve městě nemůžete, tady je taková volnost.*“ Respondent Brukner projektuje tyto pocity skrze svého psa: „*V paneláku jdu ven s pejskem, pak mu musím utírat packy, ale takhle je venku, tady je pořád otevřeno, nic neřeším a ani nevím, kde je. A on je spokojený.*“

Silná emocionální spjatost s osadou souvisí též s tím, že se tito nejstarší respondenti většinou účastnili jejího zakládání a mnohdy to byli přímo oni, kdo stavěl chatu: „*Je to fakt srdeční záležitost, vybuďoval jsem to svýma rukama, mám k tomu vztah. Jestli sem někdo jezdí jenom, že vytáhne židli a dá si kafe a cigaretu, tak to já ne. Nechci se chlubit, ale taková chata jako moje, to je tu málokterá,*“ říká respondent pan Brukner a odkazuje tak k radosti a hrdosti z dobře odvedené práce, která člověka naplňuje.

Zahrádka udržuje respondenty v neustálém pohybu. Jedna z nejstarších respondentek, paní Skálová, popisuje: „*Nejsem zvyklá sedět, tady pořád běhám po zahrádce, a když je moc teplo, tak si odpočinu.*“ Všichni zahrádkáři se shodují v tom, že starost o zahrádku je velmi fyzicky náročná: „*Mě na tom baví, že si to vypěstuju sám, i když je to práce... ale je to práce, která baví,*“ hodnotí respondent Němec. Pěstování jim přináší radost kromě jiného i v dobré chuti výpěstků. Vyjádření respondenta Bruknera koresponduje s těmi ostatními: „*Naše rajčata jsou mnohem lepší než ta kupovaná, to se hned pozná, ta v obchodě jsou odporná!*“ Zdůrazňují přitom vždy, jak příjemné je projít se po zahrádce a nasbírat si vlastní vypěstovanou zeleninu a ovoce. Navíc s ostatními zahrádkáři svou vášeň sdílí: „*My s přáteli porovnáváme, co kdo máme a kolik se toho urodilo,*“ popisuje Brukner dál. Povídání si se stejně starými zahrádkáři o svém koníčku je velmi časté, stejně jako pozorování sousedů. Nejstarší zahrádkáři tak mají velmi dobrý přehled o ostatních: „*Sousedovi dole jde pěkně květák, ale podle mě to asi hodně hnojí,*“ říká respondentka Němcová.

Pro zahrádkáře v pokročilém věku osada představuje místo, s nímž se ztotožňují a do něhož za každých okolností patří, což v životě mimo kolonii postrádají. Nezřídka se tito respondenti svěřují, že ačkoli se svou rodinou udržují dobré vztahy, nevidají se s nimi zdaleka tak často, jak by si přáli. Jedním z důvodů je velká zaměstnanost dětí a atraktivnější způsoby trávení volného času, než je pobývání na zahrádce: „*Dcera nemá zájem tu být, syn tu občas bývá, ale je tu také málo,*“ zní odpověď respondenta Nováka. Respondent pan Brukner smířeně říká: „*Já to nemasíruju, oni mají své*



*povinnosti a zájmy, tohle je nezajímá. Syn je bankovní úředník, a aby tu něco okopával, to není pro něj.*“ O zahrádce nemají zájem ani vnoučata, příkladem je paní Skálová: *„Vnoučata to tu nebaví, nic tu není. Oni mají dům s bazénem a to je pro ně lepší.“*

Vzhledem k tomu, že zahrádka pro mnohé z těchto respondentů představuje svět, jemuž dávají řád, a jenž pro ně ve vysokém věku může představovat smysl života, je nezájem rodiny o zahrádce v podstatě vyjádřením nezájmu o ně. Mnoho z nejstarších zahrádkářů pociťuje velký smutek a určité hodnotové prázdno, když mluví o budoucnosti své zahrádky: *„Až my nebudeme, tak to přijde k prodeji tady. Syn se ženou jsou na to jezdit na hory a na kola a ne, aby si tu lehli na zahradu na lehátko. Oni nechtějí vzít ani motyčku do ruky. Jsou zvyklí přijet, vzít kola a někam jet...“* říká smutně pan Brukner, jenž chatu vlastními silami spolu se ženou stavěl. Paní Němcová se vyjadřuje podobně: *„My teda pořad říkáme, že to prodáme, protože to nestíháme. Vidím to, že to už nezvládáme. Ale bylo by mi to hrozně líto, odmalinka jsem v tom byla... dává mi to radost.“*

Zahrádka a kolonie je místem, kde si nejstarší respondenti připadají užiteční. Pěstováním ovoce a zeleniny, ale i jejich dalším zpracováním (např. na šťávu), mohou zásobovat své příbuzné. Stejně tak se tito respondenti aktivně podílejí na udržování osady. Jsou to oni, kdo chodí pravidelně na brigády a chtějí, aby zahrádky dobře vypadaly. Respondent Brukner dokonce říká: *„Taková zahrádka, to je vizitka každého zahrádkáře.“* Vykupování se z brigádních hodin je nejstaršími respondenty považováno za projevení slabého vztahu k osadě: *„Většinou je to otázka peněz, kdo má peníze, tak to zaplatí a kdo je nemá, tak to přijde oddělat,“* shrnuje Brukner.

### **3.3.2. Méně intenzivně pěstující zahrádkáři**

Méně intenzivně pěstující zahrádkáři jsou většinou o generaci mladší než zahrádkáři samozásobitelé, jejich věk se pohybuje nejčastěji mezi padesáti a šedesáti lety. Všichni tito respondenti jsou v produktivním věku a zdá se, že tento fakt velmi ovlivňuje jejich vztah i přístup k zahrádce.

Do osady jezdí tato věková skupina zahrádkářů nejčastěji o víkendu a zahrádka pro ně představuje koníček, který jim pomáhá v odreagování se. *„Je to obrovský relax, když sem přijedu z Prahy,“* popisuje paní Horáková, co se jí na zahrádce v kolonii nejvíce líbí. Aktivní odpočinek je realizován skrze zahrádce a chatu a představuje pro respondenty prostor, v němž jsou svobodní a mají v něm naprostou volnost. Na zahrádce prožívají odpočinek od všedních pracovních starostí o to více, že je pro tyto respondenty před důchodem kariérní růst a seberealizace v práci již často irelevantní: *„Vždycky si říkám, že už bude konečně víkend, odjedu si na chatu a budu si dělat, co budu chtít a jak to budu chtít,“* vysvětluje pan Doubrava a staví tak zahrádce do opozice vůči pracovnímu prostředí.

Zároveň se tito respondenti shodují v tom, že vztah k zahrádce v takové formě, jak ji v současnosti vnímají (tzn. jako prostředek odpočinku), se u nich objevil až v době, kdy se v chatě stali správci: *„Já až od té doby, co jsem tu paní domu, si uvědomuji ten obrovský klid oproti Praze,“* říká respondentka Horáková. Všichni respondenti se shodují, že se zahrádka od dob jejich rodičů značně proměnila, protože se zcela změnilo její vnímání: *„Přežitek rodičů, že ze zahrádky se musí něco*

vytěžit, to opravdu není můj styl," říká pan Doubrava a naráží tak na čistě užitkové vnímání zahrádky, s jakým se můžeme setkat u nejstarších respondentů.

Změna funkce zahrádky ze zdroje obživy na prostředek relaxace je u této věkové skupiny respondentů dána především současnou ekonomickou situací, specificky nabídkou a dostupností ovoce a zeleniny: „*Teď už je jiná nabídka i v obchodech, mně to bohatě stačí ta zelenina tam, už nemáme tu potřebu, co měla ta generace před námi,*“ říká paní Horáková a respondent Doubrava dodává další důležitý faktor, finanční zajištěnost: „*Dřív se šetřilo každou korunou, to už dneska není.*“ Když respondenti vzpomínají na doby, kdy zahradu spravovali jejich rodiče, vybavují si většinou množství záhonů a stromů plnících zásobovací funkci rodiny, pan Mlynář si vybavuje následující: „*Naši tu pěstovali vše, nebylo to k dostání. Byly tu všude záhonky, skleník, paňník... jeden čas tu bylo hrozně moc záhonů. Teď je všude tráva a moje dva záhonky.*“ Podobnou zkušenost má i paní Doubravová: „*Z rybízu se dělaly šťávy, jahody se zavařovaly s angreštem. Tyhle kompoty stačily na celý rok. A okurky se taky zavařovaly ve velkém.*“ Pojetí zahrádkaření tak, jak si ho u svých rodičů vybavuje tato skupina respondentů, je veskrze stejné, jako je v současnosti u nejstarších osadníků v kolonii.

Zahrádky této věkové skupiny respondentů se podstatně změnily od doby, kdy je spravují: „*Když jsme sem začali jezdit v 80. letech s manželkou, tak po celé zahradě byly jen záhony, to bylo úplně šílené! Postupně se to likvidovalo až do podoby, která nám vyhovuje,*“ vysvětluje pan Doubrava. Úbytek záhonů a množství stromů na pozemku zahrádky nastal u všech těchto respondentů. V současnosti na jejich zahrádkách převažuje udržovaný trávník, několik ovocných stromů a keřů. Záhonky jsou na zahrádkách přesto stále přítomny, i když v mnohem menším množství. Respondent Horák vystihuje postoj většiny těchto zahrádkářů: „*Nás to celoroční hrabání se v záhonku nějak dvakrát nebere. Radši si to koupíme a lepší a větší.*“

Na záhoncích se objevují jak květiny, tak ovoce a zelenina. Ve srovnání s nejstarší generací zahrádkářů je však toto množství menší: „*Že by to byla ekonomická pomoc, tak to už dávno neplatí. Co se vypěstuje, to je nejdražší zelenina a ovoce na světě, v obchodech jsou ty ceny stlačené,*“ vysvětluje paní Doubravová a odkazuje na velké časové i finanční investice, které do pěstování není její věková skupina ochotná vložit. Zahrádkaření v intenzivní podobě je u těchto respondentů velmi silně spojeno s nejstarší generací: „*Zahrádkaření je dobrý koníček na stáří,*“ říká paní Mlynářová a nastoluje tak myšlenku možného rozšíření svých záhonků do budoucna.

Tuto věkovou kategorii na zahrádky nejvíce přitahuje prostor, volnost, klid a příroda: „*Tohle je trochu umělá příroda, není tak divoká, ale oproti paneláku v Praze je to krása,*“ hodnotí pan Mlynář. Stejně jako nejstarší respondenti žijí i tito zahrádkáři na sídlištích v panelových domech. Ve srovnání s místem, kde žijí, se tak osada profiluje i přes citelné lidské zásahy jako příroda a nese s sebou všechny „přírodní“ atributy: klid, odpočinek, zeleň a čerstvý vzduch.

Důvodů, proč tato věková skupina zahrádkářů, je několik. Zahrádka pro ni představuje jeden ze způsobů trávení volného času. Tato generace respondentů umí svůj volný čas na rozdíl od generace svých rodičů aktivně využívat a není zvyklá trávit ho pasivně. Pravidelně tak jezdívá na dovolené a výlety: „*My jsme tu tak jednou za čtrnáct dní, ob tři týdny, když se jede někam jinam na výlet. A když tu jsme, tak je to jen na víkend,*“ vyjadřuje se paní Horáková k tomu, že do osady s manželem nestíhají jezdit každý víkend. Zahrádka se stává koníčkem, kterému se respondenti věnují a rozvíjejí ho v míře, kterou si sami zvolí: „*Letní víkendy v Praze v bytě bych nemohl trávit,*“ svěřuje se pan

Doubrava a pokračuje: „*Já to mám jako ryze rekreační hobby. Pěstuji, co si chci pěstovat a mám radost, když se mi něco povede.*“ S pěstováním, o němž tito respondenti nemají vesměs žádné odborné znalosti, se pojí radost, hrdost a seberealizace.

Tito zahrádkáři pěstují zeleninu a ovoce relativně v malé míře, a pokud se výpěstků dočkají, slouží jim spíše na běžnou konzumaci během sezóny. Většinou se jedná o nenáročné druhy zeleniny, o něž se nemusí příliš starat, a u nichž tolik nevádí občasné vynechání závlivky – rajčata, okurky, papriky, fazole, ředkvičky či rybíz a ostružiny. U těchto respondentů se objevuje větší experimentování než u nejstarších zahrádkářů, pěstují špenát, dýně či víno a jak sami říkají, většinou se jedná o spontánní nápad a zasazení několika semínek na zkoušku: „*Zkusil jsem zasadit nějaká semínka dýně, rostou hodně, ale to dělám tak z legrace. Znalosti o tom žádné nemám,*“ říká pan Horák. Důvod pěstování je i estetický, kromě záhonů květin si osadil jeden z respondentů pergolu, která ho těší: „*Já jsem zasadil tohle víno, líbí se mi, jak to roste, dělá to stín a je to fakt hezké. Líbí se mi to v Chorvatsku, jak to tam roste.*“

Tito neintenzivně pěstující zahrádkáři většinou velmi kriticky nahlíží na zahrádkaření nejstarší generace osadníků, především kvůli množství jimi používaných chemických hnojiv a postřiků. Pan Mlynář uvádí příklad: „*Nedávno jsem se bavil s jedním starým dědou o pěstování a on mi vyprávěl, jak stříká svá jablka a to jsem si říkal, že teda taková jablka bych chtěl... snad pětkrát to postříkal různými jedy!*“ Podobná kritika zaznívá na adresu nejstarších osadníků častěji, někdy se týká i hnojení fekáliemi: „*On někdo nevyváží žumpu a dává to třeba do záhonků, to je fakt strašné... odporné, fuji!*“ vyjadřuje se pan Horák. Tento způsob hnojení, který střední generace u té starší registruje a zcela odmítá, je v osadě zřejmě některými zahrádkáři provozován, nicméně nikdo z nejstarších osadníků se k němu vůbec nevyjádřil, zřejmě proto, že se jedná o poměrně citlivé téma.

I tito respondenti střední věkové skupiny své záhonky hnojí. Prim u nich ale hraje kompost: „*Kompost máme, letos se to teda jen kupí, ale jinak ho normálně přehazujeme a používáme to pod kytičky a stromečky,*“ říká paní Doubravová. Pan Mlynář vysvětluje: „*Vracíme ho do záhonů, protože ta hlína mizí, že jo.*“ Kromě kompostu ti, kdo pěstují zeleninu či mají na zahradě nějaký ovocný strom, používají i různé chemické přípravky: „*Bohužel, hnojiva jsou potřeba, protože tady ta půda není vůbec úrodná, je to bývalá třešňovka,*“ říká pan Doubrava a potvrzuje tak to, co tvrdí i nejstarší respondenti, totiž, že půda je příliš vyčerpaná. K používání postřiků se zahrádkáři vyjadřují: „*Škůdci se drží a množí, hlavně plísňe a mikroby. Přijedu za týden a všechna rajčata jsou napadená a je po nich. Radost z toho, že je používám, nemám, ale je to tak. Na malé zahradě používat hodně chemie, mi přijde scestné, ale jinak to nejde,*“ říká pan Mlynář a pan Horák pokračuje: „*Broskve stříkám třikrát na jaře proti kadeřavosti, ono když se to nepostříká, tak se ty listy krouží a nemá to plody, asi to je nějaká plíseň, kupuji na to Kuprikol. Já se v tom nevyznám, ale kamarádi mi poradí.*“ Ačkoliv tato skupina zahrádkářů tvrdí, že pěstuje „pro radost“ a jejich cílem není kvantita výpěstků, na úrodě jim zřejmě záleží, když jsou ochotni používat hnojiva a postřiky i přes jejich racionální odmítání.

Všichni respondenti střední věkové skupiny jezdí do Klecánek již od svého dětství a s tímto místem mají spojeno množství vzpomínek: „*Já jsem tady tak kolik... 52 let... jezdíme sem od svých pěti, takže od začátku. Pamatuji si, jak to tu otec získal, jak se to tu stavělo, kopalo a budovalo,*“ říká pan Doubrava, který na zahradce vyrostl a posléze ji převzal od svých rodičů, aby na ní zase vychoval své děti, což u této věkové kategorie není výjimkou. Úcta k tomu, co vybudovali rodiče, se částečně projevuje i v přístupu této věkové skupiny zahrádkářů k chatám. Ačkoliv se zahrádky od dob užívání

rodičů respondentů kompletně proměnily, chaty zůstávají často ve stejném, nebo velmi podobném stavu: „*Tuhle chatu jsem dělal s tátou, sám jsem od jeho smrti (před sedmi lety, LM) postavil jenom sezení na zahradě,*“ vyjadřuje se k vyhovujícímu stavu Horák, jeho sousedi Doubravovi byli nuceni přestavbu provést: „*Přestavěli jsme druhé patro, protože se celé rozpadalo a s tím jsme i vyměnili okna, ale jinak chata vypadá pořád stejně.*“

Důležité je pro zahrádkáře také sociální prostředí a vazby mezi lidmi v kolonii, kteří se díky svému dlouholetému pobytu v osadě dobře znají. Respondentka paní Horáková k tomu říká: „*Tady si se všemi tykám a znám jejich osudy, procházím se kolonií a bavím se s lidmi, co mě zastaví.*“ Ostatní se vyjadřují ve stejném duchu: „*Hodně lidí se tu zná, je to tu takové přátelské,*“ hodnotí atmosféru v osadě Mlynář. Pro respondenty této věkové kategorie představuje osada druhý domov: „*Člověk sem jezdí opravdu jako domů, jsou tady mí kamarádi, se kterými se navštěvujeme i několikrát za den, máme coffee-time dopoledne, odpoledne a večer se scházíme a hraje na kytary,*“ popisuje respondent pan Doubrava a dodává, že sem společně s několika dalšími zahrádkáři jezdí slavit pravidelně i silvestry.

Ačkoliv všichni respondenti chválí přátelské prostředí osady, zdůrazňují velkou důležitost tolerance ve vztahu se sousedy: „*Ono to ani jinak nejde než být přátelský,*“ říká respondentka paní Doubravová. Čas od času k nepříjemnostem přeci jen dochází, většinou z důvodu velké blízkosti jednotlivých pozemků: „*Třeba moje větve roste k sousedovi, on mi ji ustříhne, že mu to tam vadí. Mně by to teda nevadilo, ale on z toho udělá konflikt... ale to je naštěstí málo, takovéhle situace.*“

Zahrádkáři této skupiny vyjadřují stesk nad tím, že se osada jako celek již příliš často neschází a nefunguje jako komunita. „*Každý přijde na svou parcelu, zabouchne vrátka a tady je doma,*“ naráží pan Mlynář na to, že osadníci většinou komunikují nejvíce se svými přímými sousedy. I tato střední věková skupina respondentů velmi silně vnímá nepřítomnost mladých lidí v kolonii, kteří by místní atmosféru oživil: „*Dřív tu byli hodně rodiče s dětmi. To se to na hřišti vůbec nezastavilo! To byl volejbal, nohejbal, my jsme se tam dokonce i jakoby hádali. Říkali jsme, ať už jdou ostatní pryč, protože teď chceme hrát my. Dneska si jde občas někdo zapinkat...*“ s nostalgií popisuje minulost pan Doubrava a dodává, že v osadě chybí děti a mladí lidé. V této souvislosti naráží respondenti také na nezájem osadníků o brigády: „*Dřív šli lidi ochotně na brigádu, v té době nikdo neodmlouval,*“ říká respondent Horák.

### 3.3.3. Nepěstující zahrádkáři

Třetí skupinou zahrádkářů jsou ti, kdo na svých pozemcích v Klecánkách prakticky nezahrádkají, a pokud ano, jedná se o pěstování okrasných keřů a květin, nikoli ovoce a zeleniny. Tito respondenti představují velmi často nejmladší věkové kategorie přítomné v osadě, někdy svým věkem zabíhají i do střední věkové kategorie, společně však mají pracovní vytížení a množství povinností, které musí během pracovního týdne zvládat – ať se jedná o malé děti či vyčerpávající práci. Tato výchozí pozice velmi silně ovlivňuje jejich způsob užívání zahrádek, které jsou chápány jako prostředek relaxace a odpočinku.

Jednou z hlavních motivací pro pobývání na zahradce je očekávání mentálního odpočinku a klidu, který představuje opak k běžnému životu v Praze: „*Já jsem hodně v kanceláři, takže tady se*

skvěle odreažují. Myslím, že tohle je pro lidi se sedavým zaměstnáním úplně ideální... Fyzickou práci si tak odpočinou," říká nejmladší respondentka Poláková. Respondentka paní Zajícová vysvětluje svou motivaci podobně: „Já jsem pořád v kontaktu s lidmi, bývá to i patnáct hodin denně, takže tady je mi to velmi příjemné.“ Právě vlastní prostor, na němž nejsou respondenti rušeni a mohou v něm svobodně dělat, to co chtějí, se ukazuje být velmi důležitý, což dokládá i respondentka paní Koutská, jež v Klecánkách hledá místo seberealizace: „Přivdala jsem se do baráku, kde žije tchýně a tchán, je tam zahrada, ale nemůžu tam mít vůbec nic podle svého, neříká mi to tam pane a dávají mi to dost najevo. To radši budu dělat tady a sedru se tady, ale budu tu spokojená a šťastná," říká.

Relaxační funkce zahrádky, která je pro tyto respondenty jedním z hlavních důvodů, proč do Klecánek jezdí, je zřejmá již na první pohled. Respondenti se snaží co možná nejvíce zvýšit komfort svých chat a zahrádek, proto neustále něco rekonstruují či kutí: „Čtyřicet let se tady s tím nic nedělo, i když to bylo zapotřebí. Já jsem to tu zrekonstruovala. Je tu nová kuchyň s lednicí, nová okna, střecha, terasa, koupelna s teplou vodou, je to tu teď příjemnější," říká respondentka Antošová a paní Koutská, která rekonstruuje v chatě totéž, dodává: „Děda s babičkou celá léta nic neopravovali. I když se to bortilo, tak se jim to zdálo dobré. Ale co jsem sem začala s malou jezdit, ukázalo se, že se to musí dát nějak do kupy a opravit.“ Vybudování pohodlnějšího zázemí je pro tyto respondenty předpokladem pro to, aby osada začala relaxační funkce plnit. Paní Antošová explicitně říká: „Od té rekonstrukce sem jezdím ráda!“

Zahrádkám této skupiny respondentů vévodí dobře upravený trávník, květiny, okrasné keře a terasy s posezením. V několika případech se zde objevuje i bazén zdůrazňující odpočinkové funkce zahrádky. Jednou z respondentek, která si ho pořídila je i paní Antošová: „Co máme bazének, tak jsme blažení! Voda tu vždycky hodně chyběla, muselo se do Kralup, ale teď je to super!“ I respondentka paní Zajícová si se svým manželem pořídila menší bazén: „Byla jsem vždycky proti bazénu, ale vloni bylo tak šílené léto, že když jsem jednou jela domu, koupila jsem nafukovací," popisuje své spontánní rozhodnutí.

Pozemky této skupiny respondentů se od dob jejich rodičů značně proměnily. „Já jsem si to tu přeměnila v zahradu. Naši tu měli hodně záhonů a měli tu všechno: brambory, mrkev, rajčata... tady se prostě pořád dřelo a pak zavařovalo," vyjadřuje se paní Antošová. Souhlasí s ní i její sousedka paní Koutská: „Prarodiče tu měli záhony, byla jich tu spousta, kam se člověk podíval, všude se něco pěstovalo... Podél chodníku byly dlouhé záhony s bramborami, kam se člověk podíval, tam byl strom!“ Respondenti na svých zahradách někdy zeleninu a ovoce mají, nepěstují ji však cíleně: „Mám kukuřici, pár rajčat a holka tu má na zobání maliny. Nechávám tomu volný průběh, ať si s tím příroda poradí! Já dopřeji kytkám vodu o víkendu. Jen to zasadím a nechám to na přírodě, co dá, to dá," říká paní Poláková.

Cílené a soustavné pěstování ovoce a zeleniny pro respondenty této skupiny nepředstavuje ani prostředek aktivního odpočinku ani seberealizaci: „Možná k tomu časem dospěji, ale teď ještě ne," říká téměř padesátiletá Antošová. Respondentka Zajícová, která v osadě žije trvale, pěstování zcela odmítá a vysvětluje i své důvody: „K tomu nemám kladný vztah. Měli jsme tu meruňky a třešně, všechno to rodilo najednou samozřejmě, v tu chvíli se to nestihlo sníst a pak to bylo podobané, hnusné a vyhazovalo se to.“ Většina respondentů této skupiny se o zahrádkaření a pěstování vyjadřuje v podobném duchu. Respondenti si z dětství pamatují, jak o úrodu svých rodičů ve výsledku neměli zájem, příkladem je paní Koutská: „Jak tu naši měli spousta záhonů, tak my se sestrou, jak

*jsme byly přímo u zdroje, jsme to pak už ani nejedly a začaly jsme ty kompoty a jablka vyložené nesnášet!*“ Respondentka Zajícová vykácela většinu ovocných stromů: *„Každý si tu dává darem ty podobané broskve, já je dostanu, poděkuju a vyhodím. Stromy, co tu byly, jsme pokáceli. To byly padesátileté nemocné zrůdičky, zůstal jen jalovec, že stíní.“* Podobně je na tom i paní Antošová: *„Mám tu zbytek jabloní, takže když spadne jablko, tak ho sním, jinak jsem porazila tu třešeň, co tu byla, ono jak to pořád padalo, tak mi to lezlo na nervy,“* říká.

Se zahrádkařením mají respondenti této skupiny spojen nedostatek, který pociťovali jejich rodiče za socialismu, jiné důvody pro pěstování pro ně nejsou relevantní. Respondenty v nabídce ovoce a zeleniny uspokojuje nabídka v obchodech a na trzích, zahrádkaření pro ně proto nemá smysl: *„Tehdy si to prarodiče a rodiče nemohli dovolit, jako my si můžeme koupit kilo rajčat dneska. Dnes je to všechno cenově dostupné...“*, říká respondentka paní Antošová a paní Koutská dodává: *„Jabloně dnes nemá smysl pěstovat, to radši půjdu a koupím si dvě jablka v obchodě téhle odrůdy, dvě tamté odrůdy... a vím, že je sním a nebudou mi plesnivět ve sklepe... Vždyť dneska se dá už všechno koupit, a taky to nekonzumujeme v nějakém velkém množství.“* Zároveň mají tito respondenti s pěstováním spojenou představu finanční náročnosti a nutnosti hnojení, k níž přistupují velmi obezřetně: *„Kdybych tu chtěla něco pěstovat, tak bych musela jít, koupit nějaký postřik a postříkat to proti mšicím, nebo mandelince... to nemá smysl, cenově mě to přijde mnohem dráž. A ve finále nemám jistotu, že mi to ten hmyz nenapadne,“* říká paní Koutská.

Na zahrádkách této skupiny respondentů dožívají rezidua zvyků rodičů-zahrádkářů, například v podobě kompostu, jenž není využíván. Respondenti kompost sice mají, ale často ho vůbec nepoužívají a neumějí s ním pracovat: *„Mám takovou jámu na biologický odpad. Já tam teda házím trávu a doufám, že to zmizí a pořád to nemizí... vůbec nevím, co s tím mám dělat,“* říká paní Antošová a paní Koutská se vyjadřuje v podobném duchu: *„Co se dá zkompostovat, to se dá na kompost, a pak se to použije třeba na zaházení nějaké díry. Když hlínu potřebuju, tak to ale musím proházet... dělala jsem to dvakrát v životě a už to nechci dělat!“* Podobně jako s kompostem jsou na tom tito respondenti i se žumpou, která stojí na okraji jejich zájmu. Téměř nikdo z nich neví, jakou má velikost ani kdy byla naposledy vyvezena: *„Ta jáma, co tu máme, asi stačí. Já jsem tu stejně většinou sama, tak tam toho bude málo. Myslím, že tam nic není... ono to asi nějak vytýká... já vlastně nevím, nikdy jsem to nevyvážela a ani nevím, jak je to velké,“* přiznává respondentka paní Antošová. Respondentka Zajícová, která žije v osadě trvale, problém s žumpou musí řešit: *„S žumpou je tu trochu problém, nemáme ji dost velkou, takže je to problém hlavně v zimě... zvykli jsme si, že máme ve dřezu lavor a vynášíme ho vylít ven. Je to jen když něco umyju vodou – že opláchnu brambory nebo si opláchnu ruce.“*

Velmi důležitou funkcí zahrádek je pro tyto respondenty také bezpečí osady a fakt, že se nachází v bezprostřední blízkosti přírody, která s sebou nese hodnotu čistého prostředí. Nezřídka do Klecánek respondenti jezdí právě kvůli přírodním podmínkám, které považují za vhodné pro děti: *„Vím, že tu to dítě krásně vyběhne, má tu kamarády a je celý den venku. Pokud zůstane doma (v Praze, LM), tak tam žádné kamarádky nemá, protože kolem nás je hned ulice a to dítě nemůžu jen tak vypustit ven. To musím někam odvézt a pak si pro něj někam přijet,“* vyjadřuje se respondentka paní Koutská a chválí si zároveň pohodlnost i bezpečí osady. Ačkoliv v osadě obecně není příliš mnoho mladých lidí, několik malých dětí do ní pravidelně jezdí: *„Je tady sice mnohem méně dětí než za mého dětství, ale lidi s malými dětmi sem pomalu začínají jezdit,“* říká Poláková. Zahrádky jsou tak touto skupinou

respondentů používány stejně jako tomu bylo u starších generací – představují prostor, v němž se o své děti nemusí bát a zároveň je těší příjemné prostředí, v němž jejich děti čas tráví.

Klecánky jsou pro mnohé respondenty místem jejich dětství a někdy dlouhodobých přátelství. Příkladem je jedna z nejmladších osadnic paní Poláková: „*Mám tu kolem (i v ostatních osadách, LM) partu asi dvaceti kamarádů, co se známe odmala. Takže dětské lásky, puberta a pak i dospělost... Ráda sem za nimi jezdím,*“ říká. Respondentka paní Antošová si chválí také nová přátelství: „*S každým sousedem si tykám, třeba sousedka vedle, s tou jsme se opravdu hodně skamarádily, chodíme k sobě posedět na kafe.*“ Ani přátelé a prožité dětství automaticky nezaručují zájem o chatu se zahrádkou. Svůj vztah ke kolonii popisuje paní Antošová jako poměrně složitý: „*Já jsem to tu dřív nesnášela, musela jsem našim pořád se vším pomáhat, měla jsem k tomu odpor. Naši trpěli tím, že tu se sestrou nejsme rády. Báli se, kdo se o to bude starat... pak byli rádi, že mě to začíná pomalu bavit.*“ S podobným vývojem se setkali i další respondenti. Zlom obvykle nastává z „funkčních“ důvodů, s příchodem dítěte či přeměnou koncepce pozemku v zahrádkové osadě na koncept, který by se dal nazvat chatový.

Pro tuto skupinu respondentů je velmi důležitá seberealizace, kterou jim zahrádky nabízejí. Vlastními silami budují něco trvalého a mohou na sebe být hrdí: „*Já jsem pyšná na to, že jsem sama něco dokázala. Už to vzít krumpáč do ruky a vykopat díru i přes to, že tu je spousta kamení a skála!*“ říká paní Koutská. Respondentka Zajícová se v Klecánkách rozhodla žít trvale, protože toužila po klidu, tichu a přírodě a její seberealizace spočívá z velké části v tom, že v Klecánkách není na ničem závislá: „*Nemám tu automatickou pračku, nepotřebovala jsem ji, když byly děti malé, tak na co ji mít teď. Já vím, že to ulehčuje práci, ale mě to nezabije. Topíme jen kamny, topení nemáme. Vyhodili jsme mikrovlnku a nemáme ani rychlovarnou konvici. Ne že bychom šetřili elektřinu, ale prostě to nepotřebujeme.*“ Paní Zajícová je pracovníčně velmi vytížená a po dlouhé pracovní době, pracovních cestách a mnoha telefonátech věnuje svůj volný čas zušlechťování domu a zahrady, patchworku či výrobě panenek. Klecánky pro celou skupinu těchto respondentů představují duševní odpočinek v koncentrované podobě.

Respondenti této kategorie v Klecánkách vidí investiční možnosti do budoucna a přistupují k pozemku a k chatě racionálněji a pragmatičtěji než jejich starší sousedé. Tento fakt se týká nejen těch respondentů, kteří v osadě trvale žijí, ale i těch, kdo do ní jezdí občasně: „*Ono jak to patří nám, tak je to už určitá hodnota, je to už nemovitost. Může se to prodat a moje děti na to asi taky koukají jako na nějakou investiční možnost v budoucnu,*“ vyjadřuje se paní Antošová, která v Klecánkách nejčastěji tráví letní víkendy. Za dobrou investici považuje svůj pozemek i paní Zajícová s manželem, kteří zde trvale žijí: „*Ono je to pořád hodně blízko Prahy a přitom v klidu a v přírodě, ty ceny pozemků jsou tady docela vysoké,*“ říká.

Jako problematický se této skupině respondentů jeví fakt, že se kolonie podle jejich názoru příliš nerozvíjí, což nepřispívá ke zvyšování životního standardu v osadě. Na Klecánky je v tomto ohledu mnohdy nahlíženo kriticky: „*Zásadní změny v kolonii nejsou možné, je tu hodně starých lidí, co nemají peníze. Zrovna nedávno na čtyři dny přestala téct voda, je tu nějaké staré čerpadlo a prasklo. Ale kdyby se mělo kupovat nové, tak by na to nebylo. Lidí se hádají, jestli se má o trochu zvednout cena za vodu nebo elektřinu...*“ říká paní Antošová. Respondentka paní Koutská situaci shrnuje podobě: „*Tady na nic nejsou peníze, třeba cesty by potřebovaly opravit, a nic. Přitom se tu platí jen mezi dvěma a šesti tisíci ročně.*“

Důvodem, proč se osada dle této skupiny respondentů nerozvíjí, je nedostatek mladších lidí a především rodin, které by kolonii vdechly nový život: „Úplně nejvíc je tu té nejstarší generace, co jim je kolem sedmdesáti,“ hodnotí skladbu osadníků paní Koutská a paní Poláková dodává: „Já pořád doufám, že se ti mladí tady proberou a začnou se o to zajímat. Můžeme dělat třeba různé sportovní akce, je tu pro tohle dobrá základna,“ říká a vyjmenovává velké hřiště a kulturní dům se zázemím a tanečním parketem. Stesk po mladých lidech se kromě nedostatku dětí, které by vytvářely větší kolektiv, projevuje i ve vedení osady, které musejí od starších osadníků přebírat právě mladší. Výsledkem je, že tři ze čtyř respondentek se aktivně zasazují o chod Klecánek zastáváním různých funkcí a organizováním určitých činností: „Ti lidi, co dřív byli mladí, převzali vedení osady. Nezbylo jim nic jiného než to vzít, aby to tu nějak fungovalo,“ říká paní Antošová a míří tím na fakt, že ujmoutí se určité funkce pro tyto respondenty bylo vždy spíše z nouze ctností, protože se nikdo jiný nenašel. Respondentka paní Poláková se právě z tohoto důvodu ujala organizování dětského dne: „Před čtyřmi lety jsem se dozvěděla dva měsíce předem, že se to nestihá připravit, protože ten pán, co to dělal, je už moc starý,“ vysvětluje, jak k pořádání tohoto dne přišla a vypočítává, že kolem dvaceti dětí se v osadě na dětský den většinou sejde.



## 4. Závěry

V úvodu práce byly vymezeny čtyři základní výzkumné otázky, na něž následující odstavce přinášejí souhrnné odpovědi. Výzkumné otázky jsou následující:

- 1) Jakou roli hrají v konání zahrádkářů environmentalistické/ekologické aspekty (produkce biopotravin, minimalizace ekologické stopy, ekologicky šetrné trávení volného času apod.)?
- 2) Jakou roli hrají v konání zahrádkářů ekonomické aspekty (finanční nenáročnost aktivity, úspora/profit z produkce ovoce, zeleniny či květin pro vlastní spotřebu a případně i pro maloobchod)?
- 3) Jakou roli hrají v konání zahrádkářů sociální aspekty (zahrádka jako komunita – uspokojování potřeby sociálních kontaktů, kooperace, sdílení zkušeností i nehmotných statků)?
- 4) Jaké jsou hodnoty zahrádkářů v osadě (co ovlivnilo jejich utváření, jsou osadníci orientováni spíše materialisticky, nebo postmaterialisticky)?

Všichni zahrádkáři si velmi cení přírody a zahrádkovou kolonii Klecánky, která je obklopená lesy, považují často za přírodní prostředí s asociací hodnot čistoty a přirozenosti. Zahrádkáři většinou žijí v Praze v panelové zástavbě, o to více si zahrádek cení a tráví na nich většinu svého času v Klecánkách. Z výzkumu také vyplynulo, že čím starší zahrádkáři jsou, tím více se pěstování ovoce a zeleniny věnují. Zahrádkáři v produktivním věku často zdůrazňují především relaxační funkce zahrádky. Ani u jedné ze tří srovnávaných věkových skupin respondentů nebyly v souvislosti se zahrádkářením prokázány hlubší environmentální postoje ani aktivní silně pro-environmentální chování.

Skupina nejstarších zahrádkářů, která se zabývá intenzivním zahrádkářením a je často plně či částečně samozásobitelská, tak činí z mnoha důvodů – ekonomických, hodnotových, ale i sociálních (všechny jsou rozvedeny dále). Produkce biopotravin či ekologického hospodaření však u nikoho z této skupiny nehraje roli. Intenzivně pěstující zahrádkáři projevují hodnoty relevantní k zahrádkářením, nikoli k životnímu prostředí. Platí, že tito zahrádkáři dobře znají veškeré souvislosti pěstování (Keller, 2000: 4). Jejich postoj k přírodě je ale spíše tradičně dobovačský (tj. zřetelně materialistický), což se projevuje například hojným užíváním chemických hnojiv a postřiků za účelem maximalizace výnosů. Nad aspekty ekologicky šetrného pěstování tato skupina zahrádkářů nepřemýšlí, intenzivní hnojení omlouvá nekvalitní a neúrodnou půdou v kolonii a toto přesvědčení mezi sebou široce sdílí. Postoj je vyjádřen i v názorech této skupiny zahrádkářů na biopotravinu prodávané například na farmářských trzích, které jsou jimi považovány za bezdůvodně předražené.

Všichni pěstitelé v zahrádkové osadě Klecánky se vyznačují poměrně vysokou vnímavostí vůči přirozené sezónnosti a přírodním cyklům (Librová, 2002: 168), která se projevuje v negativních až odmítavých postojích především vůči zelenině dovážené mimo sezónu. Tu však respondenti odmítají z chuťových, nikoliv ekologických důvodů. Dále se potvrdil Librové předpoklad, že pěstování prospívá

sousedské solidaritě (Librová 2002: 166). Zahrádkáři si navzájem radí a předávají si zkušenosti týkající se pěstování, zároveň funguje i vzájemné obdarování výpěstky.

Méně intenzivně pěstující zahrádkáři a ti, kdo jedlé plodiny nepěstují na svých zahrádkách vůbec, vyznávají více hodnot relevantních k životnímu prostředí než nejstarší generace, přesto u nich hlubší hodnoty environmentálně šetrného chování nenajdeme. Pro-environmentální hodnoty se projevují například v zaujímání mnohem negativnějších postojů vůči chemickým hnojivům a postřikům (tyto postoje jsou tím silnější, čím méně zahrádkáři pěstují) a v kritice způsobů zahrádkaření nejstarších osadníků. Zahrádka těmto osadníkům slouží jako místo odpočinku a zdroj relaxace vytvářející jasnou opozici vůči městskému a pracovnímu prostředí. Pro obě tyto skupiny zahrádkářů pozemek v kolonii primárně představuje jeden ze způsobů trávení volného času a aktivního odpočinku, kde sice aspekt přírody hraje silnou roli, nikoli však primární.

Rozdíly v ekonomických aspektech zahrádkaření úzce souvisejí s věkem respondentů. Nejstarší z nich přistupují k zahrádkám jako ke zdroji, jenž je třeba využít. Tento utilitaristický postoj se projevuje velkým množstvím záhonů, které tito respondenti čile obhospodařují, a v tom, že jejich cílem je získat především kvantitu výpěstků. Neváhají používat poměrně často chemická hnojiva a postřiky, které jim mají kvantitu zaručit. Zároveň se tito nejstarší respondenti shodují, že pěstováním na zahrádce a dalším zpracováváním ovoce a zeleniny ušetří finance, které nejsou ochotni vynakládat za tytéž artikly v obchodě, kde se jim zdají cenově nedostupné. Zahrádky pro tyto respondenty představují do značné míry nezávislost na trhu a určitou alternativu k němu (Keller, 2000: 2). Svou ekonomickou situaci hodnotí jako nevyhovující, což se projevuje kromě jiného i v negativních postojích vůči výši příspěvků, které musí v kolonii platit, cenám vodného a stočného a dalších poplatků. Postoj nejstarších zahrádkářů, že vypěstované ovoce a zelenina jsou zadarmo, lze vysvětlit teorií mezního užítku, kdy má pro nízkopříjmové zahrádkáře ušetřená hotovost relativně větší hodnotu než vynaložený čas a náklady.

Zahrádkáři, kteří pěstují menší množství ovoce a zeleniny, neprodukují jedlé plodiny z ekonomických důvodů, jak je tomu u jejich starších kolegů. Zahrádkaření je u nich způsobem seberealizace, který jim přináší radost. Jak tato skupina zahrádkářů, tak zahrádkáři, kteří na svých pozemcích nepěstují vůbec, se shodují, že pěstování ovoce a zeleniny na zahrádkách by bylo ekonomicky nevýhodné a že by náklady vysoce převyšovaly zisky. Kromě toho považují ovoce a zeleninu z obchodů mnohdy za kvalitnější než to, s čímž se setkávají u svých sousedů v kolonii. Stejně tak mají obě tyto skupiny zahrádkářů jiný náhled na poplatky, které se v kolonii musí platit, podle jejich názoru jsou velmi nízké. Všeobecně jsou tito respondenti pro zvednutí osadních poplatků, protože v něm spatřují možnost rozvoje kolonie (například opravu cest, vodojemu). Především ti zahrádkáři, kteří do osady jezdí kvůli rekreaci, investují značné finanční prostředky do rekonstrukcí chat, přestavování verand a na zahrádku neváhají umístit bazén. Oproti starším zahrádkářům také tito nejmladší respondenti nepoužívají věci až po samou mez jejich funkčnosti (Fromm, 2001: 90) a zahrádky si přizpůsobují tak, aby jim nabídlý veškerý komfort, který požadují.

Výzkum ukázal, že se osadníci napříč různými věkovými kategoriemi a navzdory odlišným postojům k zahrádkaření identifikují s ostatními klecanskými zahrádkáři a cítí vzájemnou sounáležitost. Společně tak zahrádkáři vytvářejí sociální skupinu, která se dá považovat za stálou a relativně otevřenou novým členům. Potvrzuje se tak Maffesoliho představa o sociálním uskupení jakožto určité formě neotribalismu (Maffesoli, 2002: 95). Díky většině společně sdílených hodnot se

zahrádkáři v kolonii čítající na dvaadvadesát chat cítí uvolněně, nesvazují je konvence. Sami prostředí hodnotí jako velmi přátelské. Obzvláště silnou hodnotou se ukazuje být sousedství, které v Praze postrádají. Zahrádkáři se mezi sebou díky své dlouhé historii v kolonii většinou znají, poměrně často spolu komunikují a vzájemně si pomáhají. Tato přátelství se však vzhledem k velikosti osady udržují především na úrovni sousedících zahrádek. Mnoho zahrádkářů označuje kolonii za svůj druhý domov, kam celoživotně jezdí a kde tráví většinu svých víkendů a dovolených. Osada funguje jako místo setkávání a navštěvování nejen se sousedy, ale i s rodinnými příslušníky a přáteli.

Komunita v současné době není tak pevná, jak bývala do sametové revoluce. Lidé zvyklí scházet se pravidelně (a často povinně), se po získání chat i pozemků do osobního vlastnictví scházet přestali. Finanční rezervy pro pořádání odborných přednášek a pravidelných sešlostí vyschly a pro osadu se postupně stal komplikací i institut brigád, jejichž účast se neustále snižuje. Velmi zajímavé se jeví postavení kulturního domu v osadě. Ten spolu s parkovištěm a hřištěm vytváří centrum a osadě tak dává spíše vesnický vzhled. Kulturní dům, postavený již na začátku zakládání kolonie, je svou povahou na vrcholu Maslowovy pyramidy. V místě, kde je prvořadé pěstování ovoce a zeleniny, tvoří veřejný prostor určený pro scházení osadníků nadstavbu, a je tudíž znakem vyspělé komunity. Nyní slouží pouze jako místo konání každoroční členské schůze zahrádkářů. Postupně tak osadu Klecánky postihl podobný vývoj jako mnoho českých vesnic – odliv mladých lidí a dětí, kteří byli v osadě zdrojem energie.

Určitou nadějí podle zahrádkářů může být pro osadu zvyšující se počet lidí, kteří v Klecánkách žijí trvale. V současné době je jich sedm, ačkoli jsou na různých místech osady, fungují mezi sebou jako malá komunita a je pravděpodobné, že se jejich počet bude zvyšovat. Dalším faktorem je přibývající množství dětí u potomků současné střední generace, kteří do osady začínají pomalu přijíždět. Důležité pro všechny respondenty se také ukázalo být pořádání dětského dne, který byl před několika lety zrušen, vzápětí však obnoven jednou z nejmladších osadnic, která se jeho organizace ujala. Postupné přebírání dalších organizačních funkcí v osadě mladšími lidmi bude mít na její dynamiku v budoucnu také pozitivní vliv.

Výzkum potvrdil Inglehartovu hypotézu socializace, podle níž se zkušenosti s převahou materialistických či postmaterialistických hodnot v době adolescence zcela zásadně podílejí na utváření vlastních hodnot. Zároveň platí i druhá Inglehartova hypotéza, vzácnosti, podle níž jsou dlouhá období prosperity základem pro rozšiřování postmaterialistických hodnot. O zahrádkářích se jako o jedné sociální skupině nedá jednoznačně rozhodnout, zda je spíše materialistická či postmaterialistická. Vzhledem k různorodosti zahrádkářů je pro porozumění jejich hodnotám třeba rozlišit je v závislosti na věku.

Nejstarší respondenti se ukazují být spíše materialisticky orientovaní. Nejen období své socializace, ale většinu života trávili v nedostatku (nebo subjektivním nedostatku). Velmi silnou hodnotou je pro ně pocit bezpečí, jak fyzického, tak ekonomického, o které se často obávají. Současnou společnost hodnotí nezřídka negativně, zdůrazňují povrchní životní styl především mladých lidí. Zahrádková osada pro ně představuje bezpečný a známý prostor, společenství, do něhož patří a na jehož řádu se podílejí. Právě trvalost a respektování řádu jsou dalšími Inglehartovými materialistickými hodnotami, stejně jako šetrnost vyvolaná ekonomickými potřebami. Respondenti patří mezi ty nejšetrnější v kolonii, zbytečně nenakupují nic, co opravdu nepotřebují a snaží se všechny statky využívat, dokud je to možné. Rysem postmaterialismu u těchto respondentů může být

to, že si váží svých předků a toho, co v osadě vykonali. Chovají také úctu k přírodě, potažmo k zahrádce, kterou jim jejich rodiče vštípili.

Zahrádkáři, kteří pěstují méně intenzivně a jsou většinou o generaci mladší, vykazují více postmaterialistických hodnot. Na zahrádkách hledají v první řadě seberealizaci a způsob naplnění volného času pro ně užitečným způsobem. Ctí to, jak chaty vypadají, protože je často stavěli jejich rodiče, popřípadě se na jejich stavbě sami podíleli. Pokud chaty přeci jen rekonstruují, dělají tak z velké většiny za použití vlastních sil a minimálních finančních prostředků. Na zahrádkách si cení tato skupina zahrádkářů vlastní autonomie, kterou v pracovním životě postrádá. Do osady jezdí většinou od raného dětství a mají k ní silný vztah, stejně jako k přírodě. Díky své dlouholeté historii v Klecánkách a tomu, že jsou to právě oni, kdo zastává většinu veřejných funkcí v osadě, se dobře znají s většinou osadníků, s nimiž udržují dobré mezilidské vztahy. Tito respondenti v současnosti nepociťují (a po většinu života výrazně nepociťovali) materiální nedostatek, což může do jisté míry působit převahu postmaterialistických hodnot.

Nejmladší osadníci a ti, kdo jsou velmi pracovně vytížení, vykazují jak množství hodnot materialistických, tak postmaterialistických. Tito respondenti si cení přírody pro její klid a možnosti odpočinku v ní. Na zahrádce sice nepěstují ovoce a zeleninu, seberealizaci však nacházejí v tom, že jak chatu, tak zahradu neustále vylepšují a mění ji tak, aby splňovala jejich požadavky, co se týče komfortu i estetiky. Zahrádka představuje v jejich životě nadstavbu, jež zprostředkovává potřeby vlastního projevu. Tato skupina respondentů je jako jediná zcela proti chemickému hnojení a postřikům na zahrádkách a je otevřena nákupu biopotravin či potravin z trhů, protože očekává, že jsou environmentálně šetrné. V neposlední řadě se tato skupina začíná podílet na chodu zahrádkové kolonie, je však třeba říci, že tak činí spíše z nutnosti. Proti všem těmto postmaterialistickým hodnotám a postojům je třeba zdůraznit, že jsou to právě tito respondenti, kteří na své zahrádky a chaty rádi nakupují nové statky a zbavují se těch starých. Kromě plně vybavených chat není výjimkou na zahrádkách bazén a terasa, které zdůrazňují ryze relaxační funkce zahrádky. Nezájem o pěstování se u těchto respondentů střetává s pozůstatky zahrádkaření jejich rodičů a vytváří nesourodý celek, jehož výsledkem jsou například bezúčelné komposty, s nimiž tito osadníci neumí pracovat, nebo kácení ovocných stromů na zahradě, o něž nemají zájem pečovat.

## 5. Úvaha nad závěry

Hlavní potíží zahrádkové osady Klecánky, která se nachází v osobním vlastnictví zahrádkářů, nepředstavují developeři, jak je tomu v jiných osadách, ale spíše to, že neodpovídá požadavkům, které na ni jsou samotnými zahrádkáři kladeny.

Při bližším pohledu na kolonii je zřejmé, že koncepčně odpovídá období do roku 1989. Do té doby bylo jejím hlavním účelem sdružovat zahrádkáře, jimž šlo primárně o pěstování ovoce a zeleniny. K zahrádkám bylo přistupováno jako ke zdroji, který je záhodno v podmínkách socialismu využít. Po sametové revoluci však v osadě nastal poměrně rychlý vývoj, jehož výsledkem bylo několik směrů, kterými se jednotliví osadníci začali vydávat, aby je zahrádka uspokojila. Postupně došlo k tomu, že jsou v současnosti od osady očekávány různými uživateli různé funkce.

Jedni pokračují v tom, co započali před několika desítkami let, v intenzivním pěstování, které jim vyhovuje a na jehož stavu nemají zapotřebí cokoli měnit. Druzí preferují osadu jako možnost trávení volného času a prostředku seberealizace, pěstování je pro ně zpestřením. Třetí skupina zahrádkářů původní funkce zahrádkové osady zcela upozaduje a zdůrazňuje především odpočinkovou funkci zahrádky.

Přizpůsobení zahrádky takovému stavu, jaký osadníkům nejlépe vyhovuje, je poměrně jednoduché. Přizpůsobit kolonii stavu, který by vyhovoval všem osadníkům, je úkol o mnoho složitější. Osada je v tuto chvíli množinou s mnoha proměnnými a jako celek není homogenní. Všichni respondenti shodně zažívají stesk po minulosti, kdy byla osada dle jejich názoru mnohem dynamičtější. Pro obnovení této dynamiky však příliš úsilí nevyvíjejí, spíše se u nich projevuje rezignovaný postoj.

Intenzivní zahrádkaření v kolonii Klecánky bude mít pravděpodobně klesající tendenci. Především proto, že jsou pozemky zahrádek i samotné chaty v osobním vlastnictví zahrádkářů a velmi často se v rodině dědí z generace na generaci, přičemž mladší osadníci o pěstování přílišný zájem nejeví. Zároveň lze vzhledem k současnému trendu očekávat i do budoucna rostoucí počet osadníků, kteří v kolonii začnou žít trvale. Obě tyto skupiny budou mít pravděpodobně tentýž zájem – dosažení co nejvyššího komfortu v Klecánkách. Tímto způsobem by se pozvolna mohla měnit koncepce osady, která by více odpovídala požadavkům osadníků, a jejímž výsledkem by mohla být zahrádková osada Klecánky pojatá jako rekreační chatová osada.

## 6. Literatura

Bažant, Andrej. 2007. „Chvála zahrádkářů.“ *Literární noviny* 2007 (34): 8-9.

Bhatti, Mark. Andrew Church. 2001. „Cultivating Natures: Homes and Gardens in Late Modernity.“ *Sociology* 35 (2): 365-383.

Blažek, Bohuslav. 2002. „S úsměvem idiota proti ideologii – chalupaření jako tichá a proto přežívající a nekritizovatelná forma protestu.“ *Přítomnost* 2002 (2): 26-28.

Brooks, David. 2001. *Bobos - nová americká elita a její styl*. Praha: Dokořán.

Buček, Antonín. 2007. „Zahrady, zahrádkářské kolonie a město Brno.“ *Literární noviny* 2007 (34): 8.

Disman, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

Fromm, Erich. 2001. *Mít nebo být*. Praha: Aurora.

Havelka, Miloš. 2004. „Co může znamenat filosofie v tzv. filosofii dějin?“ *Dějiny-teorie-kritika* 2004 (2): 191-213.

Hendl, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Huk, Jaroslav. 2002. „Včera hrušky a zelí, dnes trávnik s bazénem.“ *Přítomnost* 2002 (2): 32-33.

Inglehart, Ronald. 2000. „Globalization and postmodern values.“ *The Washington Quarterly* 23 (1): 15-228

Inglehart, Ronald. 2005. „Liberalism, Postmaterialism, and the Growth of Freedom.“ *International Review of Sociology* 15 (1): 81-108.

Inglehart, Ronald. 2008. „Changing values among Western Publics from 1970 – 2006.“ *West European Politics* 31 (2): 130 – 146.

Kajornboon, Annabel Bhamani. 2005. *Using interviews as research instruments*. University of Melbourne: Australia.

Kaufmann, Jean Claude. 2010. *Chápající rozhovor*. Praha: Slon.

Keller, Jan. 1996. *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem*. Praha: G plus G.

- Keller, Jan. 2000. „Chvála zahrádkářů.“ *Právo příloha Salon*. Ze dne 25. 5. 2000.
- Kempton, Willet, James Boster, Jennifer Hartley. 1995. *Environmental Values in American Culture*. Massachusetts: Institute of technology.
- Klimeš, Lumír. 1981. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN.
- Krajhanzl, Jan. 2009. „Proč lidé chrání životní prostředí? O osobních předpokladech pro záměrné pro-environmentální chování.“ In Jana Jandová (ed.). *Člověk + příroda = udržitelnost?* 61-67. Praha: Zelený kruh
- Kvale, Steinar. 1996. *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. London: Sage.
- Librová, Hana. 1994. *Pestří a zelení*. Brno: Hnutí duha.
- Librová, Hana. 2002. „Ekologický luxus na zahradě.“ *Sociální studia* (8): 163-173. Brno: Masarykova univerzita.
- Librová, Hana. 2004. *Vlažní a váhaví*. Brno: Doplněk.
- Librová, Hana. 2010. „Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky.“ *Sociologický časopis* 46 (1): 125-152.
- Lužný, Dušan. 2002. „Blíže lidem, věcem, hlině...“ *Přítomnost* 2002 (2): 34-35.
- Macl, Otto. 1999. *Zahrádkářské hnutí. Kořeny – tradice – vývoj. Almanach k otevření Muzea zahrádkářů v Hradci Králové*. Hradec Králové: Republiková rada ČZS a Územní rada ČZS Hradec Králové.
- MacNaghten, Phil, John Urry. 1998. *Contested natures*. London: Sage.
- MacNaghten, Phil. 2003. „Embodying the environment in everyday life practices.“ *Sociology review* 51 (1): 63-84.
- Maffesoli, Michel. 2002. *O nomádství*. Praha: Prostor.
- Miovský, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Moldan, Bedřich. 2009. *Podmaněná planeta*. Praha: Karolinum.

Navrátil, Bohumír. 1957. *Kronika zahrádkové osady Klecánky 1957-1999*. Nepublikovaný rukopis.

Navrátil, Libor. 2000. *Kronika zahrádkové osady Klecánky 2000-2007*. Nepublikovaný rukopis.

Orb, Angelica, Laurel Eisenhauer, Dianne Wynaden. 2000. „Ethics in Qualitative Research.“ *Journal of nursing scholarship* 33 (1): 93-96.

Petrusek, Miloslav, Alena Vodáková, Jiří Linhart. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Pletánek, Josef. 1923. *Zahrádkové kolonie v cizině a u nás*. Praha.

Plíšek, Bedřich. 1996. „Význam a podíl ekologického zahrádkaření pro zlepšení životního prostředí.“ *In Sborník z celostátního semináře ČZS. 12-17*. Hradec Králové: Český zahrádkářský svaz.

Procházka, Jan Svatopluk. 1926. *Ochrana přírody a přírodních památek, sv. I. + II*. Praha: Český čtenář.

Prudký, Libor. 2009. *Inventura hodnot. Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia.

Rabušic, Ladislav. 2000. „Je česká společnost postmaterialistická?“ *Sociologický časopis* 36 (1): 3-22.

Rabušic, Ladislav. 2001. „Úvod do nového čísla Sociálních studií.“ *Sociální studia* 2001 (6): 9-16.

Rynda, Ivan. 2000. „Trvale udržitelný rozvoj a vzdělávání“. In Jana Dlouhá (ed.). *Hledání odpovědí na výzvy současného světa*. 10-16, Praha: Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy.

Řeháková, Blanka. 2001. „Změny hodnot v České republice a Inglehartova hodnotová typologie.“ *Sociální studia* 2001 (6): 47-71.

Řezáč, Jaroslav. 1998. *Sociální psychologie*. Brno: Paido.

Skýbová, Marie. 2008. *Vlastní hodnota přírody. Disertační práce*. Olomouc: Filosofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

Strauss, Anselm, Juliet Corbinová. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce.

Světová komise pro životní prostředí a rozvoj. 1991. *Naše společná budoucnost*. Praha: Academia.



Škoda, Eduard. 1978. *750 let Brnek*. MNV Zdiby.

Švaříček, Roman, Klára Šedová. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

Vágner, Jiří. 2004. „Druhé bydlení a příbuzné formy rekreace na území Prahy.“ In: *Cestovní ruch v ČR – Problémy a možnosti jejich řešení*. 123 – 129. Tábor: Jihočeská univerzita.

Yin, Robert. 1984. *Case study research: design and methods*. Newbury Park: Sage.

Zapletalová, Veronika. 2007. *Chatařství. Architektura lidských snů a možností*. Brno: Era.

### **Elektronické zdroje:**

Česká informační agentura životního prostředí. 2002. *Konference OSN "Světový summit o udržitelném rozvoji" Johannesburg 2002* [online]. Citováno 14. 8. 2011. Dostupné z:

<[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHXLDSX/\\$FILE/summit\\_2002.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHXLDSX/$FILE/summit_2002.pdf)>.

Český zahrádkářský svaz. Citováno: 26. 6. 2011. Dostupné z: <<http://www.zahradkari.cz/>>.

Konopásek, Václav. 2006. *Oznámení podle zákona č.100/2001 Sb. ve znění zákona č.93/2004 Sb., přílohy č. 3. Výstavba Spedičního překladiště Zdiby* [online]. Citováno: 26. 10. 2011. Dostupné z:

<[http://tomcat.cenia.cz/eia/download.jsp?view=eia\\_cr&id=STC421](http://tomcat.cenia.cz/eia/download.jsp?view=eia_cr&id=STC421)>.

Ministerstvo životního prostředí České republiky. 2010. *Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky* [online]. Citováno 17. 9. 2011. Dostupné z:

<[http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategie\\_uzrizeneho\\_rozvoje/\\$FILE/KM-SRUR\\_CZ-20100602.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategie_uzrizeneho_rozvoje/$FILE/KM-SRUR_CZ-20100602.pdf)>.

*Osadní řád základní organizace ČZS Klecánky* [online]. Citováno: 18. 8. 2011. Dostupné z:

<<http://www.klecanky.wz.cz/>>.

*Přidělovací dekret zahrádek ZO Klecánky z 20. 11. 1957* [online]. Citováno: 18. 8. 2011. Dostupné z:

<<http://www.klecanky.wz.cz/>>.

Rada Evropské unie. 2006. *Obnovená strategie udržitelného rozvoje Evropské unie* [online]. Citováno 15. 9. 2011. Dostupné z:

<[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHD4PB3/\\$FILE/st\\_ur\\_eu\\_cs06.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHD4PB3/$FILE/st_ur_eu_cs06.pdf)>.

Úřad vlády České republiky. 2004. *Strategie udržitelného rozvoje České republiky* [online]. Citováno 17. 9. 2011. Dostupné z:

<[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHDHBNA/\\$FILE/SUR\\_CR\\_FINAL\\_2004.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHDHBNA/$FILE/SUR_CR_FINAL_2004.pdf)>.

*Základní informace pro nové členy ZO Klecánky*. Citováno 19. 8. 2011. Dostupné z:

<<http://www.klecanky.wz.cz/>>.